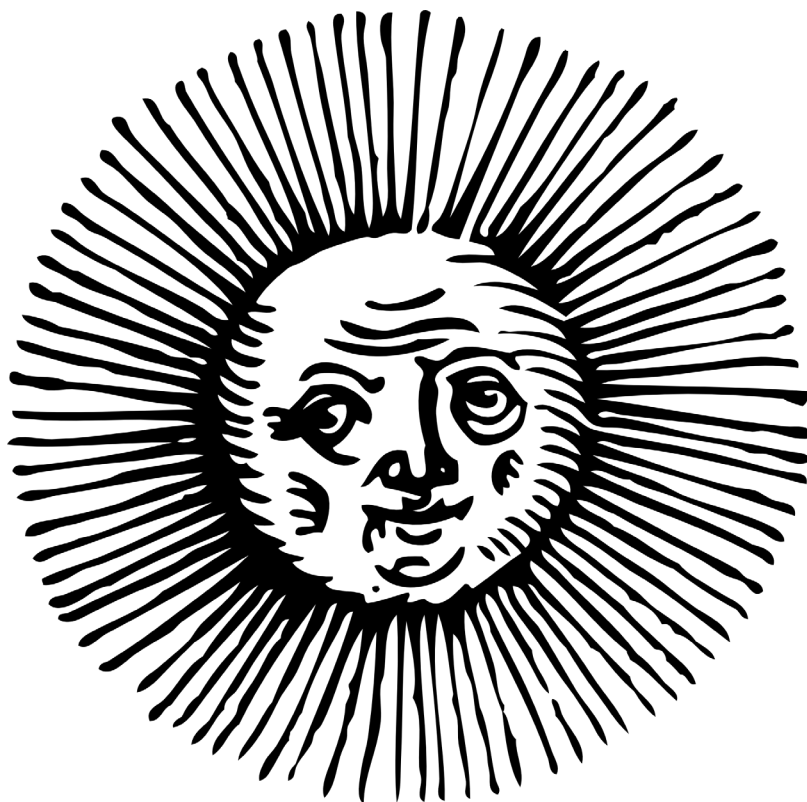

Opus signinum

HISTORIA NOVA 16

Editor

Peter Podolan

STIMUL

Bratislava 2020

Opus signinum

HISTORIA NOVA 16

recenzenti

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

PhDr. Peter Zelenák, CSc.

editor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

autori

Diana Balogáčová

Lucia Gregoríková Branišová

Matej Čapo

Juraj Hrica

Jakub Palko

Peter Vanek

úvodná fotografia

Palisády, © Peter Podolan

© STIMUL, editori a autori textov. Dielo je vydané pod medzinárodnou licenciou **Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0** (vyžaduje sa: povinnosť uvádzať pôvodného autora diela; len nekomerčné použitie diela; nie je možné vytvárať odvodeniny diela bez predchádzajúceho súhlasu autora). Viac informácií o licencií a použití diela:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

vydavateľstvo

STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum FIF UK, Bratislava, 2020

<http://fphil.uniba.sk/stimul>

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

ISBN 978-80-8127-275-2

HISTORIA • NOVA

• • • dejiny prístupné všetkým • • •

zodpovedný redaktor

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

redakčná rada

prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.

prof. Martin Homza, Dr.

prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

doc. PhDr. Peter Podolan, PhD.

doc. Mgr. Martin Vašš, PhD.

PhDr. Eva Benková, PhD.

PhDr. Peter Zelenák, CSc.

adresa redakcie

**Katedra slovenských dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova ul. 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika**

peter.podolan@uniba.sk

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

Katedra slovenských dejín

obsah

<i>O novej dobe... (John WYNDHAM)</i>	6
---------------------------------------	---

štúdie

Lucia GREGORÍKOVÁ BRANIŠOVÁ <i>Česká kráľovná Konštancia Uhorská</i>	8
--	---

Jakub PALKO Budínsky mier 1254	32
--	----

Matej ČAPO <i>K histórii hrobu francúzskeho vojaka z roku 1809 v Petržalke</i>	52
--	----

Diana BALOGÁČOVÁ <i>Korunný princ Rudolf o rakúskej šľachte a význame vzdelávania</i>	67
---	----

Peter VANEK <i>Rýchla divízia v bitke o Rostov na Done v roku 1942</i>	87
--	----

podujatia & správy

Juraj HRICA <i>Konferencia „100 rokov Bratislavskej župy“, Modra, 24. 9. 2019</i>	109
---	-----

o autoroch	115
-------------------	-----

O novej dobe...

Za svých takřka sedmdesát let jsem se naučil, a také musel odnaučit, mnoha věcem – i když jich zas nebylo tolik, kolik bych si přál. A pokud mne za dlouhá léta studia lidských mravů něco ohromilo víc než jejich houževnatost, pak to byla jejich rozmanitost.

Francouzi věru výstižně říkají: *autres temps, autres mœurs*. Zamyslíme-li se trochu, neujde nikomu z nás, že určitá společenská ctnost může být stejně tak společenským zločinem; že to, nad čím se my pohoršujeme, může být všude jinde považováno za chvályhodné; že zvyky v jednom století zatracované jsou v jiném pardonovány. A uvědomíme si také, že v každé společnosti a v každé době vládne všeobecná víra v morální správnost stávajících zvyklostí.

Vzhledem k tomu, že mnohé z těchto zvyklostí si navzájem odporují, nemohou být také všechny v absolutním smyslu slova „správné“. Nejlepší stanovisko, které k nim můžeme zaujmout – musíme-li už vůbec nějaké stanovisko zaujímat – bude to, když řekneme, že tyto zvyklosti jsou „správné“ pro určitá společenství v určitých dobách. V některých případech mohou být považovány za správné i nadále, i když převážné tomu tak není, a společnosti, které se jimi slepě řídí bez ohledu na pozměněné okolnosti, činí tak ke své vlastní škodě.“ [...]

„Tak byste jistě neočekávali,“ pokračoval, „že naleznete stejné mravy, zvyky a obyčeje v nuzné indické vesnici žijící na pokraji smrti hladem jako v luxusní londýnské čtvrti, dejme tomu v Mayfairu. Podobně se co do povahy svých mravů budou lišit obyvatelé zámožného státu, kde je život poměrně snadný, od obyvatel přelidněné, strádající země. Jinými slovy, různá prostředí vytvářejí různé životní formy. Zdůrazňuji proto, že svět, jaký jsme až dosud znali, je nenávratně pryč – je po něm veta.

Spolu s ním jsou pryč i podmínky, které nás utvářely a učily našim životním normám. Naše potřeby jsou nyní jiné a jiné musí být i naše cíle. Chcete-li příklad, vzpomeňte si, jak jsme se dnes po celý den s lehkým svědomím dopuštěli věcí, které byly ještě přede dvěma dny nazývány vloupáním a krádeží. Stará struktura života padla a my nyní musíme nalézt takový modus vivendi, který by nejlépe vyhovoval té nové. Nemůžeme jen tak začít stavět znovu; musíme začít znovu *přemýšlet* – což je mnohem těžší a mnohem nepohodlnější.

Člověk zůstal po fyzické stránce pozoruhodně přizpůsobivým tvorem. A každá společnost má ve zvyku formovat nevyzrálou mysl své mládeže, infikovat ji svazujícími normami předsudků. Výsledkem je pak podivuhodně nepoddajný materiál, schopný zdárně odolávat tlaku mnoha přirozených sklonů a instinktů. Tak je možno vychovat člověka, který navzdory svému prvotnímu pudu sebezáchovy riskuje dobrovolně smrt ve jménu ideálu –

stejným způsobem však můžeme vychovat i omezence, který si ví se vším rady a vždycky ví, co je „správné“.

V dobách, které jsou před námi, se budeme muset značnému množství těchto umělých předsudků odnaučit, anebo je radikálně změnit. Můžeme přijmout a zachovávat pouze jeden základní předsudek, a to, že *lidská rasa stojí za to, aby byla zachována*. Tomuto ohledu musí být všechny ostatní alespoň načas podřízeny. Na každý svůj čin musíme nahlížet s jedinou otázkou na mysli: „Pomůže to naší rase přežít – nebo nás to zbrzdí?“ Pomůže-li nám to, musíme to i udělat, ať si by to bylo sebevíc v rozporu s idejemi, v nichž jsme byli vychováni. Kdyby nám to však bylo ke škodě, musíme se tomu vyhnout i za tu cenu, že by se toto vyhnutí střetávalo s naším předchozím pojetím povinnosti, a třeba i spravedlnosti.

Nebude to nijak snadné: staré předsudky mají tuhý život. Na berličky mravních zásad a nařízení nespolehají jen prost'áčci, strašpytlové a duševní lenoši – my všichni se o ně opíráme víc, než si sami dovedeme představit. Nicméně dneska, kdy vši organizaci je konec, žádná z jejích praktických příruček nám neporadí. Musíme sebrat morální odvahu myslet a rozhodovat sami za sebe.“

John Wyndham, *Den trifidů*, 1951

štúdie

Česká kráľovná Konštancia Uhorská

Lucia Gregoríková Branišová

Cieľom štúdie je na základe dostupných prameňov a sekundárnej literatúry predstaviť Konštanciu Uhorskú, sestru uhorských kráľov Imricha a Ondreja II., dcéru Bela III.¹ Žila v dobe, keď bola situácia na oboch stranách uhorsko-českej hranice napätá a charakterizoval ju boj o trón a udržanie si moci. Z Konštancie sa stal významný aktér vnútornej politiky Českého kráľovstva. Hoci bola hlavná sféra je pôsobenia v susednom kráľovstve, čiastočne sa angažovala aj na území dnešného západného Slovenska. Princezná z arpádovského rodu patrí nielen medzi veľké mená českých dejín, ale aj našich, uhorských.

Konštanciu Uhorskú predstavujú publikácie ako dcéru Bela III., zakladateľku hradu Červený Kameň a mesta Trnavy, manželku českého kráľa Přemysla Otakara I. a vdovu po ňom, ktorá vlastnila rozsiahle územia na česko-uhorskej hranici. Ďalej sa spomína v súvislosti s usadením nemeckých kolonistov v tejto lokalite a s tzv. Českou cestou. Niektoré informácie týkajúce sa pôsobenia českej kráľovnej, všeobecne pokladané za pravdivé, nie sú jednoznačne historicky vysvetlené. Ide najmä o založenie Červeného Kameňa, založenie Trnavy a Hodonína, resp. miera spätosti kráľovnej s mestami. V téme vybudovania hradov na moravskej strane hranice je tiež ešte niekoľko nezodpovedaných otázok. Otázka fundátorstva dnes najrozsiahlejšieho hradu na západnom Slovensku, Červeného Kameňa, je stále aktuálna. Žiadne iné meno sa v súvislosti s jeho počiatkami nespomína, preto sa prijala téza, že ho kráľovná Konštancia skutočne založila. Viaceré práce ju spomínajú práve ako zakladateľku spomínaného hradu.²

¹ Štúdia vznikla na základe kapitoly z diplomovej práce. Pozri BRANIŠOVÁ, Lucia. *Konštancia Uhorská – pokus o hagiografický obraz*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2011, 87 s.

² VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska*. Bratislava: Veda, SAV, 1984, s. 105. Ďalej napr. MENCLOVÁ, Dobroslava – ŠTECH, Václav. *Červený Kameň*. Bratislava: Tvar, 1954, s. 8. Od Menclovej preberá tvrdenie ďalej ŽUDEL, Juraj. K otázke polohy, štruktúry a zániku stredovekého hradu Červený Kameň. In *Zborník Slovenského národného múzea LXVIII – História 14*, 1974, s. 195. Konštatovanie Žudela nie je také jednoznačné, ako konštatovanie Varsika. Z Varsika vychádza tiež Sedlák, ktorý píše, že počiatky Červeného Kameňa súvisia s Konštanciou, ktorá dostala územie pri príležitosti vydaja do vena. Podrobnejšie o tom pozri SEDLÁK, Vincent. Sídliisko v kolobehu dejín. Červenokamenské panstvo a Budmerice. In *Historický zborník* 2004, 14, č. 1, s. 22-23. Ďalej pozri TIBENSKÝ, Ján. *Poctivá obec budmerická II. (Starodávna história)*. Budmerice: Rak, 1998, s. 89. Pozri tiež JAMRICHOVÁ, Andrea – TIHÁNYI, Jozef. *Hrad Červený Kameň*. Komárno: Vydavateľstvo KT, 2007, s. 3. Varsík neprpisuje Konštancii len založenie Červeného Kameňa. Jedným dychom podáva aj ďalšie fakty v súvislosti s jej údajným vybudovaním Českej cesty či v spojení s počiatkami Trnavy. Pozri VARSÍK, *tamže*, s. 113. K uvedenému konštatovaniu Varsika by som rada dodala,

V českých krajinách prejavili historici o Konštanciu väčší záujem. Zdôrazňujú najmä skutočnosť, že ňou vybudovaný kláštor Porta Coeli je jedným zo skvostov Moravy.³ Ďalšie práce sa venujú problematike založenia mesta Hodonín.⁴ Českí historici predstavujú Konštanciu Uhorskú ako druhú manželku českého kráľa.⁵ Taktiež je vnímaná vo viacerých prácach v rade žien, českých kráľovien, manželiek, matiek, významných českých žien.⁶

Zmienky len ťažko dotvárajú komplexnejšiu predstavu o tejto historickej postave. Sú ojedinelé, často nepresné, zapisovali ich najmä kronikári doby Karola IV. Ešte pred nimi sa však spomína v *Letopise Jindřicha Heimburského*, kde nachádzame jedinú zmienku o Konštancii Uhorskej týkajúcu sa jej smrti.⁷ Niekoľko informácií o českej panovníčke sa objavuje v Neplachovom *Stručném sepsání kroniky římské a české*.⁸ Konštancia je tu spomínaná ako manželka Přemysla, tretieho českého kráľa, takto povýšeného cisárom Filipom. Přemysl si ju zobral po tom, ako odvrhol svoju manželku. Autor v kronike uvádza založenie

že nie je známy žiadny dokument, ktorý by potvrdzoval kúpu Červeného Kameňa Belom IV. od svojej tety. Česká cesta mala v dobe života Konštancie starú tradíciu a viedla územím odnepamäti. Porovnaj Varsikovu prácu s ŠIMONČIČ, Jozef – WATZKA, Jozef. *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1988, s. 35.

³ HLADÍK, Dušan. *Dejiny kláštera Porta Coeli I*. Tišnov: SURSUM, 1994; ZACPAL, Josef. *Klášter Porta Coeli a Podhorácké muzeum*. Brno: Nakladatelství AVE, 1997; KLÁTIL, Rudolf. *Paměti Předklášteří a tišnovského kláštera „Porta Coeli“*. Předklášteří: Nákladem sdružení pro postavení pomníku v Předklášteří, 1925; KUTHAN, Jiří. Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově. In *Časopis Matice Moravské* 93, 1974, s. 361-370; DROBNÁ, Zoroslava. *Předklášteří u Tišnova*. Praha: Vyšehrad, 1940, 28 s. V ďalšej uvedenej literatúre je meno kráľovnej len spomenuté ako meno zakladateľky. Pozri napr. PETRŮ, Jaroslav. *Klášteří areál Porta Coeli v předklášteří u Tišnova*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1971, 32 s. Ďalej HAJEK, Jan. *Ze starého Tišnova*. Tišnov: Borek, 1992. Problematike tzv. vidžinských listín, ktoré súvisia so založením kláštora a boli vydané Konštanciou a Václavom, sa zaoberajú publikácie, kde je Konštancia spomínaná v širších súvislostiach, najmä v súvislosti s predmetom listín. Pozri JOACHIMOVÁ, Jiřina. Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů. In *Umění* 16, 1968, s. 495-501. Ďalej pozri ŠILHAN, Jindřich. Počátky tišnovského kláštera. In *Vlastivědný věstník moravský*, 1987, roč. 39, s. 311-320.

⁴ Práce rozoberajú spätosť českej kráľovnej s významným moravským mestom. Podrobnejšie FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav. Královna a králové, Hodonín za rozkvětu českého státu 1200 – 1412. In PLAČEK, Miroslav (ed.). *Hodonín. Dějiny města do roku 1948*. Hodonín: Mesto Hodonín, 2008, s. 55-92. Pozri tiež FUTÁK, Peter. Královna Konstancie Uherská a Hodonín. In FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav – VAŘEKA, Marek (ed.). *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Ostrava: Mesto Hodonín a Masarykovo múzeum v Hodoníně, 2009, s. 41-48.

⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990; ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Josef Žemlička o dobe Přemysla Otakara I., najmä o politických udalostiach, píše podrobne, avšak Konštanciou sa do väčšej miery nezaobrá. Ďalej pozri NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197 – 1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české II. 1197 – 1250*. Praha: Paseka, 2000. Najväčšia pozornosť v uvedených publikáciách sa upriamuje na rozvod Přemysla s Adelaidou a komplikovaným politickým udalostiam obdobia. Konštancii autori venujú väčšiu pozornosť ako vdove.

⁶ Pozri najmä STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941. Novším prevedením Stloukalovho diela je práca KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří (ed.). *Královny a kněžny české*. Praha: X - Egem, Nova, Knižný klub, 1996.

⁷ Letopisové Jindřicha Heimburského. In *Fontes rerum Bohemicarum III. Prameny dějin českých*. Ed. Josef EMLER. Praha: Nadání Františka Palackého, 1882, s. 312. [ďalej ako **FRB III**]

⁸ *Neplacha, opata opatovského krátká kronika římská s česká*. In *FRB III*, s. 445-484. Novšie vydanie *Kroniky doby Karla IV.* Ed. Marie BLÁHOVÁ. Praha: Svoboda, 1987, s. 528-553.

kláštora v Tišnove Konštanciou. Neplach nesprávne zaznamenal dátum Konštanciinej smrti.⁹ Podobná chyba sa vyskytuje aj v *Pulkavovej kronike*, v ktorej tiež čítame zmienky o Konštancii.¹⁰ Dielo vzniklo na dvore Karola IV. na jeho objednávku a vzhľadom na niekoľko nesprávnych údajov, ktoré sú tu uvedené, ho nemožno považovať za hodnoverný historický prameň, podobne ako spomínanú *Neplachovu kroniku*.¹¹ A to aj s ohľadom na skutočnosť, že Pulkava mal k dispozícii pri jej písaní celý kráľovský archív.¹² Nie je jasné, či bol Pulkava autorom kroniky, alebo len jej prekladateľom.¹³ Pulkavova kronika napriek uvedeným skutočnostiam predstavuje v súvislosti s predmetom môjho výskumu nenahraditeľný prameň, pretože v nej ako v jedinej sa píše o spomínanom založení Červeného Kameňa kráľovnou Konštanciou.¹⁴ Pulkavovo dielo do istej miery spochybnil František Palacký.¹⁵ Ďalším prameňom, ktorý spomína Konštanciou, je *Kronika Václava Hájka z Libočan*.¹⁶ Dielo taktiež nemožno považovať za hodnoverné.¹⁷ Václav Hájek spomína rozvod Přemysla,¹⁸ jeho deti s novou manželkou¹⁹, diela kráľovnej, no nesprávne,²⁰ taktiež jej smrť, ktorú datuje nepresne.²¹

⁹ Ako dátum smrti Konštancie je zapísaný 13. december 1240. Ďalej sa tu uvádza, že Přemysl vládol 28 rokov, nesprávne je uvedený aj dátum, resp. rok získania kráľovského titulu, teda namiesto roku 1198 je tu uvedený rok 1202. BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 543.

¹⁰ *Tamže*, s. 357. Staršiu verziu Pulkavovej kroniky pozri *Fontes rerum Bohemicarum V. Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika Česká*. Ed. Josef EMLER – Jan GEBAUER. Praha: Nadání Františka Palackého, 1893, s. 1-326. [ďalej ako **FRB V**]

¹¹ V prípade Pulkavovej kroniky je to okrem spomínaného zlého dátumu smrti napríklad aj nesprávny rok vpádu Mongolov a ich nerozlišovanie s iným etnikom, Kumánmi. Zapisovateľ tiež spojil bitku pri rieke Láva v roku 1246 s bitkou pri Kressenbrune v roku 1260. Pozri *Pulkavovu kroniku* vo **FRB V**, s. VI. Hoci podobné nepresnosti sú bežné v stredovekých kronikách, evokujú otázku celkovej informačnej hodnoty kroniky.

¹² Kronika vznikla podľa Bláhovej v rozmedzí desaťročia 1364 – 1374. BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 577.

¹³ O *Pulkavovej kronike* pozri PALACKÝ, František. Tak zvaný Pulkava. In CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I*. Praha: 1941, s. 216-230.

¹⁴ BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 357; Pulkavova kronika **FRB V**, s. 137.

¹⁵ „Pulkavova chronologie mezi lety 1198 – 1226 je vůbec zmatená a nespolehlivá, protože ho tu úplně opustili současné domácí prameny a protože kromě kroniky braniborské byl odkázán jen na *Chronica imperialis*, na druhého pokračovatele Kosmy a na vlastní kombinace...“ PALACKÝ, ref. 13, s. 228.

¹⁶ *Václava Hájka z Libočan Kronika Česká, III. Čechy vévodské. r. 1101 – 1253*. Ed. Václav FLAJŠHANS. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929, 458 s. [ďalej ako **VHL III**]

¹⁷ MACHÁČKOVÁ, Jiřina. (ed.). *Čtení ze starých kronik a legend*. Praha: Albatros, 1974, s. 170.

¹⁸ **VHL III**, s. 341-342.

¹⁹ *Tamže*, s. 356.

²⁰ Zmieňuje sa o Konštancii ako o cnostnej, šľachetnej, nábožnej vdove, ktorá dala pre panny postaviť dva kláštory na Morave – Tišnov a Voslovany (Oslavany). Postaviť dala tri hrady: Jedín, ktorý rozkázala rozšíriť na mesto Hodonín, druhý Břetislav a tretí Bystřice. Trnavu kázala opraviť a obmurovať tehlovou stenou a dala tu postaviť aj kostol. Pozri **VHL III**, s. 422-423. Založenie kláštora v Oslavonoch spomína aj Pulkava. Pozri BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 357. Bláhová však v poznámkach uvádza, že ho založila istá vdova Helwidis zo Znojma v roku 1225. *Tamže*, s. 425. Václav Hájek z Libočan túto informáciu pravdepodobne len odpísal od Pulkavu. O spomínanej Helwidis pozri WIHODA, Martin. Moravská markraběnka Heilwida. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 96-104.

²¹ Podobne ako Pulkava si pomýlil nielen, ale dokonca aj mesiac jej úmrtia, keďže uvádza október. **VHL III**, s. 422n. Je dokázané, že Konštancia zomrela presne 6. decembra 1240. Potvrdzuje to listina vydaná jej synom, českým kráľom Václavom I., deň po matkinej smrti. Konštancia je tu uvedená ako mŕtva. Pozri *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. 1238 – 1240*. Ed. Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN. Praha: Academiae Scientiarum Bohemoslovenicae, 1962, č. 259, s. 351-353. [ďalej ako **CDB III/2**]

Hodnoverným pramenným materiálom a zdrojom informácií o českej kráľovnej zostávajú listiny uvedené v českých a moravských zbierkach diplomatických prameňov. Práve tu sa odzrkadľujú aj konkrétne činy Konštancie, operácie ohľadom území, ktoré vyústili do jej životného cieľa, založenia kláštora.²²

Konštancia sa narodila uhorskému kráľovi Belovi III. (1172 – 1196)²³ a jeho druhej manželke Anne (Agnese, Anežke) de Chatillion približne okolo roku 1180. Nie je známy presný rok jej narodenia, najčastejšie sa uvádza rozmedzie rokov 1177 – 1181. V roku 1189 bola zasnúbená s Fridrichom Švábskym, synom Fridricha I. Barbarossu, avšak jej snúbenec zahynul počas tretej križiackej výpravy okolo roku 1191 v Palestíne a Konštancia sa švábskou vojvodkyňou nestala. Domov sa nevrátil ani snúbencov otec, cisár.²⁴ Konštanciina sestra Margita sa stala v roku 1185 byzantskou cisárovnou po tom, ako sa vydala za cisára Izáka II. Angela (1185 – 1195, 1203 – 1204).²⁵ Konštanciini bratia Imrich (1196 – 1204) a Ondrej (1205 – 1235) boli obaja uhorskými kráľmi. Ondrej stál od roku 1189 na čele Haličska. Konštanciina teta Alžbeta Uhorská, sestra Bela III., bola manželkou českého kniežaťa Bedřicha (1172 – 1173, 1178 – 1189), ktorý bol starším bratom budúceho Konštanciinho manžela Přemysla.²⁶ Rovnako, ako česká kráľovná, sa Konštancia volala aj jej stará matka – Konštancia Antiochijská. To, že dcéra Bela III. dostala meno práve po nej,²⁷ potvrdzuje do istej miery aj skutočnosť, že meno Konštanciinej matky bolo Agnes. Agneša (sv. Anežka Česká) dostala teda pravdepodobne meno tiež po starej matke.

²² Listiny pozri v českých diplomatároch *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II. 1198 – 1230*. Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha: Comitiorum Regni Bohemiae, 1912. [ďalej ako **CDB II**]; *Codex diplomaticus et epistolarius regni bohemiae III/1. 1231 – 1238*. Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha: Terrae Bohemiae typis dr. ed. Gregri et filii, 1942. [ďalej ako **CDB III/1**]; *CDB III/2*. Listiny týkajúce sa Konštancie a jej kláštora nájdeme aj v *Codex diplomaticus et epistolarius regni bohemiae IV/1. 1241 – 1253*. Ed. Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ. Praha: Academiae Scientiarum Bohemoslovaciae, 1962. Ďalej pozri moravské diplomatáre a registre: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I. 600 – 1253*. Ed. Karel Jaromír ERBEN. Praha: Filii Theophili Haase, 1855; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. II*. Ed. Antonín BOČEK. Olomouc: Ex typographia Aloysii Skarnitzl, 1839. [ďalej ako **CDM II**]

²³ KRISTÓ, Gyula – ENGEL, Pál – MAKK, Ferenc. *Korai magyar történeti lexikon (9. – 14. század)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, s. 91-92.

²⁴ FUTÁK, ref. 4, s. 41-43.

²⁵ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. (ed.). *Dějiny Byzance*. Praha: Academia, 1994, s. 260-261.

²⁶ O živote Konštancie pred vydajom pozri napr. VANÍČEK, ref. 5, s. 89; FUTÁK, ref. 4, s. 41-43; zmieňuje sa ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, ref. 5, s. 91; ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 94.

²⁷ Význam mena Konštancia (lat. *constantia*) je pevnosť, stálosť, vytrvalosť, taktiež odhodlanosť. ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef. *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. Bratislava: Aedes paedagogicae slovacae, 1987, s. 133.

V kontexte politických udalostí na prelome 12. a 13. storočia

Přemysl Otakar I. sa narodil pravdepodobne niekedy medzi rokmi 1165 – 1167. Bol štvrtým synom Vladislava II., českého panovníka, ktorý bol korunovaný v roku 1158.²⁸ Okolnosti, ktoré predchádzali Přemyslovej dohode s Vladislavom aj získaniu dedičného kráľovského titulu ozrejmuju viacerí autori.²⁹ Udalosti odohrávajúce sa v živote Přemysla po roku 1198, resp. 1197, keď získal dedičný kráľovský titul, rozviedol sa a znova oženil, sú z hľadiska preberanej problematiky, v ktorej kladiem dôraz na Konštanciu, dôležitejšie.

V roku 1173 nastala hlboká kríza štátu a kniežacej moci. Tá trvala štvrtstoročie a prekonal ju až nástup Přemysla Otakara I., Vladislavovho syna. Obdobie sa nieslo v znamení boja o moc medzi vladislavovskou a soběslavovskou líniou Přemyslovcov. Vladislavovská línia stratila na čas svoju moc, tá prešla na líniu soběslavovskú, teda priaznivcov niekdajšieho Soběslava I. Po smrti Konráda Ota mal na trón nastúpiť Václav zo soběslavovskej línie. Situáciu však využil Přemysl. Pomohol mu brat Vladislav Henrich a biskup Henrich Břetislav. Zosadili Václava, ale do toho zasiahol cisár Henrich VI. a Přemysl sa ocitol v exile. Kniežaťom sa stal biskup Henrich Břetislav. Ten však zomrel v roku 1197. Potom na jeho miesto nastúpil Přemyslov brat Vladislav a na miesto biskupa pražského Daniel Milík (1197 – 1214). 6. decembra 1197 získal po ústupe brata vládu definitívne Přemysl.³⁰

Zápas Přemysla o trón sprevádzala vlna dramatických udalostí. V spomínanom roku 1197 si Česi zvolili za knieža Vladislava, ktorý vládol v Čechách aj na Morave. V tom istom roku vpadol do Čiech Přemysl a smeroval k Prahe. Vojská bratov sa stretli medzi Prahou a Plznou, no nedošlo ku krviprelievaniu, ale k mierovej dohode, ktorej uzatvorenie sa uskutočnilo v decembri 1197. O zmierenie sa postaral ústupčivý Vladislav, ktorý sa uspokojil s Moravou bez Olomoucka.³¹ Přemysl si chcel naďalej zachovať na Morave vplyv. V listinách je Vladislav označovaný oficiálne ako markgróf moravský (*marchio Moraviae, Moravorum*).³² Přemysl mal však titul *dux Olomucensium* alebo *dux Moravorum*. S Olomouckom si ponechal aj Břeclavsko, ktoré v roku 1201 dal manželke Konštancii. Medzi rokmi 1208 – 1213 postúpil

²⁸ Jeho bratia žili už pred touto korunováciou, preto práve on mal byť otcovým nástupcom. Nepoznáme presný dátum ani miesto jeho narodenia, odhaduje sa to na základe výskumov kráľových telesných pozostatkov. ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar I., ref. 5, s. 33.

²⁹ Pozri najmä ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 367-377. Ďalej pozri PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich et al. *Dějiny českých zemí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 71-72. Porovnaj VANÍČEK, ref. 5, s. 65-82.

³⁰ Viac o tom ŠAROCHOVÁ, V. Gabriela. *České země v evropských dějinách. Díl první do roku 1492*. Praha: Paseka, 2006, s. 232-235.

³¹ O zmierení bratov pozri *Letopis Jarlochův* In *Fontes Rerum Bohemicarum II*. Ed. Josef EMLER – Václav V. TOMEK. Praha: Z nadání Palackého, 1874, s. 514-515. [ďalej ako **FRB II**]

³² Pozri listiny v *CDB II*, napr. č. 28, s. 25-26; č. 35, s. 33 a iné.

Olomoucko bratovi Vladislavovi, avšak to už bol Přemysl zvrchovaným vládcom nad českým štátom aj nad Moravou.³³ Mladší brat išiel mocenským záujmom Přemysla z cesty.³⁴ Přemysl mal zahraničnú podporu na čele s rodinou svojej manželky Adelaidy. Takýmto správaním bol Vladislav bratovi nepriamo nápomocný pri konsolidácii pomerov v krajine.³⁵

Skúškou diplomacie či vhodne zvolenej stratégie nebolo pre Přemysla len pôsobenie na poli domácej politiky, ale aj sféra politiky zahraničnej. Bol spojencom Filipa Švábskeho v boji proti Otovi IV. Brunšvickému. V auguste 1198 ho nechal Filip korunovať v Mohuči.³⁶ Prvý kráľ vladislavovskej línie Přemyslovcov dostal od Filipa privilégium, ktorého význam spočíval v zabezpečení dedičného kráľovského titulu pre českých panovníkov, ktorý sa má užívať bez poplatku. Čechám boli navrátené predtým odcudzené časti krajiny a český kráľ mohol svojim biskupom udeľovať investitúru.³⁷ Na toto privilégium Filipa Švábskeho sa odvoláva Zlatá bula sicílska.³⁸ M. Wihoda konštatuje, že tento dokument sa stal súčasťou legitimizačného mýtu. Dôležitú úlohu tu zohrával Karol IV. a Pulkava a jeho kronika.³⁹ Fridrichov dokument, Zlatá bula sicílska, pre Čechy Přemysla Otakara I. bol ten, ktorým si český štát vydobyl status dedičného kráľovstva vrátane nezávislosti na Svätej ríši rímskej.⁴⁰

Sestra uhorského kráľa sa stala manželkou Přemysla Otakara I. (1197 – 1230) za pomerne zaujímavých okolností. Všeobecne sa predpokladá, že k sobášu došlo niekedy v roku 1199. Vtedy mal už Přemysl v rukách dedičný kráľovský titul, avšak rok 1199 nie je jednoznačne doložený. V. Vaníček poukazuje na pobyt českých vyslancov v Uhorsku podľa *Druhého pokračovania Kosmovho* v januári 1199. Predpokladá sa, že títo vyslanci mali za úlohu dohodnúť podmienky budúceho manželstva českého kráľa a sestry vtedajšieho uhorského kráľa Imricha.⁴¹ V *Druhom Pokračovaní Kosmovom* sa však žiadna takáto informácia nenachádza, iba správa o tom, ako bol v roku 1199 Přemysl povýšený na kráľa a vtedy zapudil Adelaidu a zasnúbil sa s Konštanciou. Zapisovateľ, ako je zrejmé, zhrnul

³³ ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, ref. 5, s. 71.

³⁴ O dohode medzi bratmi pozri FUTÁK – PLÁČEK, ref. 4, s. 55-56; ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 91n; ŽEMLIČKA, ref. 29, s. 373-377; ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, ref. 5, s. 67-70; taktiež VANÍČEK, ref. 5, s. 80-82.

³⁵ Vladislav zomrel 12. augusta 1192 a pochovaný bol na Velehrade, ktorý založil. Potom Morava pripadla Přemyslovi. Pozri NOVOTNÝ, ref. 5, s. 553-554.

³⁶ *Letopis Jarlochův*. In *FRB II*, s. 518. Pozri tiež ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 92; ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, ref. 5, s. 83; PÁNEK, ref. 29, s. 75; ŠAROCHOVÁ, ref. 30, s. 261. Zo starších prác DVOŘÁK, Rudolf. *Dějiny Moravy. Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899, s. 106.

³⁷ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 92-93.

³⁸ WIHODA, Martin. *Zlatá bula sicílská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha: Argo, 2005.

³⁹ Pozri o tom WIHODA, ref. 38, s. 17.

⁴⁰ *Tamže*, s. 211-212.

⁴¹ VANÍČEK, ref. 5, s. 88-89.

viacero udalostí, ktoré sa mohli stať v rozmedzí niekoľkých rokov, do jedného riadku.⁴² Přemysl ešte nemal pred rokom 1198 istú pozíciu na českom tróne a že by on sám vývoj udalostí komplikoval rozvodom sa zdá byť nepravdepodobné. Na *Pokračovatel'ov Kosmových* sa odvoláva aj M. Bláhová a dátum uzavretia sobáša konštatuje jednoznačne – rok 1199.⁴³ Pulkava vo svojej kronike (v druhej opravenej recenzii) uvádza neskorší dátum, a to rok 1201.⁴⁴ V čase sobáša mal mať Přemysl takmer 50 rokov, Konštancia bola od svojho nastávajúceho manžela mladšia o viac ako 30 rokov.⁴⁵ Tento údaj však nesedí. Podľa Žemličku sa Přemysl Otakar I. narodil niekedy medzi rokmi 1165 – 1167. Ak by mal v čase svadby okolo 50 rokov, manželstvo s Konštanciou by bolo uzavreté približne v rokoch 1215 – 1217, čo je nepravdepodobné, vtedy už bola aj Adelaida mŕtva.

Uzavretiu manželstva a dynastickému prepojeniu Přemyslovcov a Arpádovcov predchádzal rozvod českého kráľa s Adelaidou z rodu meisenských Wettinovcov, ktorí pomáhali Přemyslovi, keď bol v exile. Přemysl sa s Adelaidou oženil v roku 1178, keď bol vyhnancom na dvore jej otca Ota Bohatého. Přemyslovi hrozilo vtedy nebezpečenstvo od kniežaťa Soběslava, ktorého na trón povolali z väzenia. V ňom ho držal Přemyslov otec Vladislav I. Keď proti Soběslavovi povstal Přemyslov nevlastný brat Fridrich, Přemysl sa vrátil do Čiech.⁴⁶ Ak sa Přemysl zosobášil s Konštanciou v roku 1199, s Adelaidou bol ženatý už 21 rokov. Okolnosti rozvodu nie sú celkom objasnené, uvádzajú sa viaceré príčiny. Oficiálnym dôvodom rozvodu bola skutočnosť, že manželia sú v príbuzenskom vzťahu štvrtého stupňa. Napriek tomu mal Přemysl so svojou manželkou niekoľko detí.⁴⁷ Wettinovci vnímali jeho nový

⁴² „Przemysl sublimatur in regem, et dimissa uxore sua duxit Constantiam, sororem regis Ungariae“ Pokračovatelé Kosmovy In *FRB II*, s. 282. Pozri taktiež *Pokračovatelé Kosmovy*. Ed. Karel HRDINA – Václav V. TOMEK – Marie BLÁHOVÁ. Praha: Svoboda, 1974, s. 93. Toto je okrem zmienky o smrti kráľovnej, jediná informácia o Konštancii, ktorá sa v Pokračovateľoch Kosmových nachádza. Ako dátum kráľovnej smrti je tu uvedený 13. december 1240. *Tamže*, s. 100. Porovnaj Pokračovatelé Kosmovy In *FRB II*, s. 285.

⁴³ „Někdy v polovině r. 1199 uzavřel Přemysl nový sňatek s Konstancií Uherskou [nar. okolo r. 1180, † 6. 12. 1240], sestrou uherského krále Emericha [1196 - 1204], dcerou Bély III. [1172 – 23.4.1196], ačkoli rozvod nebyl ukončen.“ BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 423. (Poznámky k Pulkavovej kronike)

⁴⁴ Pozri Přibíka z Radenína, řečeného Pulkava, kronika česká In BLÁHOVÁ, ref. 20, s. 349. „Anno Domini MCCI Przemysl, rex Boemie, recedens a priore sua coniuge Adla vocata Constanciam filiam regis Ungarie, sororem regis Bele, sibi matrimonio copulavit. Dicta Adla soror fuit marchionis Misenensis.“ Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká. In *FRB V*, s. 120.

⁴⁵ FUTÁK, ref. 4 s. 43.

⁴⁶ Pozri STLOUKAL, ref. 6, s. 75. Rok 1178 ako dátum uzavretia sobáša uvádza aj BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 423. Svadba sa konala v Meißene, Adelaida nedostala nič od svojho otca Ota Bohatého, čo sa vysvetľuje tým, že so svadbou svojej dcéry s Přemyslom Otakárom nesúhlasil. Pozri KRUMLOVSKÝ, Felix. *Dámské příběhy českého středověku*. Praha: Petrklíč, 2004, s. 50.

⁴⁷ Pozri ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 94. Aj Stloukal uvádza ako dôvod príbuzenstvo. STLOUKAL, ref. 6, s. 76-77. Už v 10. storočí platil cirkevný zákon, podľa ktorého sa považovalo za neplatné manželstvo do siedmeho stupňa príbuzenského vzťahu. Avšak realita bola často iná. Pozri KRUMLOVSKÝ, ref. 46, s. 50.

vzťah ako neodpušiteľnú chybu.⁴⁸ Zámery, ktoré viedli Přemysla k výmene manželky, uvádzané v prameňoch a sekundárnej literatúre, sú len dohadmi. Podľa Václava Hájka z Libočan mal byť dôvod ten, že švagor nechcel pomôcť Přemyslovi proti Nemcom – Sasom. Přemysl mu vrátil manželku Adelaidu so slovami, že keď nebudú priatelia, nebudú ani švagrovia. Inocent mu mal dať na toto súhlas.⁴⁹ Novotný naznačuje, že ho zlákal pôvab a mladosť arpádovskej princeznej, avšak Vaníček s tým polemizuje s odôvodnením, že nevera bola vnímaná ako niečo bežné, no skryté. Len kvôli kráse Konštancie sa kráľ nemusel rozvádzať, navyše s takými politickými dôsledkami. Skôr zastáva názor, že Přemysl si chcel s novou ženou založiť novú kráľovskú rodinu.⁵⁰ V kráľovom záujme bolo, aby bol vnímaný ako legitímny nástupca na tróne, s novou manželkou vznešeného pôvodu tvoril ideálnu dvojicu stojacu na čele českého národa s dedičným titulom vo svojich rukách.⁵¹

Adelaida sa nechcela vzdať svojich práv, ako matke jej však záležalo najmä na právach detí a žiadala o pomoc pápeža Inocenta III. Přemysl mal so svojou prvou ženou dostatok potomkov a medzi nimi, okrem troch dcér, Margity (Dagmary, Markéty),⁵² Božislavy a Hedvigy zabezpečeného aj následníka trónu – syna Vratislava.⁵³ Manželstvo prehlásil za neplatné pražský biskup Daniel.⁵⁴ Rozvod pravdepodobne nebol nikdy definitívne ukončený. Adelaida sa údajne odmietala dostaviť na rozvodové konanie, ktoré prebiehalo v Strahovskom kláštore. Toto konanie sa malo konať v čase, keď bol Přemysl už ženatý.⁵⁵ To, čo autor nazýva rozvodové konanie, bolo pravdepodobne prešetrovanie záležitosti podľa nariadenia Inocenta III.⁵⁶ M. Wihoda konštatuje, že Adelaida zomrela bez toho, aby sa veci doriešili a legitímny potomok, ktorého s ňou Přemysl mal, sa teda mohol uchádzať o svoje práva, teda aj o český trón.⁵⁷

Přemyslov vzťah k zahraničnej politike bol komplikovaný, stál uprostred mocenského boja medzi Filipom Švábskym a Otom Brunšvickým. Ďalšou autoritou, ktorá sledovala vlastné

⁴⁸ Pozri VANÍČEK, ref. 5, s. 88.

⁴⁹ Je tu spomenutá Konštancia, jeho nová manželka, ako dcéra uhorského kráľa Bela III. *VHL III*, s. 341-342.

⁵⁰ Porovnaj NOVOTNÝ, ref. 5, s. 16 a VANÍČEK, ref. 5, s. 91-92. Porovnaj aj FUTÁK, ref. 4, s. 43.

⁵¹ Přemyslovi dvaja starší bratia, Bedřich a Svätopluk, sa pred ním na oženi s uhorskými princeznami, dcérami Gejzu II. (1130 – 1162), Alžbetou a Helenou.

⁵² Pozri napr. VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. Kráľovná Dagmar. In KAREŠOVÁ – ČECHURA – PRAŽÁK, ref. 6, s. 59-68.

⁵³ KRUMLOVSKÝ, ref. 46, s. 52. Václav Hájek z Libočan uvádza Božislavu medzi deťmi Přemysla a Konštancie. Namiesto Božislavy mala byť zapísaná Judita. *VHL III*, s. 356.

⁵⁴ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 94; NOVOTNÝ, ref. 5, s. 246-247.

⁵⁵ Uvádza sa, že v roku 1205 potvrdila stolica neplatnosť manželstva z dôvodu príbuzenstva štvrtého stupňa. KRUMLOVSKÝ, ref. 46, s. 53-54.

⁵⁶ Pozri listiny, ktoré sa viažu k počiatkom procesu prešetrovania „rozvodu“. *CDB II*. č. 8, s. 6-8; č. 9, s. 8-9; č. 20, s. 14-16.

⁵⁷ WIHODA, ref. 38, s. 145. Pozri listinu *CDB II*, č. 20, s. 14-16.

mocenské záujmy a ciele, bol pápež Inocent III., ktorý zasahoval do všetkých záležitostí. Keď bol Přemysl na strane Filipa, získal dedičný kráľovský titul. Pod miernym tlakom pápeža však prešiel na stranu Ota. K spomínanému titulu tak získal aj schávelnie jeho používania samotným pápežom.⁵⁸ Pápež zachoval relatívne zmierlivý postoj aj k Přemyslovmu rozvodu, Konštanciu však neušetril označenia cudzoložnica, čo je vzhľadom na status pápeža a vysoké spoločenské postavenie novej manželky závažné obvinenie.⁵⁹ Adelaida po zvyšok života vo veci nič nedosiahla a krivdu, ktorú pravdepodobne pociťovala, utlmila až jej smrť.⁶⁰ Avšak hoci sa celá záležitosť naťahovala, Inocent prikázal prešetrovanie tohto prípadu rozvodu.⁶¹ Listina, ktorá to dokazuje, je zo septembra 1199. Adelaida zomrela v roku 1211, takže sa vec riešila cca 12 rokov. Hoci nie je presne doložený dátum svadby Přemysla a Konštancie, dokument vylučuje, že by to bolo neskôr ako v roku 1199, pretože v druhej polovici tohto roka sa už záležitosť prešetrovala.

Pápež uznal Přemyslovu kráľovskú hodnosť v apríli 1204. Okrem definitívneho prestupu do Filipovho tábora a uznania titulu najmocnejšími mužmi Európy sa v tom istom roku odohrala aj kanonizácia nového svätca v rade ochrancov českého národa, sv. Prokopa. Kroky na jeho svätorečenie podnikal Přemysl od začiatku spomínaného roku a požiadavka bola späť s ideou preklasifikovania pražského biskupstva na arcibiskupstvo. Druhá, nemenej podstatná časť žiadosti sa však nezrealizovala. Na mieste je tiež otázka, prečo si panovník vybral práve Prokopa, ktorý nebol ideálnym prototypom svätca.⁶² Výber nového svätca podčiarkuje povahu a charakter Přemyslovho úsilia o nezávislé stabilné postavenie v rámci mocenských blokov v Európe. Vec kanonizácie Prokopa je nadviazaním na Kristiána a jeho text o Václavovi a Ludmile.⁶³ Tento akt mohol podporiť legitimitu Přemysla na tróne.⁶⁴ Ak by sa Přemyslov zámer uskutočnil, povýšenie pražského biskupstva by bolo po získaní dedičného titulu aj novej manželky akýmsi definitívnym završením samostatnosti kráľovských Čiech.

Po uzmiernení sa českého kráľa s Filipom, ktorému boli vždy verní aj Wettinovci, žiadal Filip ich uzmiernenie s Přemyslom. Přemysl musel dať sľub, že uzná nároky vyhnannej Adelaidy

⁵⁸ Pozri CDB II, č. 16, s. 11-12.

⁵⁹ Dokazuje to listina vydaná pápežom v októbri 1199, pozri *tamže*, č. 10, s. 9. („*simili modo adulteram*“)

⁶⁰ Adelaida zomrela v kláštore v Gerenrode v roku 1211, kam sa utiahla. Jej syn Vratislav nedosiahol úspech, keď sa domáhal svojich práv. Posledná zmienka o ňom je z roku 1225 v CDB II, č. 280, s. 274. Pozri STLOUKAL, ref. 6, s. 77-79.

⁶¹ CDB II, č. 9, s. 8-9.

⁶² K sv. Prokopovi pozri ŠOLLE, Miloš. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 192-198.

⁶³ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 95-102.

⁶⁴ Porovnateľnou je napr. kanonizácia Stanislava, v tejto veci konal Boleslav Hanblivý a presvedčila ho manželka Kunigunda, ako to vykresľuje jej *vita*. Stanislav bol kanonizovaný Inocentom IV. v roku 1253. WOJTCZAK-SZYSZKOWSKI, Jerzy Andrzej (ed.). *Średniowieczne życiorysy bł. Kingy i bł. Salomei*. Warszawa: Zakład Graficzny UW, 1999, s. 161.

a opustí Konštanciu.⁶⁵ Jeho prísaha nebola splnená a Konštancia z pražského dvora už neodišla. Adelaida sa dokonca na čas ocitla na pražskom dvore vedľa nej. Prvorodený syn Konštancie a Přemysla, ktorý ale skoro zomrel, dostal rovnaké meno, ako kráľov syn z predchádzajúceho manželstva.⁶⁶ Meno dieťaťa pravdepodobne nebolo vybrané náhodne, Vratislav bol otcom sv. Václava. Ďalší syn Konštancie a Přemysla bol pomenovaný ako Václav. Konštanciina stále neistá situácia na dvore sa po narodení Václava (asi 1205) zlepšila.⁶⁷ Zmeny sa odohrali aj v Konštanciinej rodnej krajine, v Uhorsku, kde došlo k výmene panovníka. Jej brat Imrich v septembri 1204 zomrel.⁶⁸ V roku 1207 Filip sľúbil svoju dcéru Kunigundu Václavovi,⁶⁹ a tým zároveň uznal Přemyslovo druhé manželstvo.

Kráľovská manželka a matka

Zachovaný listinný materiál naznačuje Konštanciin vplyv na manžela.⁷⁰ Kráľovná mala svojho kancelára, listinne je doložený konkrétne z roku 1222 a bol to Folcoldus, tzv. *consors regni*.⁷¹ V listinnom materiáli sa ďalej objavuje meno jej notára Petra, nachádzame ho v listine vydannej jej synom Václavom deň po Konštanciinej smrti, 7. decembra 1240 v Tišnove. Notár Peter bol určite v službách kráľovnej v posledných rokoch jej života, ak nie skôr.⁷² Kráľovná spočiatku nepodnikala sama žiadne závažnejšie kroky, plnila si svoju úlohu manželky a matky. Zúčastnila sa napr. na vysviacke kláštora ženskej vetvy cisterciotov na Velehrade a v Oslavanoch v roku 1228. V listinách je uvádzaná medzi prítomnými hosťami.⁷³ Bola aktívna v podieľaní sa na tvorbe diplomatického materiálu.⁷⁴ Jej diplomatická činnosť spadá do

⁶⁵ Pozri listinu pápeža Inocenta. CDB II, č. 55, s. 48-50.

⁶⁶ STLOUKAL, ref. 6, s. 14.

⁶⁷ Pozri BLÁHOVÁ, ref. 8, s. 350.

⁶⁸ Pozri KRISTÓ, ref. 23, s. 282-283. Jeho syn Ladislav III., bol kráľom len zopár mesiacov (1204 – 1205) a ešte ako malé dieťa zomrel (1205). *Tamže*, s. 396. Kráľom stal Ondrej II., Imrichov brat, zvaný Jeruzalemský, korunovaný v máji 1205, vládol v rokoch 1205 – 1235. *Tamže*, s. 43.

⁶⁹ FRB II, ref. 31, s. 283. Voľba mladého Václava za kráľa sa uskutočnila v roku 1216. Potvrdil to a uznal listinou z 26. júla 1216 aj Fridrich II. text listiny pozri WIHODA, ref. 38, s. 233-236. Pozri tiež ŽEMLIČKA, Přemysl Otakar I., ref. 5, s. 129.

⁷⁰ Pozri CDB II, ref. 22, č. 86, s. 79-80 z roku 1209: „...ego Primuzil, dei gracia rex Boemorum, una cum coniuge mea Constancia...“, ďalej č. 238, s. 228-229 z roku 1222: „Ottacarus, qui et Premisl, dei gracia Boemorum rex, et Constancia regina.“, č. 245, s. 236-237 z roku 1223: „...quod ego Ottacarus, qui et Premisl, dei nutu tercius rex Boemie et coniuge mea Constancia, regina Boemie...“ a listina č. 332, s. 340 z roku 1229.

⁷¹ CDB II, č. 222. s. 207-208. V listine sa uvádza „Folcoldus cancellarius domine regine“ CDB II, č. 222, s. 208.

⁷² „Petrus notarius domine regine“ pozri CDB III/2, č. 259, s. 351-353.

⁷³ CDB II, č. 321, s. 321; č. 320, s. 317.

⁷⁴ ŠPŮROVÁ, Markéta. Středoevropské zbožné ženy z panovnického prostředí ve 13. století a jejich vztah k rodovým fundacím. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: NLN, 2007, s. 232.

obdobia prelomu druhého a tretieho desaťročia 13. storočia, do doby, keď deti dospievali. Po smrti manžela začala listiny sama vydávať.⁷⁵

Konšancia porodila v manželstve osem alebo deväť detí – štyroch synov a pravdepodobne päť dcér. Po smrti prvorodeného Vratislava sa narodil Václav, potom Vladislav a najmladší bol Přemysl. Nie je jasné, či mal manželský pár spolu štyri alebo päť dcér. Narodila sa im Judita, Anna, dve Agneše (Anežky), z ktorých prvá zomrela ešte ako dieťa a druhá bola v roku 1989 vyhlásená za svätú. Je historicky nepodložené, či bola ich dcérou aj Vilhelmína Česká (Blažena).

Najstaršia Judita sa stala manželkou korutánskeho vojvodu Bernarda II. Sponheimského (1202 – 1256), Anna sa v roku 1217 alebo 1218 vydala za vratislavské knieža Henricha II. Pobožného (1238 – 1241). Vďaka tomuto manželstvu získalo České kráľovstvo rozhodujúci vplyv v Sliezsku. Svokrou Anny bola Hedviga Sliezska, podľa všetkého mali spolu dobrý vzťah. Anna bola zároveň akousi nepriamou zmierovateľkou istého napätia medzi vratislavským a pražským dvorom. Anna sa narodila niekedy medzi rokmi 1202 – 1204. Uzavretie manželstva s Henrichom malo politické pozadie.⁷⁶ Anna je považovaná za nasledovníčku sv. Hedvivy.⁷⁷ Po Henrichovej smrti podnikala konkrétne kroky so svojimi synmi. Najmä z textov hagiografickej povahy, keďže sa zachovalo *vita* Anny, vyplýva, že sa intenzívne venovala charite a pomoci biednym. V jej aktivitách nachádzam podobnosť s matkou Konštanciou Uhorskou.⁷⁸

Dodnes zostáva neobjasnený pôvod mystičky žijúcej v Taliansku, Vilhelmíny, ktorá sa stala obeťou milánskej inkvizície. Táto žena prišla do Talianska okolo roku 1262 z Čiech. Vilhelmína (Česká, Guglielma Boema) alebo Blažena – Felix údajne žila v Miláne so svojím synom, jej otcom mal byť český kráľ a matkou žena menom Konšancia. Údajne mala schopnosť uzdravovať, vnímaná mohla byť dokonca ako ženské vtelenie Boha.⁷⁹ Považuje sa za zakladateľku skupiny, ktorej cieľom bolo založiť ženskú cirkev a bola prepojená s cistercitmi podobne ako jej údajná matka Konšancia. Práve oni mali šíriť jej kult a uctievať ju ako

⁷⁵ *Tamže*, s. 230-236.

⁷⁶ Pozri ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 139. Porovnaj MICHALSKI, Maciej. *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2004, s. 77-78.

⁷⁷ „Na dworze śląskim Anna zapewne przebywała głównie w otoczeniu Jadwigi, gdyż żywot tej ostatniej wymienia ją bardzo często. Jest tam przedstawiona jako wychowanka tęściowej, adresatka jej nauk i naśladowczyni.“ MICHALSKI, ref. 76, s. 78.

⁷⁸ Okolo roku 1260 založila kláštor pre klarisky vo Vroclave, rozšírila rehoľu františkánov aj v Krakove, pokračovala tak v plánoch svojho zosnulého manžela. Františkáni aj klarisky tam mali prísť z Prahy, z kláštora založeného jej sestrou Agnešou. So synom Boleslavom založila kláštor rádu cistercitov v Krzeszowie. Po Anninej smrti v roku 1265 sa klarisky z Vroclave, kde bola pochovaná, starali o jej kult. Hoci bol spísaný jej život, ku kanonizácii nikdy nedošlo. MICHALSKI, ref. 76, s. 78-79.

⁷⁹ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 140-141.

sväticu.⁸⁰ O Vilhelmíne sa zmieňuje aj Stloukal či Novotný, počítajú s ňou ako s možnou dcérou Přemysla Otakara I.⁸¹

Najmladšou dcérou Konštancie a Přemysla bola Agneša, ktorá sa narodila pravdepodobne v roku 1211. Detstvo prežila v ženských kláštoroch v Trzebnici v Sliezsku, kde bola vtedy predstavenou Hedviga Sliezska (tam bola spoločne s Annou) a v Doksanoch.⁸² Úmyslom rodičov bolo dcéru vydať, svadba sa však nekonala. Agneša sa po nevydarených sobášnych plánoch venovala činnosti, ktorá súvisela so založením kláštora, do ktorého aj vstúpila a stala sa predstavenou.⁸³

Prvý syn Přemysla a Konštancie, Vratislav, sa narodil pravdepodobne v roku 1200 alebo 1201.⁸⁴ Narodenie druhého Václava (1205) zrejme vyriešilo neistú pozíciu Konštancie na kráľovskom dvore a panovník definitívne vyhnal Adelaidu. Mladší syn Vladislav sa stal moravským markgrófom, no túto hodnosť zastával len tri roky (1224 – 1227), keďže potom zomrel. Prvýkrát vystupuje ako „*marchio Moraviae*“ v roku 1224. Keď zomrel, mal sotva dvadsať rokov.⁸⁵ Na jeho miesto nastúpil Přemysl (1228 – 1239), ktorého manželkou sa stala Margaréta z rodu Andechs-Meranovcov.⁸⁶

Vdovský život Konštancie, územné majetky a založenie tišnovského kláštora

Posledné desaťročie pred smrťou bola myseľ Konštancie upriamená predovšetkým na založenie kláštora v Tišnove. V roku 1215 užívala kráľovná na Morave břeclavskú provinciu, ktorú dostala ako veno od Přemysla po sobáši. V roku 1230 predala toto územie synovi Václavovi, pretože kláštor chcela pôvodne založiť v Prahe. Definitívne miesto stavby,

⁸⁰ DINZELBACHER, Peter. *Svěťice nebo čarodějky?* Praha: Vyšehrad, 2003, s. 37. Je nejasné, kedy zomrela.

⁸¹ Pozri o tom STLOUKAL, ref. 6, s. 20-21; NOVOTNÝ, ref. 5, s. 640.

⁸² Kláštor v Doksanoch založila Gertrúda Babenberská, manželka Vladislava I. (1140 – 1173). Aj Vladislavova druhá žena Judita Durínska bola v tomto smere aktívna, mníškam rádu sv. Benedikta založila kláštor v Teplicích. Pozri STLOUKAL, Karel. Žena v českých dějinách. In KAREŠOVÁ – ČECHURA – PRAŽÁK, ref. 6, s. 11-12. Judita Durínska bola matkou Přemysla Otakara I. Pozri o nej BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. Královna Judita. In KAREŠOVÁ – ČECHURA – PRAŽÁK, ref. 6, s. 57-58.

⁸³ Přemysl Otakar ju zasnúbil so synom cisára Fridricha II. z rodu Štaufovcov, Henrichom. Agneša odišla do Viedne (cca 1219), na dvor rakúskeho vojvodu Leopolda VI. Babenberského (1198 – 1230), aby sa naučila dvorskú etiketu. Lenže Leopold zmaril predpokladanú svadbu, manželkou Henricha sa mala stať jeho dcéra Margita (Margaréta/Markéta) Babenberská. O Agnešinu ruku sa uchádzal aj anglický kráľ Henrich III., syn Jána Bezzemka. Mala sa tiež vydať za Henrichovho otca Fridricha II., no ani tento pokus o manželstvo nevyšiel. O Agneše pozri KRUMLOVSKÝ, ref. 46, s. 67-72. Taktiež SOUKUPOVÁ, Helena. *Kláster sv. Anežky České*. Praha: Národní galerie, 1993, s. 7-8. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 142n.

⁸⁴ Uvádza to NOVOTNÝ, ref. 4, s. 247.

⁸⁵ ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, ref. 5, s. 313-314.

⁸⁶ ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 143.

Tišnov, kúpil pre matku spolu s Březinou syn Přemysl.⁸⁷ Podľa listiny vydanej v Znojme v októbri 1234 moravským markgrófom Přemyslom je možné predpokladať, že kláštor mal pôvodne stáť na inom mieste. Přemysl Otakar I. určil ako miesto stavby Třebovú, v listine uvedenú ako *Trebow*.⁸⁸

V literatúre sa uvádza ako dátum Přemyslovej smrti 15. december 1230, môžeme sa však stretnúť s rozdielnym uvedeným vekom panovníka v čase jeho smrti. Spôsob alebo dôvod úmrtia nie sú objasnené, taktiež ani záležitosti spojené s pohrebom kráľa.⁸⁹ Konštancia získala rozsiahle vdovské územia, tzv. *Morgengabe*. Vypovedá o nich listina pápeža Gregora IX. vydaná v apríli 1231, v ktorej si Konštancia od neho nechala svoje novonadobudnuté vdovské majetky potvrdiť. Išlo o majetky na južnej Morave v břeclavskej, přibyslavskej, kunovskej, hodonínskej, bzenckej a budějovickej provincii.⁹⁰ Neboli to jediné územné celky, ktorými mohla vdova disponovať. Už pri uzavretí manželstva dostala ako veno majetky v Uhorsku. Uvádza sa, že ich daroval dcére jej otec Belo III. ako veno.⁹¹ Je to nepravdepodobné, dátum Konštanciinho a Přemyslovho sobáša je asi rok 1199, čo uvádzajú viacerí autori.⁹² Ak by táto informácia aj nebola úplne presná, v čase svadby bol Belo už mŕtvy. Je prinajmenšom zvláštne, že by dokonca niekoľko rokov dopredu obdaroval dcéru venom na danom území a že by vedel o tom, koho manželkou sa stane. V čase Belovej smrti sa o jej ruku Přemysl ešte neuchádzal (Belo zomrel v roku 1196).⁹³ Varsik konštatuje, že nevieme presne, odkedy Konštancia územie držala, ale pravdepodobne ho dostala ako veno k svojmu sobášu a to už bolo po smrti Bela.⁹⁴ K rovnakému záveru dospel aj Martin Tibenský, ktorý dopĺňa, že je možné predpokladať, že

⁸⁷ Pozri KLÁTIL, ref. 3, s. 9-13. O odkúpení Tišnova a Březiny za účelom stavby kláštora hovorí aj DROBNÁ. Pozri DROBNÁ, ref. 3, s. 3. Moravský markgróf Přemysl kláštoru daroval viacero dedín. Ku kláštoru patrili napríklad Brtnice, Čejč, Jihlava, patrili mu aj pozemky za hranicami na uhorskej strane. Pozri ZACPAL, ref. 3, s. 4.

⁸⁸ „*pro loco, qui vocatur Trebow, quem pater noster, vir magne virtutis et fame, qui ob probitatem suam in toto orbe terrarum claruerat, dum viveret, ad claustrum prefatum edificandum assignaverat.*“ CDB III/1, č. 88, s. 97-100. Trebow mala byť možno Moravská Třebová. Uvažuje tak napríklad KUTHAN, ref. 2, s. 361.

⁸⁹ Žemlička datuje kráľovu smrť na 15. decembra 1230, Přemysl mal v tom čase 65 rokov. Pochovali ho v pražskom katedrálnom kostole. Pozri ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 148. Porovnaj „*Jeden z největších českých panovníků Přemysl Otakar I. zemřel v polovině prosince 1230 jako pětasedmdesátiletý.*“ KRUMLOVSKÝ, ref. 46, s. 54. V *Hájkovej kronike* je uvedený nesprávny mesiac Přemyslovej smrti, kronikár píše, že český kráľ skonal v januári, nie v decembri. VHL III, s. 406. Ak by Přemysl zomrel v roku 1230 ako 65-ročný, ako to uvádza Žemlička, musel by sa narodiť v roku 1165. Podľa Krumlovského by rok narodenia vychádzal až na rok 1173, čo je nepravdepodobné. Ak považujeme za dátum svadby s Konštanciou rok 1199, mal by 26 až 34 rokov. Máme však aj údaje o tom, kedy uzavrel manželstvo s Adelaidou, čo bolo v roku 1178. Údaj, ktorý uvádza Krumlovský je teda nesprávny, Přemysl v čase svadby s Adelaidou nemal 5 rokov. Podľa Žemličku vychádza, že mal 13 rokov.

⁹⁰ „*Brecyzlauinsem, Pribizlauensem, Conowiz, Godenin, Bisenz et Budewigez provincias*“ CDB III/1, č. 6, s. 4-5.

⁹¹ JAMRICHOVÁ – TIHÁNYI, ref. 2, s. 3.

⁹² Pozri napr. ŠIMONČIČ, ref. 2, s. 35 alebo VANÍČEK, ref. 5, s. 89. Uvádza ho aj VARSÍK, Branislav. *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 268.

⁹³ KRISTÓ, ref. 23, s. 91.

⁹⁴ VARSÍK, ref. 92, s. 268.

ich dostala konkrétne od brata Imricha, prípadne aj neskôr od brata Ondreja. Tento dar mohol ovplyvniť „*vratkú pozíciu druhej manželky českého kráľa*“.⁹⁵ Majetky Konštancie v Uhorsku nie je možné v tejto chvíli presne ohraničiť. Išlo o kus územia, určite vlastnila časť medzi Trnavou a Malými Karpatmi.⁹⁶

Kronikár Karola IV. Přibík Pulkava z Radenína českej kráľovnej pripísal na uhorskej strane založenie Červeného Kameňa a mesta Trnavy.⁹⁷ Pôsobenie Konštancie v Trnave nie je jednoznačne vysvetlené, uvádza sa, že urýchlila vzrast trnavských osád. Ďalej sa jej pripisuje výstavba opevnenia, začiatkom 13. storočia mala prebehnúť prvá fáza výstavby, kedy vznikli 15 metrov vysoké murované veže spojené drevo-zemnou hradbou, obklopené sčasti priekopou napojenou na potok Trnávka. Opevnenie malo získať dnešný rozsah a plocha vo vnútri mala rozlohu približne 56 hektárov.⁹⁸ Trnava bola hlavným mestom Konštanciiných majetkov na území Uhorska, počiatky obce je však možné klásť už do veľkomoravského obdobia. Konštancia zohrala dôležitú úlohu pri budovaní mesta, čo viedlo až k udeleniu výsad.⁹⁹ Na jej podnet mali prísť do mesta prví hostia, pretože Belo IV. neudelil privilégia len novým hostom, ale aj tým, ktorí tu už boli.¹⁰⁰ Konštancia usídľovala najmä nemeckých hostí aj na Morave.¹⁰¹ Trnava bola v časoch Konštancie už pomerne vyspelým mestom, čo vyplýva aj z prvej písomnej zmienky, kde sa píše, že ostrihomský arcibiskup udeľuje desiatky z kostola z osady menom *Sobota* kapitule.¹⁰² *Sobota* teda mala v tom čase kostol, ktorého odovzdanie desiatkov kapitule bolo potrebné zapísať. V *Dejinách Trnavy* je uvedené, že sa pozemkové vlastníctvo Konštancie v pohraničí rozpadlo.¹⁰³ Kráľovná tu mala stratiť svoje pôvodné postavenie. Výraz „*rozpadlo sa*“ nie je výstižný. Konštancia sa snažila svoje majetky v Uhorsku speňažiť, tak získavala financie pre stavbu kláštora. Belo IV., synovec Konštancie, uvádza v listine z roku 1240, že od svojej tety odkúpil Boleráz a pripojil ho k Trnave, resp. daroval ho klariskám z Trnavy. Boleráz Belo IV. pravdepodobne považoval za súčasť Trnavy. Tento majetok získal za života tety, určite pred rokom 1238, kráľovná takýmto spôsobom získavala ďalšie finančné

⁹⁵ TIBENSKÝ, Martin. *Červenokamenské panstvo v stredoveku*. Trnava: FiF Trnavskej univerzity a Spolok Slovákov v Poľsku, 2011, s. 27.

⁹⁶ VARSÍK, ref. 92, s. 268; ŠIMONČIČ, ref. 2, s. 35.

⁹⁷ Přibík Pulkavy z Radenína Kronika česká In *FRB V*, s. 295.

⁹⁸ ŠIMONOVÍČ, ref. 2, s. 35.

⁹⁹ TIBENSKÝ, ref. 95, s. 29-30.

¹⁰⁰ „Cum igitur in comitatu Posoniensi locus, qui Zumbothel dicitur, hospitibus congregandis aptissimus videatur, civibus in eo loco residentibus et qui in posterum venire voluerint, talem concessimus libertatem, ut ad regiam coronam specialiter pertineant, nec cuiusquam iuridicioni donacione vel cuiuscunque translacionis modo committantur...“ ŠIMONOVÍČ, ref. 2, s. 9.

¹⁰¹ FUTÁK, ref. 4, s. 46.

¹⁰² MARSINA, Richard. Porovnanie podmienok vzniku Trnavy a slovenských miest. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2009, s. 14-15.

¹⁰³ ŠIMONČIČ, ref. 2, s. 35-36.

prostriedky.¹⁰⁴ Trnavu pravdepodobne tiež odkúpil, v roku 1238 vydal pre mesto privilégia, v tom čase mu teda už patrilo.¹⁰⁵ Listina je z mája 1240, avšak oznamuje v nej, že Boleráz daruje klariskám z Trnavy, takže dedina mu už dlhšie musela patriť, podobne ako Trnava. Listina o darovaní Bolerázu klariskám sa zachovala aj z roku 1247.¹⁰⁶ V roku 1239 si dali listinu zhotoviť aj cistercitky z Tišnova na Morave, tá mala podprieť ich nároky na opačnej strane hranice.¹⁰⁷ V listine boli potvrdené majetky, ktoré kláštoru darovala Konštancia aj jej syn Přemysl, moravský markgróf. Týmto dokumentom sa český kráľ zároveň vzdal na prosby matky pred jej smrťou všetkých práv, ktoré by si mohol uplatniť na jej bývalých majetkoch v Uhorsku. Po Konštanciinej smrti pokračoval spor o Boleráz. Vystupujú tu na povrch isté nejasnosti. Ako mohla Konštancia Boleráz predat' a potom ho ešte za jej života mohol Václav darovať Tišnovu? Konštancia predsa už v roku 1238 nemala vlastniť ani Boleráz, ani Trnavu. Umierajúca kráľovná sa mohla snažiť zabrániť sporu Bela a Václava, ktorý pravdepodobne hrozil v súvislosti s jej majetkami na uhorskej strane.

Podobne nejasné je aj založenie Červeného Kameňa. Informáciu uvádza Přibík Pulkava z Radenína, žiadne ďalšie hodnoverné zmienky nie sú známe. Nepoznáme presné hranice jej državy na uhorskej strane. Metáciám a hranici Konštanciinho územia v Uhorsku sa vo svojej publikácii podrobne venuje M. Tibenský a vnáša nové svetlo do problematiky.¹⁰⁸ Dôležitú západnú hranicu domínia kráľovnej označuje za problematickú. Chýbajú písomné správy a geografické údaje do polovice 13. storočia, ktoré by pomohli rekonštruovať skutočnosť. Pripúšťa tiež možnosť, že územie v trojuholníku Modra – Trnava – Horné Orešany mohlo patriť českej kráľovnej a išlo o jeden veľký komplex. Avšak mohlo ísť aj o majetky, ktoré doposiaľ neboli darované, patrili panstvu bratislavského hradu, celistvosť nebola narušená, a tak nebol dôvod zaznamenávať zmeny. Toto tvrdenie podporuje fakt, že v okolí sa nachádza množstvo dedín, ktoré patrili služobníkom hradu, prípadne sa mená obcí odvodzujú od mien jobagiónov bratislavského hradu, ktorí sem boli vyslaní, napr. Budmerice, Vištuk. Zaujímavý je názov Fančal, ktorý vznikol z vlastného mena pôvodného majiteľa alebo jobagióna bratislavského hradu, avšak mohol byť odvodený aj od mena Folculdusa, ktorý bol kancelárom kráľovnej

¹⁰⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* 2. Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Obzor, 1987, č. 71, s. 50-51. [ďalej ako **CDS II**]

¹⁰⁵ *Tamže*, č. 44. s. 30-31. Latinský text listiny aj s prekladom je uverejnený v ŠIMONČIČ, ref. 2, s. 9-12. V zachovanej listine sa uvádza, že Belo IV. kúpil „*ab amita sua Constantia, regina Bohemiae*“ Boleráz, resp. „*sorore nostra Constantia, regina Boemie illustri, comparavimus,...*“.

¹⁰⁶ *CDS II*, č. 275, s. 194-195.

¹⁰⁷ Pozri *CDB III/2*, č. 208, s. 269-271.

¹⁰⁸ TIBENSKÝ, ref. 95, s. 25-51.

Konštancie.¹⁰⁹ Vdova Konštancia sa majetkov v Uhorsku zbavovala. Predala ich Belovi IV. Na mieste je teda otázka, načo by tu v tom istom čase stavala hrad? Otázne je, či možno územie budúceho červenokamenského panstva vôbec akceptovať ako súčasť domínia kráľovnej a ak áno, prečo by stavbu realizovala na jeho samotnom okraji, keďže západne bola už len Modra a v nej obyvatelia bratislavského hradu? Pozornosť kráľovnej – vdovy bola upriamená na stavbu tišnovského kláštora, čo stálo nemalé financie. Je otázne taktiež časové rozmedzie, kedy by hrad stavala.¹¹⁰

Majetky darované kráľovnej manželom Přemyslom ako tzv. *Morgengabe* historici pomenúvajú pomerne presne.¹¹¹ Išlo o Břeclav, Bzenec a Hodonín. Uvádza sa, že Konštanciine majetky boli na juhozápadnej a juhovýchodnej Morave. Tie na juhozápade tvorilo Přibyslavicko a Moravskobudějovicko, získala ich až po Přemyslovej smrti. Tie na východe tvorili pôvodný venný majetok. Išlo o spomínané Břeclavsko, Hodonínsko a Bzenecko, ale taktiež sa v tejto súvislosti spomína Kunovicko. Práve majetky na juhovýchodnej Morave sa spojili do celku s centrom v Břeclavi.¹¹² Je otázne, aké práva mohla mať Konštancia na tomto území počas jeho života Přemyslovho brata a Konštanciinho švagra Vladislava, ktorý zomrel v roku 1222.¹¹³ Aj v súvislosti s Konštanciiným pôsobením v Hodoníne existujú ešte niektoré historikmi nezodpovedané otázky.¹¹⁴

Konštancia plánovala založiť kláštor v Prahe, vybrala si konkrétne miesto – kostol sv. Petra, kde vtedy sídlil Rád nemeckých rytierov. Jednou z príčin, prečo tu nakoniec kláštor nezaložila, mohla byť skutočnosť, že lokalita nebola vhodná pre cistercijský kláštor. Tišnov bolo miesto pokojnejšie, vyhovujúce požiadavkám rádu. Pôvodné uvažovanie nad Prahou mohlo byť tiež strategickým ťahom. Niektorí autori uvažujú o tom, že kráľovskej rodine mohlo ísť v záujme štátnej politiky v 13. storočí o vytesnenie rozmáhajúceho sa rádu nemeckých rytierov zo strategického územia v podhradí na brehu Vltavy.¹¹⁵ Kráľovná kostol sv. Petra aj majetky k nemu prislúchajúce odkúpila, ale zároveň upustila od úmyslu zakladať tam kláštor.

¹⁰⁹ *Tamže*, s. 45-46.

¹¹⁰ „Královna Konstancie tou dobou veškerý svůj čas a pozornost věnovala výhradně svému klášteru v Tišnově.“ FUTÁK, ref. 4, s. 66. Táto poznámka sa viaže k roku 1238, resp. k rokom 1237 – 1240. Vtedy pravdepodobne Konštancia vydala listinu s privilégiami pre Hodonín. Pred rokom 1240 mala údajne dať postaviť aj hrad Červený Kameň.

¹¹¹ V prípade *Morgengabe* išlo o dar za svadobnú noc, tradíciu v európskych vládnych rodoch. Manžel si tak zaviazal svoju manželku a umožnil jej istú formu samostatnosti aj zabezpečenie v prípade svojho úmrtia. HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (ed.). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: LÚČ, 2003, s. 384.

¹¹² Pozri FUTÁK, ref. 4, s. 46.

¹¹³ *Tamže*, s. 60.

¹¹⁴ *Tamže*, s. 55-70, český preklad listiny vydanéj Konštanciou pre Hodonín s. 66-67; tiež s. 41-48.

¹¹⁵ HLADÍK, ref. 3, s. 69; JOACHIMOVA, ref. 3, s. 499-500.

V tejto oblasti sa angažoval niekto iný, kto mal Konštanciinu plnú podporu. Majetky matka darovala Agneši pre budúci špitál sv. Františka.¹¹⁶ Jedna z *vidžínskych listín* hovorí, že Konšancia mala vážne dôvody, prečo nemohol kláštor vzniknúť v Prahe – mníšky tam nemohli bývať.¹¹⁷

Konšancia mala podporu syna Václava, o čom svedčia už spomenuté *vidžínske listiny*. Štyri dokumenty boli vydané v jeden deň, 6. februára 1233, v Prahe. Práve v jednej z nich je najstaršia zmienka o založení kláštora aj prvý údaj o špitáli sv. Františka. Rok vydania listiny je považovaný aj za dátum vzniku kláštora a špitálu v Prahe.¹¹⁸ V týchto písomných dokumentoch je zaznamenaný predaj majetku Vidžín Konšanciou premonštrátom z obce Teplá. Prvou listinou daroval Václav matke Vidžín a Úterý s dedinami a právom predaja tohto majetku.¹¹⁹ Kráľovná v druhej listine Vidžín predala tepelskému kláštoru, dôvod predaja bol uvedený v tretej listine.¹²⁰ Konšancia potrebovala peniaze, aby mohla zaplatiť nemeckým rytierom za kúpené majetky. V tretej listine Václav potvrdil to, čo bolo stanovené v druhej listine. Práve v druhej listine sa po prvýkrát spomína Tišnov (*Tusnowic*) ako miesto stavby kláštora. Uvádza sa tu ďalej, že pri kostole sv. Petra v Prahe, kde mal byť kláštor pôvodne zriadený, by mníšky nemohli pohodlne bývať, preto im bolo zriadené ubytovanie na Morave. Z listiny je možné vyčítať aj konkrétnu podporu, ktorú Konšancia preukazovala svojej dcére Agneši, hoci ona sama mala isté finančné ťažkosti.¹²¹ Kláštor, ktorý zakladala jej dcéra, zdá sa, bol pre ňu nemenej dôležitý. Do istej spolupráce v rámci rodiny boli zapojení matka, syn Václav, dcéra Agneša a v neposlednom rade aj syn Přemysl. Konšancia venovala špitálu sv. Františka Hloubětín a iné majetky získané od nemeckých rytierov.¹²² Štvrtá listina bola vydaná Rudgerom, ktorý potvrdil v mene rádu nemeckých rytierov predaj farností vo Vidžíne a v Úterý a taktiež dediny Beranová tepelskému kláštoru.¹²³ Všetky spomenuté listiny sú z obdobia, keď už bol tišnovský kláštor založený, to znamená, že v nich opisované udalosti sa stali skôr, ako boli písomnosti vydané.

¹¹⁶ CDB III/I, č. 31, s. 29-31.

¹¹⁷ Pozri CDB III/I, č. 31, s. 29-31. „*Verum quia in ecclesia sancti Petri Prage domine religiose ordinis Cisterciensis commode non poterant commorari, ipsis in Moravia, in loco, qui Tusnowic dicitur competentem constituimus mansionem.*“

¹¹⁸ O *vidžínskych listinách* pozri JOACHIMOVÁ, ref. 3; ŠILHAN, ref. 3; KLÁTIL, ref. 3.

¹¹⁹ CDB III/I, č. 30, s. 28-29.

¹²⁰ *Tamže*, č. 32, s. 31-32.

¹²¹ Bola napríklad zadlžená aj u nemeckých rytierov. SVOBODOVÁ, Eva. *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*. Diplomová práca. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010, s. 35.

¹²² CDB III/I, č. 31, s. 29-31.

¹²³ *Tamže*, č. 33, s. 32-33.

Kláštor, ktorý za života Přemysla Otakara I. zostával nenaplneným zámerom, sa stal skutočnosťou relatívne krátko po jeho smrti. V auguste v roku 1232 vydal v Znojme kráľ Václav listinu, ktorá potvrdzuje jeho pobyt na Morave v tomto čase.¹²⁴ Vtedy už pravdepodobne prebiehali práce na stavbe kláštora. Na Morave bola prítomná aj Konšancia, čo potvrdzuje listina vydaná v Olomouci pre rehoľníčky z olomouckého kláštora sv. Petra, spolu so synom Přemyslom.¹²⁵ Pravdepodobne v roku 1232, najneskôr na začiatku roka 1233, sa začal stavať tišnovský kláštor, keďže *vidžínske listiny* sú z februára 1233 a spomínajú ubytovanie pre mníšky, ktoré muselo byť teda už vo februári hotové. Spomínané dočasné ubytovanie pre mníšky potvrdil na danom mieste aj archeologický výskum. Malo ísť o drevené budovy.¹²⁶ V roku 1233 vydala Konšancia listinu priamo v Tišnove, čo potvrdzuje jej prítomnosť na Morave.¹²⁷ Rok 1233 sa všeobecne v publikáciách považuje za rok založenia kláštora,¹²⁸ ktorý bol postavený na nehostinnom, hoci malebnom území plnom močiarov v údolí rieky Svratky pre ženskú vetvu rádu cistercitov.¹²⁹ Hlavným heslom členov rádu bolo, že práca znamená vnášanie poriadku do nekultivovanej drsnej prírody.¹³⁰ Napriek tomu, miesto bolo strategické. Bola tam pôda, v blízkosti mestečko Tišnov a neďaleko aj významné mesto Brno.

Prvá zmienka o tom, aký rád bude nový kláštor obývať, je obsiahnutá v druhej z *vidžínskych listín* v súvislosti so zriadením ubytovania pre mníšky na Morave.¹³¹ Nie je isté, či mali Přemysl a Konšancia v úmysle zavolať do kláštora práve cistercitzky, keďže prvá informácia o tom, aký rád bude v kláštore sídliť, pochádza až z doby, keď už bol Přemysl Otakar I. viac ako dva roky mŕtvy. Dôvodov, prečo sa Konšancia rozhodla pre ženskú vetvu cistercitského rádu, môže byť viacero.¹³² 13. storočie bolo dobou zlatého rozkvetu ženskej vetvy cistercitov.¹³³ Kráľovná vdova musela mať o ich pôsobení na Morave vedomosť, keď sa zúčastnila vysvätenia kláštorňých kostolov v Oslavanoch a na Velehrade.¹³⁴ Oba kláštory sú spojené s menom olomouckého biskupa Róberta, s ktorým tu mala Konšancia príležitosť

¹²⁴ *Tamže*, č. 24, s. 22-23.

¹²⁵ *Tamže*, č. 29, s. 27-28.

¹²⁶ K samotnému kláštornému komplexu, k jeho areálu, dostavbe a vysväteniu kostola pravdepodobne v roku 1239 pozri HLADÍK, ref. 3, s. 82-108.

¹²⁷ *CDM II*, č. 253, s. 257-259. Ide o listinu vydanú pre hradištský kláštor.

¹²⁸ KUTHAN, ref. 3, s. 365; JOACHIMOVÁ, ref. 3, s. 495-501; HLADÍK, ref. 3, s. 71-72.

¹²⁹ Pozri ZACPAL, ref. 3, s. 2.

¹³⁰ VALACHOVÁ, Denisa. Rehoľa cistercitov v stredoveku. In MÚČSKA, Vincent – KOŽIAK, Rastislav (ed.). *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava: 2002, s. 96.

¹³¹ *CDB III/I*, č. 31, s. 29-31.

¹³² V českých krajinách pôsobili cisterciti ako významní hospodári a kolonizátori. Pozri SOMMER, ref. 62, s. 294. O reholi cistercitov pozri aj VALACHOVÁ, ref. 130, s. 85-112.

¹³³ VALACHOVÁ, ref. 130, s. 106.

¹³⁴ *CDB II*, č. 320, 321, s. 315-323.

zoznámiť sa, avšak je pravdepodobné, že sa poznali skôr. Róbert bol pravdepodobne jedným z vyslancov, ktorí boli vyslaní do Ríma, aby zjednali rozvod Přemysla s Adelaidou.¹³⁵

Až do svojej smrti bola Konštancia v kontakte s budúcou sväticou Hedvigou Sliezsou, s ktorou ju spájali i príbuzenské vzťahy. Konštanciin brat a uhorský kráľ Ondrej II. mal za manželku Hedviginu sestru Gertrúdu z rodu Andechs-Meranovcov. Konštanciina dcéra Anna sa stala manželkou Hedviginho syna a Agneša sa mala vydať za jej druhého syna. Obe dcéry českého kráľovského páru boli vychovávané v trzebnickom kláštore, ktorý založila Hedviga spolu s Henrichom Bradatým v roku 1202. Materským kláštorom cisterciiek, ktoré prišli do Tišnova, mohol byť práve kláštor v Trzebnici.¹³⁶ Do úvahy ešte pripadajú Oslavany, ale tam bol kláštor založený len krátky čas.¹³⁷

S prenikaním cistercitov do Čiech a na Moravu je spojené meno rodinného priateľa kráľovského páru, olomouckého biskupa Róberta, ktorý bol cistercita. Biskupa s Konštanciou spájali viaceré životné udalosti, približne v rovnakom čase, keď sa Róbert stal biskupom (v roku 1201), sa ona stala českou kráľovnou (1199). Obaja zomreli v roku 1240. Predtým bol kráľovským kaplánom, konal aj vo veci Přemyslovho rozvodu, bol účastníkom viacerých diplomatických rokovaní. Jeho zásluhou boli cisterčiti privedení na Moravu, ich prvým kláštorom v olomouckej diecéze sa stal Velehrad, okrem toho stál Róbert pri založení cistercitských kláštorov Oslavany a Tišnov. Zakladateľom Velehradu bol okrem Róberta aj moravský markgróf Vladislav, ktorého zámerom bolo vybudovať nekropolu pre moravskú vetvu svojho rodu.¹³⁸ Najskôr bola známa mužská vetva rádu, pre mníšky bol založený práve kláštor v Oslavanoch, na jeho svätení v roku 1228 sa zúčastnil, ako už bolo uvedené vyššie, aj kráľovský manželský pár.¹³⁹ Zaujímavé je, založenie kláštora v Oslavanoch pripisujú doboví kronikári Konštancii.¹⁴⁰

¹³⁵ SVOBODOVÁ, ref. 121, s. 34. O tom, že biskup bol nápomocný pri rozvode Přemysla so svojou prvou manželkou sa zmieňuje aj Žemlička. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, ref. 5, s. 94-95.

¹³⁶ Paralelu nachádzame aj medzi Konštanciou a Gertrúdou, sestrou Hedvigy. Jej manžel a Konštanciin brat Ondrej II. sa pričínili o rozvoj rehole cistercitov v Uhorsku, dôležitú úlohu tu zohrávala Gertrúda, najmä čo sa týka lokality Spiša. Pozri o tom viac v HOMZA, Martin. *Počiatky kresťanstva na Spiši*. In HOMZA, Martin et al. *Historia Scepusii* I. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 252-262. Koloman dal založiť cistercitské opátstvo v Spišskom Štiavniku za spásu duše svojej zavraždenej matky Gertrúdy z rodu Andechs-Meranovcov. PROCHÁZKOVÁ, Nataša. Koloman Haličský na Spiši pred rokom 1241. In GŁADKIEWICZ – HOMZA, ref. 111, s. 245.

¹³⁷ SVOBODOVÁ, ref. 121, s. 37. Autorka tiež predpokladá, že to bola práve Trzebnica. Vizitátorom tišnovského kláštora sa stal opát Velehradu, podobne, ako to bolo v prípade kláštora v Oslavanoch. Mohol sa o to postarať opäť biskup Róbert.

¹³⁸ Pozri o tom SVOBODOVÁ, ref. 121, s. 1-6.

¹³⁹ HLADÍK, ref. 3, s. 62-65.

¹⁴⁰ *VHL III*, ref. 16, s. 422-423. Oslavany uvádza kronikár ako Voslovany. Zakladateľkou tohto kláštora, ktorý bol prvým pre cistercitzky v českých krajinách vôbec, bola žena menom Heilwide. Pozri o tom SVOBODOVÁ,

Zrejme sú dva dôvody výstavby kláštora. Ide tu o centrum určitého územia, o hospodársku jednotku a správu územného celku na Morave. Zároveň výstavbou takéhoto typu sakrálna-memoriálneho komplexu sa malo vyprosiť odčinenie hriechov, ďalej sa pamätalo na zachovanie *memórie* rodu, teda snahu o pestovanie svätej povesti dynastie prostredníctvom mníšskeho spoločenstva a týmto krokom sa Konštancia taktiež postarala o zriadenie hrobky. Spomínané dôvody potvrdzuje aj fakt, že stavba napredovala relatívne rýchlo. Kráľovná chcela mať kláštor dokončený, kým zomrie. V októbri 1238 vydal Gregor IX. listinu adresovanú predstavenej, ktorou kláštor prijal pod svoju ochranu a potvrdil mu jeho práva a výsady.¹⁴¹ Gregor IX. zobral inštitúciu pod ochranu cirkvi už v roku 1235, keď vydal listinu v Perugii a vymenoval v nej dediny patriace kláštoru, potvrdil mu práva a pridal aj práva duchovné.¹⁴² Včlenenie kláštora do štruktúry cirkvi bolo dôležité, týmto bol oficiálne založený ako samostatný subjekt, ochranu mu potvrdil pápež, a to bola najlepšia záruka. Zachovaný prameň dokladá, že kláštor mal predstavenú už v roku 1235. Ide o listinu vydanú Konštanciiným synom Přemyslom, ktorou kláštoru daroval dedinu Lomnička, za čo mu matka dala 100 hrivien striebra. Táto dedina bola darovaná predstavenej a mníškam kláštora.¹⁴³ V novembri 1238 bola pápežom vydaná ďalšia listina, v ktorej Václavovi I. oznámil, že olomoucký biskup dal súhlas biskupovi pražskému na to, aby vykonal prípravy na vysvätenie tišnovského chrámu. Zároveň pápež kráľovi odporučil, aby vzal kláštor pod svoju ochranu. Tento chrám bol zasvätený Panne Márii Nanebovzatej, čo je typické pre kostoly cistercitov.¹⁴⁴ Avšak mariánsky kult je príznačný aj pre korunovačné kostoly či hrobky panovníkov. Práce na dokončení kláštorného kostola sa v spomínanom čase blížili ku koncu. Začiatkom roka 1239 už musel byť kostol vysvätený a kláštor dostavaný, čo dosvedčuje listina olomouckého biskupa Róberta, vydaná v tomto roku 1239 a biskup ňou potvrdil patronátne právo kostola sv. Václava v Tišnove kláštoru Porta Coeli a odpustil desiatky všetkým kláštorným kostolom. Predpokladá sa tiež, že práve Róbert vysvätil kláštorný kostol.¹⁴⁵

ref. 121, s. 14-15. Nové svetlo vniesol do problému určenia totožnosti zakladateľky kláštora M. Wihoda, ktorý ju považuje za manželku moravského markgrófa Vladislava. Táto žena možno patrila do kráľovskej rodiny. Biskup Róbert by v tom prípade nestál len za Konštanciou a realizáciou jej záujmov, ale aj za krokmi jej švagrinej z Přemyslovej strany, Heilwide.

¹⁴¹ CDB III/2, č. 199, s. 257-258.

¹⁴² Pozri DROBNÁ, ref. 3, passim.

¹⁴³ CDB III/1, č. 113, s. 139-140.

¹⁴⁴ CDB III/2, , č. 201, s. 258-259.

¹⁴⁵ Tamže, č. 215, s. 283-285.

Význam založenia kláštora podčiarkuje portál nad hlavným vstupom do chrámu, ktorý pôsobí monumentálne.¹⁴⁶ Na jednej strane mohol odrážať kráľovský pôvod zakladateľov.¹⁴⁷ Tí kľacia pri nohách Krista ako jeho pokorní služobníci, prichádzajúci do večnosti cez bránu nebies (*porta coeli*).¹⁴⁸ Už v roku 1239 bol v kláštore pochovaný moravský markgróf Přemysl, miesto jeho posledného odpočinku dokazuje listina vydaná Václavom I. v Brne v apríli 1240. Kráľ po smrti brata daroval kláštoru dedinu Krnov. Urobil to pre slávu bratovej pamiatky a pre spásu jeho duše.¹⁴⁹ Len nejaký čas predtým stáli tí istí bratia proti sebe ozbrojení. Podobných konfliktov medzi nimi bolo viacero. Ako však naznačuje listina, došlo k ich zmiereniu. Podľa prameňa mal byť markgróf Přemysl pôvodne pochovaný inde, na Velehrade.¹⁵⁰ Práve tam mala byť hrobka moravských markgrófov, ako to mal v pláne zakladateľ kláštora Vladislav. Avšak buď z vôle Přemysla, alebo z vôle inej osoby, bol nakoniec pochovaný v Tišnove.

V konventnom chráme pochovali onedlho aj Přemyslovu matku Konštanciu. Jej smrť 6. decembra 1240 dokazuje listina vydaná Václavom o deň neskôr ďalšiu, v ktorej je uvedená už ako mŕtva. Kláštor Václav berie pod svoju ochranu a venuje mu patronátne práva nad kostolom sv. Petra v Brne a kostolmi v Budějoviciach a v Bíteši. Kráľ vyjadril hlboký žal nad smrťou matky aj to, že kráľovná si na tomto mieste želala byť pochovaná.¹⁵¹ V ďalšej listine vydanej v ten istý deň v Tišnove potvrdil kláštoru patronátne práva a inštitúciu znova vzal pod svoju ochranu.¹⁵² Na Konštanciinom pohrebe sa zúčastnil aj jej vnuk, Oldřich Korutánsky. V tom období sa zdržiaval na Morave. Boli tu prítomní cirkevní hodnostári, dominikáni z Brna, kňazi, zástupcovia šľachty.¹⁵³ Kráľovná strávila posledné dni svojho života v kláštore medzi mníškami. Poslednú listinu vydala deň pred smrťou, kláštoru darovala dedinu Komín pri Brne.¹⁵⁴ V nej sama seba nazýva „*kedysi kráľovná česká, teraz v pravde pokorná slúžka Ježiša Krista*.“¹⁵⁵

¹⁴⁶ Cisterciatský rád postupne upúšťal od svojich princípov, najmä od princípu chudoby. To sa premietlo aj do vonkajšieho vzhľadu kláštorov a konventných kostolov, od začiatku 13. storočia sa sem dostávali aj ozdobné prvky. Chrámy alebo iné kláštorné priestory mali slúžiť ako hrobky dobrodincov. VALACHOVÁ, ref. 130, s. 99.

¹⁴⁷ ZACPAL, ref. 3, s. 6.

¹⁴⁸ Názov Porta Coeli je prvýkrát uvedený v listine vydanej markgrófom Přemyslom 31. októbra 1234 v Znojme. Pozri CDB III/1, č. 88, s. 97-100.

¹⁴⁹ Václav sa zmieňuje o uložení bratových ostatkov v kláštore: „*pro remedio anime fratris nostri Premisl, clare memorie quondam illustris marchionis Morawie, cuius corpus in prenominato monasterio requiescit*.“ CDB III/2, č. 227, s. 305 – 306.

¹⁵⁰ Tamže, ref. 21, č. 194, s. 246-248.

¹⁵¹ Tamže, č. 259, s. 351-353.

¹⁵² Tamže, č. 260, s. 353-356.

¹⁵³ HLADÍK, ref. 3, s. 112.

¹⁵⁴ CDB III/2, č. 258, s. 350-351.

¹⁵⁵ „*Nos Constancia, dei gracia quondam Boemie regina, nunc vero humilis ancilla Jesu Christi, omnibus presentem paginam inspecturis salutem in Christo Jesu*.“ Tamže, č. 258, s. 350.

Pramene a literatura

Pramene a edície prameňov

- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. II.* Ed. Antonín BOČEK. Olomouc: Ex typographia Aloysii Skarnitzl, 1839, 396 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. 1198 – 1230.* Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha: Comitiorum Regni Bohemiae, 1912, 576 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni bohemiae III/1. 1231 – 1238.* Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha: Terrae Bohemiae typis dr. ed. Gregri et filii. 1942, 242 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/2. 1238 – 1240.* Ed. Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN. Praha: Academiae Scientiarum Bohemoslovenicae, 1962, 359 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1. 1241 – 1253.* Ed. Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ. Praha: Academiae Scientiarum Bohemoslovaca, 1962, 589 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 2.* Ed. Richard MARSINA. Bratislava: Obzor, 1987, 472 s.
- Fontes Rerum Bohemicarum II.* Ed. Josef EMLER. Praha: Z nadání Palackého, 1874, 570 s.
- Fontes rerum Bohemicarum III. Prameny dějin českých.* Ed. Josef EMLER. Praha: Nadání Františka Palackého, 1882, 634 s.
- Fontes rerum Bohemicarum V.* Ed. Josef EMLER. Praha: Nadání Františka Palackého, 1893, 644 s.
- Kroniky doby Karla IV.* Ed. Marie BLÁHOVÁ. Praha: Svoboda, 1987, 647 s.
- Pokračovatelé Kosmovy.* Ed. Karel HRDINA – Václav V. TOMEK – Marie BLÁHOVÁ. Praha: Svoboda, 1974, 251 s.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I. 600 – 1253.* Ed. Karel Jaromír ERBEN. Praha: Filii Theophili Haase, 1855, 812 s.
- Václava Hájka z Libočan Kronika Česká, III. Čechy vévodské. r. 1101 – 1253.* Ed. Václav FLAJŠHANS. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929, 458 s.

Literatúra

- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. Královna Judita. In KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří (ed.). *Královny a kněžny české*. Praha: X - Egem, Nova, Knižný klub, 1996, s. 57-58.
- DINZELBACHER, Peter. *Svěťice nebo čarodějky?* Praha: Vyšehrad, 2003, 288 s.
- DROBNÁ, Zoroslava. *Předklášteří u Tišnova*. Praha: bez v., 1940, 28 s.
- FUTÁK, Peter: Královna Konstancie Uherská a Hodonín. In FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav – VAŘEKA, Marek (eds). *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Ostrava: Mesto Hodonín a Masarykovo muzeum v Hodoníne, 2009, s. 41-48.
- FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav. Královna a králové, Hodonín za rozkvětu českého státu 1200 - 1412. In PLAČEK, Miroslav (ed.). *Hodonín. Dějiny města do roku 1948*. Hodonín: Mesto Hodonín, 2008, s. 55-92.
- GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (ed.). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: LÚČ, 2003, 987 s.
- HÁJEK, Jan. *Ze starého Tišnova*. Tišnov: Borek, 1992, 32 s.
- HLADÍK, Dušan. *Dějiny kláštera Porta Coeli I*. Tišnov: SURSUM, 1994, 199 s.
- HOMZA, Martin. Počiatky kresťanstva na Spiši. In HOMZA, Martin et al. *Historia Scepusii I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 233-284.
- HOMZA, Martin. Svätá Kunigunda a Spiš. In GLADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: LÚČ, 2003, s. 381-406.
- JAMRICHOVÁ, Andrea – TIHÁNYI, Jozef. *Hrad Červený Kameň*. Komárno: Vydavateľstvo KT, 2007, 39 s.
- JOACHIMOVÁ, Jiřina. Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů. In *Umění* 16, 1968, s. 495-501.
- KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří (ed.). *Královny a kněžny české*. Praha: X - Egem, Nova, Knižný klub, 1996, 256 s.
- KLÁTIL, Rudolf. *Paměti Předklášteří a tišnovského kláštera „Porta Coeli“*. Předklášteří: Nákladem sdružení pro postavení pomníku v Předklášteří, 1925. [online] Dostupné na internete: <<http://www.portacoeli.cz/pameti-predklasteri>> [2020-06-13]
- KRISTÓ, Gyulá – ENGEL, Pál – MAKK, Ferenc. *Korai magyar történeti lexikon (9. – 14. század)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, 753 s.
- KRUMLOVSKÝ, Felix. *Dámské příběhy českého středověku*. Praha: Petrklíč, 2004, 247 s.

- KUTHAN, Jiří. Fundace a počátky kláštera cisterciáček v Tišnově. In *Časopis Matice Moravské* 93, 1974, s. 361-370.
- MACHÁČKOVÁ, Jiřina. (ed.). *Čtení ze starých kronik a legend*. Praha: Albatros, 1974, 200 s.
- MARSINA, Richard. Porovnanie podmienok vzniku Trnavy a slovenských miest. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 12*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2009, s. 13-16.
- MENCLOVÁ, Dobroslava – ŠTECH, Václav. *Červený Kameň*. Bratislava: Tvar, 1954, 152 s.
- MICHALSKI, Maciej. *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2004, 357 s.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197 – 1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928, 1088 s.
- PALACKÝ, František. Tak zvaný Pulkava. In CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I*. Praha: 1941, s. 216-230.
- PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich et al. *Dějiny českých zemí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2008, 486 s.
- PETRŮ, Jaroslav. *Klásterní areál Porta Coeli v předklášteří u Tišnova*. Brno: bez v., 1971, 32 s.
- PROCHÁZKOVÁ, Nataša. Koloman Haličský na Spiši pred rokom 1241. In GŁADKIEWICZ, Ryszard – HOMZA, Martin (eds.). *Terra Scepusiensis*. Levoča – Wrocław: LÚČ, 2003, s. 243-248.
- SEDLÁK, Vincent. Sídliisko v kolobehu dejín. Červenokamenské panstvo a Budmerice. In *Historický zborník* 2004, 14, č. 1, s. 13-28.
- SOMMER, Petr. *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007, 337 s.
- SOUKUPOVÁ, Helena. *Kláster sv. Anežky České*. Praha: Národní galerie, 1993, 49 s.
- STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1941, 592 s.
- STLOUKAL, Karel. Žena v českých dějinách. In KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří (ed.). *Královny a kněžny české*. Praha: X - Egem, Nova, Knižný klub, 1996, s. 7-28.
- SVOBODOVÁ, Eva. *Olomoucký biskup Robert a církevní řády na Moravě*. [Diplomová práce] Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010, 120 s.
- ŠAROCHOVÁ, V. Gabriela. *České země v evropských dějinách. Díl první do roku 1492*. Praha: Paseka, 2006, 392 s.
- ŠILHAN, Jindřich. Počátky tišnovského kláštera. In *Vlastivědný věstník moravský*, 1987, roč. 39, s. 311-320.
- ŠIMONČIČ, Jozef – WATZKA, Jozef. *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1988, 498 s.
- ŠOLLE, Miloš. *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu*. Praha: Vyšehrad, 1996, 240 s.
- ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef. *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. Bratislava: Aedes paedagogicae slovacae, 1987, 1224 s.
- ŠPŮROVÁ, Markéta. Středoevropské zbožné ženy z panovnického prostředí ve 13. století a jejich vztah k rodovým fundacím. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: NLN, 2007, s. 230-236.
- TIBENSKÝ, Ján. *Poctivá obec budmerická II. (Starodávna história)*. Budmerice: Rak, 1998, 560 s.
- TIBENSKÝ, Martin. *Červenokamenské panstvo v stredoveku*. Trnava: FiF Trnavskej univerzity a Spolok Slovákov v Poľsku, 2011, 215 s.
- TŘEŠTÍK, Dušan. Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století. Představy a skutečnosti. In SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop. Čechy a střední Evropa*. Praha: 2006, s. 219-234.
- VALACHOVÁ, Denisa. Rehoľa cistercitov v stredoveku. In MÚCSKA, Vincent – KOŽIAK, Rastislav (ed.). *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava: 2002, s. 85-112.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české II. 1197 – 1250*. Praha: Paseka, 2000, 584 s.
- VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska*. Bratislava: Veda, SAV, 1984, 260 s.
- VARSÍK, Branislav. *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 548.
- VOTOČKOVÁ-JOACHIMOVÁ, Jiřina. Královna Dagmar. In KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří (ed.). *Královny a kněžny české*. Praha: X - Egem, Nova, Knižný klub, 1996, s. 59-68.
- WIHODA, Martin. Moravská markraběnka Heilwida. In *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007, s. 96-104.
- WIHODA, Martin. *Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha: Argo, 2005, 316 s.
- WOJTCZAK-SZYSZKOWSKI, Jerzy Andrzej (ed.). *Średniowieczne życiorysy bł. Kingy i bł. Salomei*. Warszawa: Zakład Graficzny UW, 1999, 233 s.
- ZACPAL, Josef. *Kláster Porta Coeli a Podhorácké muzeum*. Brno: Nakladatelství AVE, 1997, 24 s.
- ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. (ed.). *Dějiny Byzance*. Praha: Academia, 1994, 532 s.

- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990, 361 s.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198 – 1253. Promněna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2002, 964 s.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, 660 s.
- ŽUDEL, Juraj. K otázce polohy, struktúry a zániku stredovekého hradu Červený Kameň. In *Zborník Slovenského národného múzea* LXVIII – História 14, 1974, s. 195-201.

The Bohemian Queen Constance of Hungary

The article offers a comprehensive perspective on the historical figure, the Arpád princess and the Bohemian queen, the wife of Přemysl Otakar I., Constance of Hungary. She had an extensive territory on both sides of Hungarian and Moravian borders. The paper focuses on the various periods of her life and active work with her husband towards the foundation of the most important work of the Queen, Porta Coeli Monastery in Tišnov in Moravia. At the same time, the study questions the view at the queen, known in Slovak historiography as the founder of the Red Stone Castle. It turns out that the realization of this work was not the main aim in Constance's life, she was very active especially in the Moravian part of her territory. She built a network of relationships with her children, set up a sacred-memorial complex, and helped her husband in obtaining an inherited royal title that had to be legitimized. The queen's specific steps and her active influence are also proved by the preserved documentary material, in which her name appears first alongside her husband and then separately because she had her own office.

Keywords: Constance of Hungary, Kingdom of Hungary, Moravia, 12th – 13th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[77 858 znakov / 2,16 AH]

GREGORÍKOVÁ BRANIŠOVÁ, Lucia. Česká královna Konštancia Uhorská. In *Opus signinum*. Historia nova 16. [online] Bratislava: Stimul, 2020, s. 8-31. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf>

Budínsky mier 1254*

Jakub Palko

Počas takmer sedemročného obdobia medzi uzatvorením dvoch mierových zmlúv medzi uhorským kráľom Belom IV. a českým panovníkom¹ Přemyslom Otakarom II. sa odohralo niekoľko dôležitých politických udalostí, ktoré v nasledujúcich dvoch desaťročiach formovali a ovplyvňovali vzájomné vzťahy medzi týmito významnými stredoeurópskymi štátnymi celkami.² Návrh mierovej zmluvy, podľa datovania jej listiny vydaný 3. apríla 1254 v Budíne,³ na niekoľko rokov zabezpečil prerušenie bojov medzi predstaviteľmi panovníckych rodov strednej Európy bojujúcich o územia krajín babenberského dedičstva. Po niekoľkoročnom súperení sa Přemysl Otakar II. a Belo IV. rozhodli uzatvoriť mier, no ani jeden z nich nepredpokladal, že to bude mier trvalý. Obom stranám bolo už v tej dobe zrejme

* Text štúdie vznikol ako výstup projektu VEGA 1/0796/19 – „Uhorské kráľovstvo v listinných prameňoch 60. a 70. rokov 13. storočia s osobitným zreteľom na územie dnešného Slovenska“ (2019 – 2022). Archívny výskum bol ďalej podporený Grantom mladých UK č. G-19-024-00 – „Diplomatické pramene k uhorsko-českým vzťahom v 60. rokoch 13. storočia“ (2019). Oba projekty sú riešené v rámci Katedry slovenských dejín FiF UK v Bratislave.

¹ Přemysl Otakar II. začal vo svojej titulatúre používať titul *král' (rex)* až po svojej riadnej korunovácii, ktorá bola z rôznych dôvodov neustále odkladaná až do konca roku 1261. Hoci vo svojich listinách používal v rokoch 1253 – 1261 titul „*pán kráľovstva Českého*“ („*dominus regni Bohemie*“), v zahraničných prameňoch, predovšetkým v letopisoch a kronikách ríšskej proveniencie, sa jeho meno bežne spájalo s titulom kráľ už od smrti jeho otca Václava I. v septembri 1253. ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Panorama, 1986, s. 117.

² Problematika uhorskej správy Štajerského vojvodstva v rokoch 1254 – 1257 nebola do súčasnosti v stredoeurópskych historiografických tradíciách dostatočne spracovaná. Z najdôležitejších vedeckých prác k tejto problematike pozri napr. PFERSCHY, Gerhard. Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 73-91; LAMPEL, Josef. Die Landesgrenze von 1254 und das Steirische Ennstal. Ein Beitrag zur Geschichte des Österreichischen Zwischenreichs. In *Archiv für österreichische Geschichte* [ďalej *AÖG*], 1887, roč. 71, s. 297-452; WELTIN, Max. Landesherr und Landherren. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich. In *Ottokar-Forschungen. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 159-225.

³ „Actum anno Domini M^o CC^o L III°. Aput Budam, sexta feria ante Dominicam Palmarum“. Státní oblastní archiv Třeboň [ďalej *SOA*], fond Historica Třeboň, sig. 2; kópia v Magyar Nemzeti Levéltár Budapest. Országos Levéltára, fond Diplomatiikai Fényképgyűjtemény [ďalej *MNL OL DF*] 289 199. Porovnaj edície: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1*. [ďalej *CDB*]. Ed. Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovacae, 1974, č. 21, s. 59-60; *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III*. [ďalej *UHS*] Ed. Joseph von ZAHN. Graz: Verlag des historischen Vereines für Steiermark, 1903 č. 139, s. 209-210; *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VII/5 Suppl.* [ďalej *CDH*]. Ed. Gregor FEJÉR. Budae: Typis typogr. regiae universitatis Ungariae, 1841, č. 186, s. 310-311; *Regesta Imperii V/2. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelmi und Richard. 1198 – 1272*. [ďalej *RI*]. Ed. Johann Friedrich BÖHMER. Innsbruck: Verlag der Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1892, č. 11 678, s. 1 721; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*. [ďalej *RBM*]. Ed. Joseph EMLER. Pragae: Sumptibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1882, č. 24, s. 12-13. Kritické spracovanie mierovej zmluvy pozri napr. MIKA, Norbert. Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278. Racibórz: WAW, 2008, 136 s. 53-55; ŽEMLIČKA, Josef. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 95-96; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250 – 1310*. Praha: Paseka, 2002, s. 54-55; ANTONÍN, Robert. Přemysl Otakar II. a zisk zemí babenberského dědictví. In JAN, Libor – KACETL, Jiří (ed.). *Pocta králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II*. Brno; Znojmo: Matice moravská, 2010, s. 62-63.

jasné, že skôr či neskôr sa opäť stretnú v ďalších sporoch o získanie týchto lukratívnych stredoeurópskych území.⁴

Uzatvoreniu mierovej dohody predchádzali viaceré diplomatické zásahy pápeža Inocenta IV.,⁵ českého panovníka Přemysla Otakara II., a tiež aj ďalšie vojenské aktivity na uhorskej aj českej strane. Úsilie Rímskej kúrie o stabilizovanie situácie v strednej Európe dokladá komunikácia Inocenta IV. s Přemyslom Otakarom II., intenzívnejšie prebiehajúca už od konca roku 1253. Predstavy pápeža Inocenta IV. o rozdelení babenberských krajín medzi Přemysla Otakara II. a Bela IV. sa v konečnom dôsledku prostredníctvom mieru z Budína skutočne aj zrealizovali, keď uhorskej strane pripadlo takmer celé Štajerské vojvodstvo, česká strana získala predovšetkým územie Rakúskeho vojvodstva.⁶ Přemysl Otakar II. 8. novembra prostredníctvom pápežského vyslanca Velasca sľúbil, že bude pápeža podporovať, a že bude stáť pri Rímskej cirkvi, pokiaľ zostane v jej priazni a Inocenta samotného. Okrem toho vyjadril svoju podporu rímskemu kráľovi Viliamovi II. Holandskému,⁷ ktorého počas obdobia tzv. *rišskeho interregna* (1250 – 1273) presadzoval vo funkcii aj pápež Inocent IV.⁸

Koncom roku 1253 pokračovali aj akcie Bavorov, ktorí sa pokúšali získať do svojej správy územie Štajerského vojvodstva. Kronikár Ján z Viktringu zaznamenal, že po tom, ako rakúska šľachta prijala Přemysla Otakara II. za svojho vládcu, Štajerčania to odmietli, a „[...] dosiaľ odvracali sa od jeho [Přemyslových] sľubov, ale vyslali vznešeného muža Dietmara

⁴ Súhrnne k vývoju v rokoch 1246 – 1254 pozri LECHNER, Karl. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976 – 1246*. Graz: Böhlau Verlag, 1996, s. 275-300; ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 87-96; VANÍČEK, Vratislav. „Otakarovská“ stredovýchodní Evropa a říšské interregnum (1245/1250 – 1273), In JAN – KACETL, ref. 3, s. 23-35; KRISTÓ, Gyula. *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*. Budapest: Corvina, 1993 s. 214-218; MIKA, ref. 3, s. 15-55; ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18-42.

⁵ Listy s výzvami na obnovenie mieru adresoval pápež Inocent IV. znepriateleným stranám už skôr. K 1. júlu 1253 sú datované listy určené pre vtedy ešte žijúceho českého kráľa Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara (II.). Práve Přemysla pápež Inocent už vtedy oslovil ako rakúskeho vojvodu (*dux Austrie*), a okrem toho ho ešte vyzýval na urovnanie sporov s jeho otcom Václavom. Podobný dokument, datovaný rovnako 1. júla, smeroval aj na dvor uhorského kráľa Bela IV. List Václavovi pozri *Regesta pontificum Romanorum II. Inde ab anno MCXCVIII usque ad anno MCCCIV*. [ďalej **RPR**]. Ed. Augustus POTTHAST. Berolini: Typis Rudolphi de Decker prototypographi regii ab intimis, 1875, č. 15 033, s. 1 237; List Přemyslovi Otakarovi II.: *RPR II*, č. 15 034, s. 1 238. List Belovi IV.: *Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia I*. [ďalej **VMHH**]. Ed. Augustus THEINER. Romae: Typis Vaticanis, 1859, č. 423, s. 222, prípadne celý prepis v *CDH VII/5*, č. 374, s. 572-573.

⁶ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253 – 1271)*. Praha: Jan Laichter, 1937, s. 17; VANÍČEK, ref. 3, s. 51.

⁷ Prehľadovo k Viliamovi II. Holandskému pozri napr.: *Foundation for Medieval Genealogy* [ďalej **FMG**]: *Holland, Frisia, Gelre. Willem of Holland*. [online] Dostupné na internete: <<http://fmg.ac/Projects/MedLands/HOLLAND.htm#WillemIIidied1256B>> [2018-12-1414]

⁸ „[...] quod nos assistemus vobis et ecclesie Romane et Willelmo, illustri regi Romanorum, quamdiu in gratia et devocione vestra et eiusdem ecclesie Romane perstiterit, [...] et iuvabimus ipsum regem Willelmum fideliter et sincere“. *CDB V/1*, č. 1, s. 30; *RI V/2*, č. 11 670, s. 1 720.

z *Wiessenecku*⁹ k [dolno]bavorskému vojvodovi *Henrichovi*, v kráľovstve (Tak!) dosiaľ mužovi slávnej povesti, so žiadosťou, aby nad nimi prevzal vládu. Ten oslovil svojho svokra, uhorského kráľa *Bela*, na stranu ktorého sa už predtým postavil, a pod jeho ochranou sa s ním radil o pomoci a postupe.“¹⁰ Takmer totožný zápis zachovala mladšia, nemecky písaná kronika viedenského historika *Leopolda* zo 14. storočia.¹¹ Iný prameň na tieto tvrdenia nadväzuje ďalšou veľmi pravdepodobnou informáciou, že koncom roku 1253 „[...] za pomoci *Meinharda*, komesa z *Goritzu* a *Ezilina* rytiera z *Tarvisia*, *Henrich*, syn vojvodu *Ota*, prenikol cez priesmyk v *Tirolsku* k svojmu svokrovi, kráľovi *Belovi*.“¹² *Henrichova* cesta do Uhorska sa však uskutočnila ešte za života jeho otca, rýnskeho falckgrófa a bavorského vojvodu *Ota III. Wittelsbacha*, preto je viac než pravdepodobné, že ten musel s touto akciou súhlasiť, prípadne na nej mohol priamo participovať.¹³ K nesprávnemu roku (1255) dôvody tejto cesty do Uhorska

⁹ Dietmar z Weisseneggu sa spomína už v listine salzburského arcibiskupa-elektu Filipa Sponheimského, vydanej 2. septembra 1252 (*UHS III*, č. 116, s. 183-184). Neskôr, 30. septembra 1252, rovnako vo Filipovej listine spolu s významným štajerským ministeriálom a minnäsengerom Ulrichom z Liechtensteinu (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien*, f. Salzburg, Erzstift 798 – 1806, sig. AUR 1252 IX 30; *UHS III*, č. 117, s. 184-185). V roku 1253 opäť v zozname svedkov v dvoch listinách – prvá vydaná Přemyslom Otakarom II. 13. mája, kde sa tituloval ešte aj ako štajerský vojvoda (*UHS III*, č. 122, s. 189-190) a znova v dokumente vydanom arcibiskupom-elektom Filipom Sponheimským 2. septembra (*UHS III*, č. 129, s. 198-200). Čo je však dôležitejšie, od roku 1254 vystupuje už na uhorskej strane. 10. septembra vydal uhorský miestodržiteľ (kapitán) v Štajersku a slavonsky bán Štefan I. z rodu Gutkeled donačnú listinu pre istého Wicharda z Fischingu pri Weißkirchene, na ktorej opäť figuruje na zozname svedkov (*Rein, Stiftsarchiv*, f. Urkunden 1129 – 1600, A III/24). 14. októbra 1256 sa spomína v listine štajerského krajinského sudcu Gotfrieda z Mariboru (*Rein, Stiftsarchiv*, f. Urkunden 1129 – 1600, A III/30), a naposledy v listine vydanej 24. apríla 1260 titulárnym salzburským arcibiskupom Ulrichom zo Seckau, v tom čase už podporujúcim stranu českého panovníka Přemysla Otakara II. (*Rein, Stiftsarchiv*, f. Urkunden 1129 – 1600, A III/47). Uvedené jasne demonštruje prelietavosť štajerskej šľachty z jedného tábora do druhého bez akýchkoľvek represíí z druhej strany. K Ulrichovi z Liechtensteinu pozri Ulrich von Liechtenstein. In *Deutsche Biographie* [ďalej *DB*]. [online] Dostupné na internete: <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz51284.html>> [2018-12-19]

¹⁰ „*Styrienses autem necdum in eum vota sua deflexerant, sed nobilem virum Dietmarum de Wizenek ad Heinricum Bawarie ducem direxerunt, virum in regno quoad actus seculi clare fame, postulantes, ut super eos suscipiat principatum. Qui socerum suum Belam Ungarorum [regem] super hoc prius statuit alloquendum et pro patrocínio consilii et auxilii consulendum*“. Iohannis abbatis Victoriensis I. L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. III, In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* XXXVI/1 – XXXVI/2. [ďalej *MGH SS rer. Germ.*] Ed. Fedorus SCHNEIDER. Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1909 – 1919, s. 154. Porovnaj „[...] in solde wesen gâch, | daz si wurden darnâch, | daz in ze herren wurd erkant | herzog Heinrich ûz Beierlant. | von Wîzenecke her Dietmâr, | mit gefuoge brahte schône dar, | daz der herren etlich in | sanden gegen Beiern hin, daz sich der herzog Heinrich | in underwund getriulich [...]“. Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXI. In *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chronikon* V/1. [ďalej *MGH Dt. Chron.*] Ed. Joseph SEEMÜLLER. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1890-1893, s. 27, v. 2 001-2 010.

¹¹ „*Etleich hern santen hern Dietmaren den Weissenekker gen Paiern zu herczog Hainreichen, daz er ir herr würd. Der selb herczog Hainreich von Paiern het chünich Welans tochter von Unger. Zu chünich Welan rait herczog Hainreich von Paiern und wolt darinne haben sein rat*“. Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. In *MGH Dt. Chron.* VI, č. 251, s. 114.

¹² „*Auxilio itaque Meinhardi comitis Goricie et Ezilini nobilis de Tarvisio Henricus, filius Ottonis ducis, per vallem Tridentinam vadit in Ungariam ad socerum suum, Belam regem*“. Hermannii Altahensis annales. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores* (In folio) XVII. [ďalej *MGH SS*], s. 396.

¹³ DOPSCH, Heinz – BRUNNER Karl – WELTIN, Maximilian. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter*. Wien: Ueberreuter Verlag, 2003, s. 447;

objasňuje aj autor *Garstenského pokračovania*. K uvedenému ešte dodáva, že Henrich, „[...] majúci za manželku dcéru kráľa Bela [Alžbetu], sa snažil vyprosiť si krajinu Štajerského vojvodstva [...]“.¹⁴ Dôležité je poznamenať, že táto Henrichova akcia mala v tomto období predovšetkým vojenský charakter, keďže spolu s ním do Uhorska tiahli aj jednotky bavorských ťažkých rytierov bojujúcich vo vojne na strane uhorského kráľa Bela IV.¹⁵ Podľa kronikára Otakara Štajerského sa stretnutie konalo v Stoličnom Belehrade (*Wizenburch*).¹⁶ V tomto momente pokračuje aj rozprávanie Jána z Viktringu, ktorý na základe *Štajerskej rýmovanej kroniky* opisuje prijatie Henricha na uhorskom dvore a následne postoj kráľa Bela IV. Ten mal navrhnúť, že mu prenechá isté územia a funkcie pod podmienkou, že do vysokých úradov bude môcť dosadiť svojich verných šľachticov z Uhorska.¹⁷ V Henrichovom sprievode sa spomínajú viacerí významní ríšski šľachtici a ministeriáli, predovšetkým Ulrich z Liechtensteinu (neskorší rakúsky krajinový sudca Přemysla Otakara II.), Dietmar z Offenbergu, Wulfing alebo Ortolf z Trifensteinu (kronika neudáva konkrétne meno, píše len o „jednom z dvoch“ – „ietweder“), bratia Wulfing, Otto a Gottschalk z Ehrenfelsu a nemenovaní rytieri zo štajerského Grazu.¹⁸ Prítomnosť štajerských rytierov jasne demonštruje odpor časti šľachty proti potenciálnej vláde českého a rakúskeho panovníka Přemysla Otakara II. a sympatizovanie s možnosťou prijatia bavorského panovníka. Na druhej strane Ulrich z Liechtensteinu bol v neskoršom období skôr

ZAUNER, Alois. Ottokar II. Přemysl und Oberösterreich. In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1878/1979, roč. 44/45, s. 5; WELTIN, ref. 2, s. 172; SPINDLER, Max – KRAUS Andreas. *Handbuch der bayerischen Geschichte II. Das alte Bayern, der Territorialstaat vom Augsburg des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969, s. 551; HOENSCH, Jörg Konrad. *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*. Graz – Wien – Köln: Verlag Styria, 1989, s. 50.

¹⁴ „[...] cuius filiam habuit in uxorem proficiscitur, ut ab eo marchiam Styrie precibus obtineret [...]“. Continuatio Garstense. In *MGH SS IX*, s. 600.

¹⁵ DOPSCH – BRUNER – WELTIN, ref. 13, s. 447; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928, s. 849; VANÍČEK, ref. 3, s. 52.

¹⁶ Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXI. In *MGH Dt. Chron.* V/1, s. 28, v. 2 056. Informáciu opäť prebral aj opát Ján z Viktringu, ktorý nemecký toponymický názov (*Wizenburch*) Otakara Štajerského polatinčil a pridal informáciu, že ide o korunovačné mesto uhorských kráľov: „[...] in civitate, que Alba-regalis dicitur, ubi reges Ungarie coronantur“. Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ XXXVI/1*, L. I, rec. B, a. 1215 – 1260, cap. IV, s. 194-195.

¹⁷ „Bela audiens generum suum in spem bonam posuit, sed de ipso, ut proficere possit, datis et missis atque promissis muneribus cogitavit et terre nobilibus mandat, si in eum consenciant, omnes ditandos et ad honoris excelsi fastigium celerius exaltandos“. Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ XXXVI/1*, L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. III, s. 154. Porovnaj „Do der chünig von Ungern daz vernam, da trachtet im selber umb daz lande ze Steyer. Der chünig sant grozz güt bei hern Dietmaren dem Weissenekker den Steyerherren, daz si an seinen tail sich wurffen“. Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. In *MGH Dt. Chron.* VI, č. 252, s. 114.

¹⁸ „[...] ich sag iu, wer si wæren: | von Liechtenstein her Uolrich, | witzic unde menlich | und volkomen an triwen | was er, er lies ich riwen | swaz dem lande an lac. || ich sag iu, wer des mit im phalc: | im volgte mit fürwâr | von Offenberge her Dietmâr, | ouch wæn ich daz mit im wære | ietweder Triwensteinære. || von Êrnvels die herren | sach man mit im kêren. || die dâ die Gretzær hiezen, | die kund des niht verdriezen, | si wæren mit im an dem râ, | swâ man dem land iht guotes tâ“. Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXI. In *MGH Dt. Chron.* V/1, s. 26-27, v. 1 970-1 986.

zástancom politiky českého kráľa. Ostatní spomenutí členovia sprievodu nepochádzali z rakúskych krajín, ale z ďalších západných častí Ríše, predovšetkým z Bavorska. Pramene zrejme zachovali pravdivé informácie, že mladý vojvoda Henrich chcel po vznesení žiadosti štajerskej šľachty skutočne Štajerské vojvodstvo do svojej správy získať tým spôsobom, že sa jasne postaví na stranu uhorského kráľa Bela IV. v jeho sporoch s Přemyslom Otakarom II. K Belovi bol ostatne aj formálne viazaný svojím manželským prepojením na rod Arpádovcov, ako nezabudol poznamenať garstenský letopisec. V doterajšom priebehu vojny toto príbuzenské spriaznenie aj jednoznačne naplňal. Podľa *Štajerskej rýmovanej kroniky* bol Belo IV. ochotný prepustiť Henrichovi správu oblasti Travenska (nem. Traungau),¹⁹ ktoré však bolo neskôr na základe mierovej zmluvy z Budína od Štajerského vojvodstva definitívne odtrhnuté a začlenené do „*Krajiny nad Enžou*“ (*das Land ob der Enns*). Od tohto obdobia bolo Travensko súčasťou provincie Horné Rakúsko. Po bojoch, prebiehajúcich už niekoľko rokov, a po materiálnych a ľudských stratách na strane uhorského kráľa je logické, že Belo IV. nemohol súhlasiť s jednoduchým „odovzdaním“ všetkých území, ktoré mohol potenciálne získať v tejto vojne, do rúk „cudzieho“ panovníka, hoci s príbuzenským prepojením rodov uhorských Arpádovcov a bavorských Wittelsbachovcov. Ďalším motívom pre Henrichov pobyt v Uhorsku bolo pravdepodobne aj to, že sa tam zdržiaval za účelom získania uhorskej podpory v dedičskom spore so svojím bratom, hornobavorským vojvodom a rýnskym falckgrófom Ľudovítom po smrti ich otca Ota II. Wittelsbacha. Tento zámer však nebol zámerom primárnym, keďže pri Henrichovom príchode na uhorský dvor jeho otec ešte žil. Práve smrť vojvodu Ota bola dôvodom pre Henrichov rýchly návrat do Bavorska.²⁰ Uvedené listinné pramene podobnými informáciami nedisponujú. Návrat Henricha Bavorského je doložený najskôr 27. júla 1254 a s ohľadom na znenie mierovej dohody plánovaný zámer jeho cesty nebol ani sčasti naplnený.²¹

Aktivity Rímskej kúrie intenzívnejšie pokračovali od druhej polovice marca 1254. Práve v tomto období Přemysl Otakar II. získal od pápeža Inocenta IV. dôležitú výsadu

¹⁹ Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXIV. In *MGH Dt. Chron.* V/1, s. 33, v. 2 445-2 490. K tomu pozri HUBER, Alfons. Die steirische Reimchronik und das österreichische Interregnum. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1883, roč. 4, s. 42-74. Informácie z tejto kroniky sú pre výskum vývoja vzájomných uhorsko-česko-ríšskych vzťahov iste veľmi dôležité, no je potrebné spomenúť aj fakt, že jej autor, Otakar Štajerský, bol autorom pomerne výrazne protičesky naladeným. Kým v častiach jeho textu popisujúcich obdobie 50. a 60. rokov 13. storočia sa táto zaujatosť prejavuje ešte nevelmi viditeľne, od frankfurtskej voľby Rudolfa I. Habsburského za rímskeho kráľa v jeseni 1273 je tento fakt v kronike už jasne viditeľný. Poukázali na to viacerí historici zaoberajúci sa ako samotnou kronikou a jej autorom, tak aj obdobím, ktoré popisuje. Napr. *Tamže*, passim; PFERSCHY, ref. 2, s. 73; NOVOTNÝ, ref. 6, s. 16.

²⁰ ZAUNER, ref. 13, s. 5-6; VANÍČEK, ref. 3, s. 51-52.

²¹ *RI* V/2, č. 11 670b, s. 1 720.

hovoriacu „[...] že žiaden biskup alebo pápežský legát, legát Rímskej kúrie, ani jej podlegát,²² vykonávateľ alebo presadzovateľ [vôle kúrie], nemôže nad tebou alebo tvojimi krajinami vyriechnúť ortieľ exkomunikácie alebo interdiktu, bez špeciálneho poverenia pápežskej stolice“.²³ Otázka vykonávania tejto výsady v praxi je však otázna. Stať o exkomunikácii Přemysla Otakara II. bola totiž predmetom inej listiny vydanej o niekoľko rokov neskôr, koncom marca roku 1261 biskupmi z Pasova, Olomouca a Prahy, v ktorej ho títo upozorňujú, že sú oprávnení exkomunikovať ho a jeho dŕžavy uvrhnúť pod cirkevnú kliatbu v prípade porušenia mierovej zmluvy po druhej uhorsko-českej vojne (1259 – 1260/1261).²⁴

Len deň pred uzatvorením budínskeho mieru je datovaný ďalší z listov pápeža Inocenta IV. Tento raz bol adresovaný „[...] arcibiskupom, biskupom, a milovaným synom opátom, priorom, dekanom, arcidiakonom a ďalším cirkevným prelátom a kapitulám, ustanoveným v Uhorsku, Čechách, Rakúsku, Štajersku a [na] Morave“.²⁵ Legát Bernard disponoval pomerne rozsiahlymi právomocami od pápeža (medzi najdôležitejšie patrili napr. rušenie exkomunikácií, cirkevných interdiktov a pod.), ktoré mal využiť na presadenie ukončenia vojny a navrátenie znepriatelených strán k mieru.²⁶ Pápež v liste menovaných hodnostárov žiada, aby takisto napomáhali novému legátovi Bernardovi pri vyjednávaní a presadzovaní podmienok mierovej zmluvy.²⁷

Pápež tu oslovuje Přemysla Otakara II. titulom *rex*, hoci riadna korunovácia sa konala až začiatkom nasledujúceho desaťročia.²⁸ Už v tomto období sa však otázka korunovácie Přemysla Otakara II. dostávala do popredia. Za prekážku však on sám považoval uvalenie cirkevnej kliatby na mohučského arcibiskupa Wernera z Eppsteinu, ktorý podľa tradičných ríšskych zvyklostí tento korunovačný akt vykonával. Prijatie koruny z rúk prekliateho arcibiskupa by v budúcnosti mohlo spôsobiť formálne spochybňovanie oprávnenia používať

²² Pojem z lat. „*subdelegatus*“, nie priamo delegovaný najvyššou inštanciou, ale jej zástupcom. Pozri MAREK, Miloš. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Slovaciae. Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*. Kraków; Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce a Filozofická fakulta TU, 2017, s. 1105.

²³ „[...] *ut nullus ordinarius vel sedis apostolice aut legatorum ipsius delegatus, subdelegatus, executor aut etiam conservator in te vel terras tuas excommunicationis vel interdicti sententias promulgare aut interdicere tibi ingressum ecclesie valeat absque speciali mandato sedis eiusdem [...]*“. CDB V/1, s. 52-53, č. 15; RPR II, č. 15 280, s. 1 257. NOVOTNÝ, ref. 6, s. 17.

²⁴ „*Si vero compositionem predictam per dominum nostrum vel suos contigerit violari, et idem dominus noster requisitus non emendaret infra IIII-tuor mensium spacium extunc ipsum denunciabimus excommunicationis vinculo innodatum, quilibet nostrum in Dyocesi sua, terras eius ecclesiastico subicientes interdicto [...]*“. CDB V/1, č. 277, s. 413-414; CDAC III, č. 8, s. 10.

²⁵ „*Archiepiscopis, et Episcopis, et dilectis filiis Abbatibus, Prioribus, Decanis, Archi-Diaconis et alii Ecclesiarum Prelatis, et Capitulis, per Hungariam, Bohemiam, Austriam, Styriam et Moraviam constitutis*“. CDB V/1, č. 20, s. 57-58; CDH IV/2, s. 245-247; RPR II, č. 15 313, s. 1 260.

²⁶ ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 95.

²⁷ Bernard bol zvoleným biskupom neapolským a tiež osobným kaplánom pápeža Inocenta IV. Pozri ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 95.

²⁸ CDB V/1, č. 20, s. 58; CDH IV/2, s. 247.

kráľovský titul.²⁹ Pramene z tohto obdobia neprinášajú zmienky o tom, že by sa Přemysl Otakar II. po smrti svojho otca Václava aktívnejšie zaujímal o možnosť svojej korunovácie, čo bolo zapríčinené pravdepodobne tým, že nevidel veľkú perspektívu v manželstve s Margitou Babenberskou. Uzatvorením manželstva s o vyše 25 rokov staršou ženou sledoval predovšetkým politické záujmy, teda zisk oprávnenia na vládu bývalých babenberských krajínach.³⁰ Margita bola po praslici dedičkou babenberských vojvodov. Bola sestrou posledného vojvodu z rodu Babenbergovcov Fridricha II. Bojovného, ktorý padol v bitke proti Uhrom na rieke Litava v lete roku 1246. Už v rokoch 1227 – 1235 bola manželkou nemeckého a neapolského kráľa a švábskeho vojvodu Henricha VII. Štaufského.³¹ Práve toto spojenie v budúcnosti komplikovalo možné vyhliadky Přemysla Otakara II. na rímsko-nemecký trón, konkrétne začiatkom 70. rokov, keď sa po smrti kráľa Richarda z Cornwallu mal záujem o titul nemeckého kráľa uchádzať.³² V rovnakom období sa začali stupňovať snahy Rímskej kúrie a ríšskych elít o ukončenie interregna v Ríši trvajúceho už od smrti cisára Fridricha II. Štaufského v roku 1250, resp. od tzv. dvojitej voľby z roku 1257.³³ Len pár dní po vydaní listiny budínskeho mieru však pápež Inocent IV. zakročil vo veci korunovácie Přemysla Otakara II. opäť. V dvoch listoch z 8. apríla 1254 adresovaných legátovi Bernardovi, v tom čase dozeraúcemu a ovplyvňujúcemu vývoj situácie v Čechách, Rakúsku, Štajersku aj Uhorsku, písal, aby vyhlásenie exkomunikácie a cirkevného interdiktu nad mohučským elektom Wernerom z Eppsteinu³⁴ nebolo prekážkou prípadnej korunovácie Přemysla Otakara II. za

²⁹ ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 95.

³⁰ HOENSCH, ref. 13, s. 43.

³¹ Pozri FMG: Austria. Margarheta. [online] Dostupné na internete:

<<http://fmg.ac/Projects/MedLands/AUSTRIA.htm#Margaretadied1267>> [2018-12-15]

³² Samotná kandidatúra Přemysla Otakara II. v roku 1273 bola podľa niektorých naračených textov odmietnutá aj pápežom Gregorom X. Podľa kronikára Siegfrieda z Ballhausenu mal pápež položiť (rečnícku?) otázku, „*Keď máme v Nemecku tak mnoho kniežat a vojvodov, prečo teda chceme odovzdať Ríšu Slovanovi?*“ („*Cum in Alemannia plures principes et comites habeamus, quare vellemus Slavum ad imperium sublimare?*“) Sifridi presbyter de Balnhusin: Compendium historiarum. In MGH SS XXV, s. 707. Ďalším z dôvodov boli práve spomenuté väzby na dynastiu Štaufovcov a guelfsko-ghibelinské spory, ktoré ešte aj v tomto období ovplyvňovali politiku pápežov a rímskych kráľov.

³³ K problematike tzv. dvojitej voľby z roku 1257 a celkovo nemeckého interregna pozri KAUFHOLD, Martin. *Deutsches Interregnum und europäische Politik. Konfliktlösungen und Entscheidungsstrukturen 1230 – 1280*. In MGH Schriften 49. Hannover: 2000, 485 s.; LA ROCHE, Emanuel Peter. *Das Interregnum und die Entstehung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*. Zürich: Internationaler Verlag Der Wissenschaften, 1971, 354 s.

³⁴ „[Innocentius IV. papa] [...] *B(ernardo) electo Neapolitano apostolice sedis legato mandat, ut [Gerhardo] Moguntino archiepiscopo per Hugonem tit. S. Sabine presb. card. tunc sedis apostolicae legatum excommunicato, de cuius manibus Otacharus rex Boemiae debeat coronam suscipere, absolutionis beneficium exhibeat, ut libere ad eiusdem regis coronationem possit procedere*“. RPR II, č. 15 327, s. 1 261; Epistolae saeculi XIII. e regestis Pontificum Romanorum selectae III. Monumenta Germaniae Historica. Epistolae [Briefe]. [ďalej *Epp. saec. XIII*]. Ed. Carolus RODENBERG. Berolini: Apud Weidmannos, 1894, č. 240, s. 240-241; CDB V/1, č. 26, s. 64-65; RBM II, č. 28, s. 14.

českého kráľa.³⁵ Z toho, ako sa však situácia ďalej vyvinula, je pravdepodobnejšia verzia, že Přemysl Otakar II. chcel zabrániť korunovácii Margity Babenberskej, ktorá by sa jeho prípadným ziskom titulu českého kráľa stala neodvratnou záležitosťou. Napriek tomu, že korunovácia prebehla až koncom roka 1261, Přemysl Otakar II. už niekoľkokrát predtým v listinách ako *rex* vystupuje.³⁶ Situáciu v oblastiach babenberských krajín na krátky čas stabilizovalo ukončenie uhorsko-českého sporu.

Mierová zmluva, označovaná ako „*pax Austriaca*“ či „*Ofener Friedensvertrag*“, bola kompromisnou dohodou ukončujúcou prvú etapu bojov o babenberské dedičstvo. Přemysl Otakar II. sa vyjednávania o mieri osobne nezúčastnil, ale už koncom marca sa zdržiaval vo Viedni, teda v tesnej blízkosti uhorsko-rakúskej hranice.³⁷ Jeho pobyt vo Viedni je doložený listinou z 31. marca 1254, ktorou odškodnil biskupa Konráda z Freisingu za škody spôsobené končiacou vojnou.³⁸ Zo strany pápeža Inocenta IV. bol poverený sprostredkovaním mieru spomínaný Bernard, zvolený neapolský biskup a osobný kaplán pápeža.³⁹ Pramene sa však nezmieňujú, či sa osobne vyjednávania v Budíne zúčastnil. Listina mierovej zmluvy je veľmi dobre zachovaná a o jej autenticite nie sú dnes žiadne pochybnosti. Podľa nej sa obe strany sporu rozhodli vyriešiť podpis mierovej zmluvy prostredníctvom svojich zástupcov (*coarbitratores*). Z uhorskej strany ako prvý v zmluve vystupuje kráľovský kancelár kráľa Bela IV., kaločský arcibiskup Benedikt.⁴⁰ Z prameňov však vyplýva, že v rovnakom čase zastával aj najvyššiu cirkevnú funkciu v Uhorsku, teda pozíciu ostrihomského arcibiskupa. Táto pozícia je doložená listinou z 11. marca 1254, kedy ho pápež Inocent IV. potvrdil vo funkcii ostrihomského arcibiskupa. Prostredníctvom magistra Petra, prepošta Čazmianskej kapituly v Záhrebskej diecéze, a Reynalda, farára z Bany v Ostrihomskej arcidiecéze, mu poslal *pálum*,⁴¹ symbolizujúce odovzdanie vysokého cirkevného úradu.⁴² V čase budínskych

³⁵ „[Innocentius IV.] [...] [Bernardo] mandat, ut Otocharum Boemie regem, durante [Gerhardi] archiepiscopi Moguntini excommunicatione, per aliquem de suffraganeis suis coronari faciat“. RPR II, č. 15 328, s. 1 261. K tomu pozri NOVOTNÝ, ref. 6, s. 19.

³⁶ Napr. *Codex iuris Bohemici I.* [ďalej **CIB**]. Ed. Hermenegild JIREČEK. Pragae: Typis et sumptibus typographi I. L. Kober, 1867, č. 45b, s. 134-143; *RBM II*, č. 29, s. 14 a iné.

³⁷ ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 95.

³⁸ *Codex Diplomaticus Austriaco-Frisingensis I. Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der Ehemals Freisingischen Besitzungen in Österreich.* [ďalej **CDAF**]. Wien: Forgotten Books, 2019, č. 171, s. 168-170.

³⁹ „[...] ut per eorum interventum de compositione postmodum tractatus comodior habeatur, dilectum filium B[enedicti], Neapolitanum electum, capellanum nostrum [...]“. *CDB V/1*, č. 20, s. 57-58; *CDH IV/2*, s. 245-247.

⁴⁰ *MNL OL DF* 289 199.

⁴¹ Lat. *pallium, palleum*. Vrchná, ozdobná časť odevu pápeža alebo arcibiskupa, znak jeho úradu. Pozri MAREK, ref. 22, s. 824.

⁴² „Cum palleum, insigne videlicet pontificalis officii, ex parte tua fuisset a nobis per dilectos filios Magistrum Petrum, prepositum ecclesie Chasmiensis, Zagrabiensis et Raynaldum plebanum de Bana Strigoniensis diocesum, nuncios tuo [...]“. *VMHH I*, č. 430, s. 226; *RPR II*, č. 15 271, s. 1 257.

rokovaní Benedikt teda musel (minimálne formálne) zastávať obe najvyššie cirkevné funkcie v Uhorsku. Okrem neho sú z uhorskej strany v listine spomínaní palatín a bratislavský župan Roland I. z rodu Rátot, slavónsky vojvoda Štefan I. Gutkeled a kráľovský komorník a šopronský župan Čák.⁴³ Na strane Přemysla Otakara II., ktorý je v listine titulovaný len ako „*pán kráľovstva Českého*“ (*dominus regni Bohemie*),⁴⁴ boli prítomní olomoucký biskup Bruno zo Schauenburgu, Vítek z Jindřichova Hradce, Otto z Maissau, Kadold Sirota (*Orphanus*) a Vikard z Tyrnau.⁴⁵ Prítomnosť hneď dvoch rakúskych šľachticov (Otto z Maissau a Vikard z Tyrnau) jasne demonštruje vplyv Přemysla Otakara II. v Rakúskom vojvodstve v tomto čase, podobne aj jeho podporovanie príslušníkmi domácej šľachtickej vrstvy.⁴⁶ Až na niekoľko výnimiek dohoda odrážala aktuálne rozloženie síl jednotlivých strán a podobne aj predstavy Rímskej kúrie, teda „[...] že [...] uhorský kráľ a jeho dediči budú naveky vlastniť a ovládať, až po nižšie napísané hranice, vojvodstvo Štajerské so všetkými jeho prináležitostami a právami. A to od vrchu zvaného Semmering, ďalej pozdĺž tamojších pohorí podľa rozličných miest, označovaných rôznymi menami uhorskými, ktoré sa vzťahujú na bavorské krajiny a končia na hraniciach Bavorska, smerom toku vôd k rieke Mura [...]“.⁴⁷ Přemysl Otakar II. na druhej strane získal územie „[...] podľa pohorí a podľa spádu tokov vôd, tečúcich smerom k Dunaju túže časť Štajerska s celým vojvodstvom Rakúskym [...]“.⁴⁸ Z uvedenej čiastočnej metácie teda vyplýva, že hranicu medzi vojvodstvami tvorili výbežky pohorí a vodné toky, oddeľujúce jednotlivé územia. Přemysl Otakar II. však okrem toho dostal do správy ešte dva výbežky Štajerského územia, Pittensko s Viedenským Novým Mestom a Travenko s dôležitými mestami Enns a Steyer. Táto úprava jasne vymedzila hranice oboch historických území a zabezpečila odstránenie územných výbežkov, ktoré by v budúcnosti mohli byť príčinou

⁴³ „*Nos B[enedictus], miseracione divina archiepiscopus Colocensis, aule illustris regis Hungarie cancellarius, Rolandus, comes palatinus et Poseniensis, Stephanus, dux totius Sclavonie, I Chak, summus camerarius et comes Supruniensis, arbitratore domini B[ele], incliti regis Ungarie [...]*“ MNL OL DF 289 199.

⁴⁴ V českom preklade, prepísanom a publikovanom aj v najnovšom vydaní českého diplomátara, sa uvádza pri mene Přemysla Otakara titul kráľ (*rex*). Pozri CDB V/1, č. 21*, s. 61.

⁴⁵ K lokalizácii pozri CDB V/1, č. 21, s. 59-60, č. 21*, s. 60-61; VANÍČEK, ref. 3, s. 54; ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 95; NOVOTNÝ, ref. 6, s. 16; PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého II.* (1253 – 1403). Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1927, s. 17; DOPSCH – BRUNNER – WELTIN, ref. 13, s. 448; HOENSCH, ref. 13, s. 50-51.

⁴⁶ „[...] *venerabili in Christo patre B[runo], dei gracia episcopo Olomoucensi; Wythycone de Nova Domo; Othone de Messo, Kadoldo Orphano; Wykardo de Terna de parte prefati P[remyslai], domini regni Bohemie [...]*“ MNL OL DF 289 199.

⁴⁷ „[...] *quod dominus noster, rex Hungarie et sui heredes, ducatum Stirie cum omnibus attinenciis suis et iuribus possidebunt iure perpetuo et tenebunt usque ad terminos infrascriptos, scilicet a summitate montis, qui dicitur Semernyk, secundum quod eadem montana pro diversitate locorum adiacencium diversis nominibus nuncupata ab Hungaria in Bawariam protenduntur, et in Bawaria terminantur, cursu aquarum versus Muram [...]*“ MNL OL DF 289 199.

⁴⁸ „*Ab eadem autem summitate moncium secundum cursum aquarum versus Danubium fluencium, illam porcionem Stirie, cum toto ducatu Austrie [...]*“ MNL OL DF 289 199.

d'alších sporov.⁴⁹ Dohoda zahŕňala aj vysporiadanie dedičných nárokov dvoch žijúcich príslušníkov inak vymretého rodu Babenbergovcov. Margita, v listine spomenutá len ako manželka Přemysla Otakara II., mala byť odškodnená majetkami v Rakúskom vojvodstve, na druhej strane Gertrúda, menovaná ako „*pani z Impirgu*“ (*domina de Impirg*) mala dostať majetky v Štajerskom vojvodstve.⁵⁰ Krátky záznam venovaný Gertrúde Babenberskej zachoval Garstenský letopis: „[...] *Gertrúda, vdova po kráľovi Rusov, dostala akési majetky iba v jednej časti tejže marky.*“⁵¹ Markou teda letopisec rozumie územie Štajerského vojvodstva. O Margite sa nezmieňuje vôbec. Záverom bol do dohody zahrnutý článok oznamujúci dohodnutie stretnutia Přemysla Otakara II. a Bela IV. za účelom potvrdenia mieru a priateľstva, pričom miesto a dátum konania stretnutia mali byť všeobecne oznámené.⁵² Dostupné diplomatické pramene však toto stretnutie už nespomínajú.

Informácie o budínskych vyjednávaniach aj o stretnutí oboch kráľov obsahuje veľké množstvo letopisov a kroník, ktoré sa ale vo svojich tvrdeniach do značnej miery rozchádzajú. Pražský letopisec tvrdí, že „*Tohože roku (1254), prvého mája bol obnovený mier medzi uhorským kráľom a kniežaťom českým, synom kráľa Václava.*“⁵³ Z listinných prameňov je zase možné čiastočne zmapovať pohyby Přemysla Otakara II. aj Bela IV. v tomto období. 15. apríla je datovaná Přemyslova listina, ktorou potvrdzuje slobody kláštora sv. Floriána neďaleko mesta Krems an der Donau.⁵⁴ Už 1. mája vo Viedni bola však Přemyslom Otakárom II. vydaná ďalšia listina, čo podkopáva pravdivosť tvrdenia pražského letopisca, že stretnutie sa uskutočnilo práve v tento deň. Navyše sa v Přemyslovej titulatúre v tomto dokumente vyskytuje titul „vojvoda štajerský“ (*dux Stirie*).⁵⁵ Je nepravdepodobné, že by po potvrdení dohody na osobnom

⁴⁹ Rozsiahla štúdia, založená na kritickej analýze množstva pramenných textov, venujúca sa podobe hraníc Štajerského vojvodstva v tomto období bola publikovaná už koncom 19. storočia. LAMPEL, ref. 2, s. 299-380. Súhrne k rozdeleniu území DOPSCH – BRUNNER – WELTIN, ref. 13, s. 448-449; VANÍČEK, ref. 3, s. 54-55; ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 96; NOVOTNÝ, ref. 6, s. 15-16. PFERSCHY, ref. 2, s. 77-78; KRONES, Franz. *Die Herrschaft König Ottokar's II. von Böhmen in Steiermark. Ihr Werden, Bestand und Fall (1252 – 1276)*. Graz: Im Selbstverlage des Verfassers, 1874, s. 14-18.

⁵⁰ MNL OL DF 289 199; ŽEMLIČKA, ref. 3, s. 96.

⁵¹ „[...] *Gerdrudis relicta regis Bruttenorum quedam emolumenta in ipsa marchia tantummodo in partem singulam (ed. singulantem/singulariter) recepit*“. Continuatio Garstensis. In MGH SS IX, s. 600.

⁵² „*Facta autem cognatorum et amicorum utriusque partis iuxta ipsorum decenciam tunc ordinabuntur, quando dominus noster rex et dominus P(remyslaus) prefatus ad colloquium et tractatum convenerit, loco et die ad hoc communiter assignatis*“. MNL DF 289 199.

⁵³ „*Hoc etiam anno Kal. Maii pax reformata est inter regem Ungariae et principem Bohemiae, filium regis Wenceslai*“. Canoniceum Pragense continuatio Cosmae. In MGH SS IX, s. 175. Letopisec ďalej tvrdí, že pri návrate z Rakúska niesol Přemysl Otakar II. so sebou „akúsi archu“ (*quandam archam*), duchovnými nazvanú Noemovou archou, v ktorej sa mali nachádzať rôzne dary. O aké predmety malo konkrétne ísť, prípadne či to mali byť dary uhorskej strany na potvrdenie prímeria, sa letopisec nezmieňuje. Pozri *Tamže*.

⁵⁴ *Urkundenbuch des Landes ob der Enns III.* [ďalej *ULE*] Ed. Erich TRINKS. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1865, č. 212, s. 206-207.

⁵⁵ „*Otakarus, dom[inus] regni Bohemie, dux Austrie et Styriae ac marchio Moraviae [...] Ulrico episcopo Seccoviensi ius patronatus in ecclesia Mutensdorf confert, uxore sua d[omi]na Margareta consentiente. Dat. Wiennae anno domini M CCLIII, XV kal. Maii*“. RBM II, č. 31, s. 14.

stretnutí s kráľom Belom IV. aj naďalej Přemysl tento titul vo svojich dokumentoch používal. Na druhej strane je takmer isté, že spomínaná listina vznikla už pred 1. májom 1254. Letopisec z Melku po krátkej správe spomínajúcej spory Přemysla Otakara II. a Bela IV. (uvedený len ako *rex Ungarie*) konštatuje, že po mnohých a ťažkých bojoch (doslova *vojenských pohromách*) bolo medzi nimi obnovené priateľstvo, pričom hranicu medzi rozdelenými územiami určuje „[...] *od vrchu, zvaného Semmering až pohorie, vedúce po mesto Gmunden*, [...]“,“⁵⁶ čo je však, vzhľadom na existenciu listiny mierovej zmluvy, pomerne nepresné vymedzenie. Garstenské pokračovanie vymedzilo Belove územné zisky ako „[...] *marku, ktorá sa nazýva Štajersko, obkolesenú pohoriami*.“⁵⁷ Už kvalitnejšie informácie sa zachovali v letopise kláštora Heiligenkreuz, kde sa píše, že „[...] *uhorský kráľ Belo a český kráľ a rakúsky vojvoda Otakar sa po Veľkej noci zmierili v Bratislave*.“⁵⁸ V roku 1254 sviatok Veľkej noci pripadol na 12. apríla, čo by síce nevylučovalo ani tvrdenie zapísané pražským letopiscom, no spomínaná listina už áno. Jedným dychom však letopisec nazýva Přemysla Otakara II. kráľom, čím znižuje dôveryhodnosť svojich tvrdení s ohľadom na jeho zjavné neovládanie vtedajšej situácie okolo korunovácie Přemysla Otakara II. Po prerušení udalostí opisujúcich uhorsko-české zmierenie letopisec pokračuje tvrdením, že „[...] *rakúsky vojvoda Otakar prideliť*“⁵⁹ *uhorskému kráľovi Štajersko*.“⁶⁰ K výberu slov, ktoré pisár použil je iste potrebné zaujať kritický postoj, no v konečnom dôsledku sa významovo tento zápis zhoduje s uvedeným vývojom. Podobne, aj s údajným Přemyslovým pričinením, opisuje stabilizovanie situácie a obnovenie mieru ďalší letopisec v zápise, hovoriacom, že „[...] *český kráľ, otec Otakara, uhorský kráľ a rakúsky vojvoda Otakar sa navrátili k mieru. Ale uhorský kráľ nebol spokojný, až kým si nepodrobil územie Štajerska, ktoré dostal od vojvodu (Otakara)*.“⁶¹ V texte sa dokonca spomína aj Přemyslov otec, kráľ Václav I., ktorý však v čase uzatvorenia mierovej zmluvy už

⁵⁶ „[...] *immo regi Ungarie faventibus, inter ipsum regem et Ottakkerum post multas et graves bellorum tempestates amicabile composuit intercessit, tali pacto, quod partem Stirie, videlicet a monte, qui dicitur Semerich, donec per montana in Agmund veniatur [...]*“. Annales Mellicenses. In MGH SS IX, s. 509.

⁵⁷ „[...] *marchia vero, qui Styria dicitur, sicut est montibus clausa [...]*“. Continuatio Garstensis. In MGH SS IX, s. 600.

⁵⁸ „*Bela rex Ungarie et Otakorus rex Boemie et dux Austrie reconcilantur in Posonio post Pascha*“. Continuatio Sancrucensis II. In MGH SS IX, s. 643.

⁵⁹ Letopisec použil slovo *assignavit* (*assigno* – pririeknuť, prideliť, poukázať, priznať, určiť), akoby mal Přemysl Otakar II. zásadný vplyv na konečné rozdelenie babenberských krajín. Pravdepodobne však ide len o neznalosť pisára a na uhorskom zisku Štajerska sa vo väčšej miere pričínila predovšetkým Rímska kúria, ktorá Bela IV. v tomto úsilí podporovala. Pozri VANÍČEK, ref. 3, s. 51.

⁶⁰ „[...] *Ottakorus dux Austrie assignavit Bele regi Ungarie Styriam [...]*“. Continuatio Sancrucensis II. In MGH SS IX, s. 643.

⁶¹ „[...] *rex Boemorum pater Ottakari, rex Ungarie, et Ottakarus dux Austrie in pacem redeunt. Sed rex Ungarie non prius acquievit donec subiugatam sibi terram Styrie a duce recepisset*“. Continuatio Zwetlensis III. In MGH SS IX, s. 655.

nežil.⁶² Nesprávne k roku 1255 uzatvorenie prímeria zachytil jeden z letopisov viedenskej proveniencie.⁶³ Stručne, ale bez ktorejkoľvek z vyššie uvedených nepresností (odhliadnuc od titulu *rex* pri mene Přemysla Otakara II.) celú udalosť zachytil salzburský letopisec v konštatovaní, že „[...] *králi uhorský a český sa navrátili k mieru a dohodli sa, že Rakúske vojvodstvo pripadne kráľovi českému a Štajerské vojvodstvo kráľovi uhorskému*.“⁶⁴ Jasnosť a presnosť citovaného zápisu dokazuje, že salzburský letopisec bol vynikajúco informovaný o celkovej situácii a pomeroch v stredoeurópskom priestore. Pozná nielen rozdelenie babenberských krajín medzi Přemysla Otakara II. a Bela IV., no územia pomenúva názvami náležiacimi ich vtedajšiemu zriadeniu, nepracuje s pojmami ako markgrófstvo či marka, používa jasné a presné jazykové výrazy, ktoré nevyvolávajú ďalšie otázky a pod. *Altaišský letopis* zachoval podrobnejšie informácie o tom, že k zmiereniu oboch strán došlo v čase, keď Belo IV. ovládal veľkú časť Štajerska s hlavným oporným bodom v Ptuji (*Bethovia*), na druhej strane Přemysl Otakar II. celé Rakúsko. K uzatvoreniu mieru malo dôjsť za pomoci milosti Božej (*gratia divina donante*), čo sa dá vysvetliť predovšetkým letopiscovým dobrým prehľadom o zásahoch Rímskej kúrie a pápeža Inocenta IV. v prospech ukončenia prvej uhorsko-českej vojny.⁶⁵ Autor *Krátkych análov českých* prevzal informácie z letopisu kláštora Heiligenkreuz,⁶⁶ český letopisec Henrich Heinburský o uzatvorení mieru nepíše vôbec, obmedzuje sa len na konštatovanie smrti kráľa Václava I. a nástup Přemysla Otakara II.⁶⁷ Ako jeden z mála severských (predovšetkým poľských) prameňov tieto udalosti krátko a bez výraznejšej pridanej hodnoty zapísal Sambijský letopisec. Čerpajúc z Heiligenkreuzského pokračovania v podstate len konštatuje zmierenie, pričom uhorskej strane pripisuje zisk Štajerska. Přemysla Otakara II. netituluje ako kráľa, ale správnejšie ako rakúskeho vojvodu.⁶⁸

⁶² Václav I. zomrel už 22. septembra 1253. Pozri *tamže*, s. 655, pozn. 51 edície.

⁶³ „[...] *Ottokarus dux Austrie resignavit regi Ungarie terram videlicet Styriam, et reconciliati sunt*“. *Continuatio Praedicatorum Vindobonensium*. In *MGH SS IX*, s. 728.

⁶⁴ „[...] *Ungarie et Bohemie reges in concordiam redierunt, ea condicione quod ducatus Austrie cederet regi Bohemie et ducatus Styrie regi Ungarie*“. *Annales sancti Rudberti Salisburgenses*. In *MGH SS IX*, s. 792.

⁶⁵ „*Attamen quia Bela rex Ungarie Bethoviam civitatem iam cum magna parte ducatus Styrie occupaverat, non desiit ledere utramque terram, donec conventione inter reges facta, quedam pars ducatus Styrie sibi cum distinctis terminis assignatur, domino Ottaker in pacem partem reliquam cum terra Austrie retinente. Ex tunc gratia divina donante ac probitate dicti domini faciente, pax ibidem optima renovatur, rura deserta coluntur, securum ubique acquirunt transitum mercatores*“. *Hermani Altahenis annales*. In *MGH SS XVII*, s. 393. V ďalších častiach letopisu autor spomína rovnaké udalosti, využíva však iné slová. Přemyslovi Otakarovi II. priznáva vládu v troch krajinách, teda v Čechách, na Morave a v Rakúsku. Štajersko už správne vynecháva. *Tamže*, s. 396-397. Zhodne tiež Osterhofenské letopisy. Porovnaj *Annales Osterhovenses*. In *MGH SS XVII*, s. 546.

⁶⁶ *Annales Bohemiae brevissimi*. In *MGH SS XVII*, s. 720.

⁶⁷ *Henrici de Heimburg annales*. In *MGH SS XVII*, s. 714. Porovnaj Letopisové Jindřicha Heimburského. In *FRB III*, s. 313.

⁶⁸ „*Ottokarus dux Austrie concordavit cum Bela rege Ungarie, tradens si ducatum Stirie*“. *Canonici Sambiensis annales*. In *MGH SS XVIII*, s. 699.

Rozsiahle state venovali zisku jednotlivých území na oboch stranách ďalšie významné rakúske a nemecké kroniky. Predovšetkým ide o *Steirische Reimchronik*, ktorej autor, známy *Otacher oûz der Geul*, zveršoval tieto udalosti vo viacerých častiach svojho diela. V zhode s ním o niečo neskôr pripravil latinský text opát Johannes von Viktring vo svojej *Liber certarum historiarum*. Rozdeleniu babenberských dŕžav venoval hneď dve kapitoly. K Přemyslovmu zisku Rakúskeho vojvodstva správne poznamenal, že ešte pred uzatvorením budínskeho mieru prišla žiadosť rakúskej šľachty, aby Přemysl prijal titul vojvodu rakúskeho. Ďalej opisuje Přemyslovo prijatie a uvedenie do tejto významnej funkcie ešte pred uzatvorením mieru z Budína: „[...] *Ludia sa vypočutiu žiadosti radovali, (Přemysl) Otakar bol radostou nesmierne potešený, a po jeho schválení ako rakúskeho vojvodu a zložení prisah, bol šľachticmi a obyvateľmi uvedený na trón vojvodstva.*“⁶⁹ Na inom mieste potom viktringský opát hovorí o motiváciách Štajerčanov, pre ktoré sa rozhodli nepridať sa na stranu Přemysla Otakara II., ale skôr inklinovali k uhorskému kráľovi Belovi IV., resp. k synovi bavorského vojvodu Ota III., neskoršiemu hornobavorskému vojvodovi Henrichovi XIII. Wittelsbachovi.⁷⁰ Ten bol dynasticky prepojený s rodom uhorských Arpádovcov prostredníctvom dcéry kráľa Bela IV., Alžbety, s ktorou sa oženil v roku 1250. Pri osobe Bela IV. v Štajersku kronikár použil podobné slová ako pri opise nástupu Přemysla Otakara II. v Rakúsku, pričom zašiel ešte ďalej, keď veľmi presne pozná meno prvého uhorského miestodržiteľa v Štajersku, slavónskeho bána Štefana I. z rodu Gutkeled. Titul slavónskeho bána mu síce nepriznáva, no „odškodňuje“ ho, podobne ako väčšina naračných textov, neexistujúcou funkciou záhrebského vojvodu.⁷¹ Titul štajerského vojvodu však od kráľa Bela IV. nedostal ani v neskoršom období, pretože počas celého obdobia jeho vlády v Štajersku vo svojich listinách vystupuje len ako štajerský kapitán (*capitaneus Styrie/Stirie*).⁷² Titul vojvodu získal až koncom 50. rokov iný Štefan, starší syn kráľa Bela IV. V kapitole Jána z Viktringu, venujúcej sa Uhorskému ovládnutiu Štajerska, ďalej autor správne rozoberá podmienky mierovej zmluvy z Budína, pričom nezabúda na územné zisky i odškodnenie oboch babenberských dedičiek.⁷³ Závažnejšie nepresnosti a úplné

⁶⁹ „*Populus audiens iocundatur, Ottakarus immenso gaudio letabatur, sicque ei principatus Austrie confirmatur; acceptis sacramentis a nobilibus a civilibus in dominio thronizatur*“. Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ. XXXVI/1*, L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. II, s. 153-154. Porovnaj *tamže*. L. I, rec. B, a. 1215 – 1260, s. 192-193. Pasáž Otakara Štajerského: Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXI. In *MGH Dt. Chron. V/1*, s. 26-29, v. 1 925-2 133.

⁷⁰ Pozri časti, zaoberajúce sa Henrichovým pobytom v Uhorsku.

⁷¹ „[...] *Ungarie rex vocatur, cum potencia terram ingreditur, princeps et dominus Styrie proclamatur, et disposita terra per Stephanum ducem Zagrabie et per aliquos sue lingue comites Ungariam est reversus*“. Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ. XXXVI/1*, L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. III, s. 154. Porovnaj Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXI. In *MGH Dt. Chron. V/1*, s. 29, v. 2 133-2 170.

⁷² Napr. v listine z 10. septembra 1254. Pozri *Rein, Stiftsarchiv*, f. Urkunden 1129 – 1600, A III/24.

⁷³ Iohannis abbatis Victoriensis I. L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. III, s. 155.

odlišnosti od ostatných naračných a diplomatických prameňov sa nachádzajú až v časti, zaoberajúcej sa spomínaným stretnutím Přemysla Otakara II. a Bela IV. v Bratislave. Na rozdiel od Otakara Štajerského,⁷⁴ sa tu miesto stretnutia nespomína vôbec, časovo je udalosť autorom datovaná už v zhode s Otakarom Štajerským, nepresne až do roku 1255.⁷⁵ Už Václav Novotný tento výklad svojho času nazval „*pouhými povídkami*“, pričom upozornil, že túto nepresnú informáciu opakuje v 19. storočí tiež nemecký historik Ottokar Lorenz vo svojej monografii zaoberajúcej sa Přemyslom Otakarom II.⁷⁶

Bez väčšieho obsahového prínosu majú zmienku o mieri a rozdelení babenberských krajín aj ďalšie naračné pramene rozličnej proveniencie.⁷⁷ Malý význam majú tiež zápisy, ktoré sa zachovali v ďalších českých prameňoch naračného charakteru, vzniknutých predovšetkým v neskoršom období. Okrem niekoľkých už spomínaných letopisov sú isté informácie v mladších českých kronikárskych prácach. *Zbraslavská kronika*, prameň všeobecne považovaný za hodnoverný a dôležitý, predovšetkým však pre vývoj o niekoľko desaťročí neskôr, má síce zápis o zisku babenberských krajín Přemyslom Otakarom II., no tie mal získať prostredníctvom sobáša s Margitou, pričom boje s Uhrami vôbec nespomína.⁷⁸ Krátky zápis pod rokom 1254, že „[...] *bol obnovený mier medzi českým vojvodom Přemyslom a uhorskými kráľmi* [...]“.⁷⁹ má kronika Jána z Marignoly. Množným číslom v prípade Uhorska iste kronikár narážal na skutočnosť, že prvorodený syn Bela IV. Štefan bol korunovaný už pred niekoľkými rokmi. Titul *mladšieho uhorského kráľa* (*junior rex Ungarie*) mu v tomto období pripisuje už aj Jonáš Záborský,⁸⁰ no pravdou je, že *de iure* mohol začať (a na isté výnimky aj začal) titul používať až po uzatvorení bratislavskej mierovej zmluvy z roku 1262, rozdeľujúcej Uhorské

⁷⁴ Autor uvádza, že toto stretnutie sa uskutočnilo v Bratislave (*datze Prespurge læge*) Ottokars Österreichische Reimchronik I, cap. XXVI. In *MGH Dt. Chron.* V/1, s. 34, v. 2 539. Celkovo k stretnutiu kapitola XXVI.

⁷⁵ „*In quo colloquio, quod factum est anno MCCLV, determinacio talis facta est, ut Austria pacifice Ottakaro, Styria Bele cum pace et commodo remaneat perpetualiter possidenda* [...]“ Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ* XXXVI/1. L. I, rec. A, a. 1230 – 1271, cap. III, s. 155. Celkovo výklad Jána z Viktringu o rozdelení babenberských krajín porovnaj s výkladom iného rukopisu: Iohannis abbatis Victoriensis I. In *MGH SS rer. Germ.* XXXVI/1. L. I, rec. B, a. 1215 – 1260, cap. II – IV, s. 187-197.

⁷⁶ NOVOTNÝ, ref. 6, s. 16; tendenčné tvrdenia O. Lorenza: LORENZ, Ottokar. *Geschichte König Ottokars von Böhmen und seiner Zeit*. Wien: W. Braumüller, 1866, s. 116-117.

⁷⁷ Napr. „*Redimitur vexacio, Styria donatur | Ungarus, et Styria mire dominantur* [...]“ Chronicon rhythmicum Austriacum. In *MGH SS* XXV, s. 362, v. 605-606; Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. In *MGH Dt. Chron.* VI, č. 252-253, s. 114-115; Anonymi Coenobitae Zwetlicensis Chronicon. In *Scriptores rerum Austriacarum* I. [ďalej **SRA**]. Ed. Hieronym PEZ. Lipsiae: Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii B. Filii, 1721, s. 982; celkovo tiež Thomas Ebendorfer: *Chronica Austriae*. Ed. Alphons LHOTSKY. In *MGH Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series* XXIII, s. 128-129.

⁷⁸ Chronicon Aulae Regiae. In *Fontes rerum Bohemicarum IV*. [ďalej **FRB**]. Ed. Josef EMLER. Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 10.

⁷⁹ „[...] *pax reformata est inter ducem Bohemie Premsl et reges Vngarie* [...]“ Ján z Marignoly: *Chronica Boemorum*. In *FRB* III, s. 567.

⁸⁰ ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*. Bratislava: Slovart, 2012, s. 411.

kráľovstvo na dve časti. Východná časť krajiny vtedy pripadla práve Štefanovi.⁸¹ Taktiež František Pražský vymenúva všetky nadobudnuté babenberské krajiny, okrem Štajerska, ktoré vôbec nespomína ani v súvislosti s bojmi, ani jeho nadobudnutie uhorským kráľom Belom IV. Boje, prebiehajúce do začiatku roku 1254 nespomína vôbec, podobne v jeho kronike chýba akákoľvek zmienka o Uhroch v tomto období.⁸² Zmienku o mieri zapísal vo svojej kronike ešte Přibík Pulkava z Radenína.⁸³ Rozprávanie Václava Hájka z Libočan z 15. storočia sa absolútne rozchádza so všetkými ostatnými citovanými prameňmi. Výpovedná hodnota obsahu jeho textu je pre historický výskum nulová. V súvislosti s budínskym mierom len konštatuje, že bol uzatvorený, pričom podľa jeho verzie všetky babenberské krajiny (vrátane Štajerska) zostali v rukách českého kráľa Přemysla Otakara II., ktorý mal údajne v týchto oblastiach všeobecnú podporu tak nobility, ako aj nešľachtického stavu obyvateľstva.⁸⁴

Ďalšie pápežské listiny a listy dokladajú istú aktivitu Inocenta IV. aj po 3. apríli, hoci takmer s istotou je možné tvrdiť, že správa o uzatvorení budínskeho mieru sa k pápežovi nedostala okamžite. Už na 4. apríl je datovaný prvý dokument, adresovaný legátovi Bernardovi, v ktorom mu pápež udeľuje plnú moc rušiť všetky výroky trestov, exkomunikácií, cirkevných interdiktov na akúkoľvek osobu. Právomoc sa podľa listiny obmedzovala nielen na územia dedičných krajín Přemysla Otakara II. a na územie Uhorského kráľovstva, ale aj na všetky územia, ktoré boli dôvodom pre nepriateľstvo medzi Belom IV. a Přemyslom Otakarom II.⁸⁵ Nariadenie pápež vydal za účelom rýchleho uzatvorenia mieru, no v čase, keď tento dokument vznikol, mierová zmluva bola už uzatvorená. Je však jasné, že Inocent IV. sa o tom za tak krátky čas nemal šancu dozvedieť. Obsahovo rovnaký je aj ďalší list zo 6. apríla 1254, adresátom ktorého je legát Bernard.⁸⁶ V ten istý deň Inocent zaslal list aj uhorským cirkevným predstaviteľom (arcibiskupom, biskupom, opátom, priorom, archidiakonom, prelátom, kapitulám a cirkevným konventom), v ktorom im oznamuje, že do Uhorska vyslal svojho kaplána a neapolského elekta Bernarda s poverením sprostredkovania mierovej zmluvy medzi

⁸¹ CDH IV/3, s. 69-77. K tomu pozri MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1986, s. 244; MARSINA, Richard. Politický vývoj na Slovensku od 10. do začiatku 14. storočia. In *Slovenská numizmatika*, roč. 10, 1989, s. 112.

⁸² Kronika Františka Pražského. In FRB IV, s. 351.

⁸³ „[...] *postquam inter eum [Prziemislum] et regem Ungarie pacis esset tranquillitas reformata [...]*“. Cronica Przibiconis dicti Pulkaua. In FRB V, s. 146.

⁸⁴ Václava Hájka z Libočan *kronika Česká IV*. Ed. FLAJŠHANS, Václav. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933, s. 1-2.

⁸⁵ „[...] *ut nichil tibi desit ad sedandam eandem, sed illius persecutio in tuis manibus prospere dirigatur, relaxandi iuxta formam ecclesie suspensionis et excommunicationis in quascumque personas nec non et interdicti in loca regnorum Ungarie et Boemie et partium vicinarum sententias occasione huiusmodi discordie promulgatas recepta debita satisfactione ab eisdem personis et locis, discretioni tue auctoritate presentium concedimus facultatem*“. CDB V/1, č. 22, s. 61-62; VMHH I, č. 432, s. 227; RPR II, č. 15 318, s. 1 260.

⁸⁶ CDB V/1, č. 23, s. 62-63; VMH I, č. 433, s. 227.

Belom IV. a Přemyslom Otakarom II. Zároveň ich žiada, aby mu prejavovali patričnú úctu a jemu aj jeho rodine zabezpečili bezpečný pobyt v Uhorsku.⁸⁷ Pápež pravdepodobne nevedel o budínskej zmluve ani o tri mesiace neskôr, keď poslal legátovi Bernardovi ďalší list, v ktorom ho vyzýva, aby svoje právomoci nepoužíval proti kráľovi Belovi IV., o ktorom sa zároveň vyjadruje, že dodržiava pápežské odporúčania a nariadenia.⁸⁸

Pramene a literatúra

Archívne fondy

Magyar Nemzeti levéltár Budapest. Országos Levéltár. F. Diplomatai Levéltár.
 Magyar Nemzeti levéltár Budapest. Országos Levéltár. F. Diplomatai Fényképtárány.
 Österreichisches Staatsarchiv Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien. F. Salzburg, Erzstift 798 – 1806.
 Státní oblastní archiv v Třeboni. F. Historica Třeboň.
 Stiftsarchiv Rein. F. Urkunden.
 Rukopisné kódexy
 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 352.
 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 364.
 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 539.
 Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Ser. nova, cod. 4 189.

Pramene a edície prameňov

Annales Henrici de Heimburg. Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVII. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, s. 711-718.
Annales Otakarini. Ed. Rudolph KÖPKE. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 181-194.
Annales Sancti Rudberti Salisburgenses. Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 758-810.
Annales Zwetlenses brevissimi. Ed. Georg WAITZ. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIV. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879, s. 63.
Annales Zwetlenses. Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 677-684.
Annalium Pragensium I. Ed. Rudolph KÖPKE. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 169-181.
Anonymi Coenobitae Zwetlicensis Chronicon. Ed. Hieronym PEZ. In Scriptores rerum Austriacarum I. Lipsiae: Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii B. Filii, 1721, s. 972-1001.
Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Tom. I – IV. Ed. Ferenc Albin GOMBOS. Budapestini: 1937-1943.
Codex diplomaticus Arpadianus continuatus III. Ed. Gusztáv WENZEL. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, 1862, 371 s.
Codex diplomaticus Arpadianus continuatus IV. Ed. Gusztáv WENZEL. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, 1862, 423 s.
Codex diplomaticus Arpadianus continuatus IX. Ed. Gusztáv WENZEL. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, 1871, 593 s.
Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XI. Ed. Gusztáv WENZEL. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, 1873, 627 s.

⁸⁷ „[Innocentius IV.] [...] Archiepiscopis et episcopis, ac abbatibus, prioribus [...] capitulis et conventibus ecclesiarum, ad quos litterae istae pervenerit, significat, se Bernardum] electum Neapolitanum pro secunda discordia inter [Belam] Ungarie et [Ottokarum] Bohemiae reges suborta destinare. Rogat eos, ut eundem honorifice pertractent, ei ac familiae eius de necessariis et securo conductu liberaliter provideant“. RPR II, č. 15 322, s. 1 260; VMH I, č. 433, s. 277-288; CDB V/1, č. 24, s. 63-64.

⁸⁸ CDH IV/2, s. 249-250; RPR II, č. 15 460, s. 1 271.

- Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XII.* Ed. Gusztáv WENZEL. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai, 1874, 692 s.
- Codex Diplomaticus Austriaco-Frisingensis I. Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der Ehemals Freisingischen Besitzungen in Österreich.* Ed. Joseph von ZAHN. Wien: Forgotten Books, 2019, č. 171, 502 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III.* Ed. Antonín BOČEK. Olomouc: 1841, 412 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV.* Ed. Antonín BOČEK. Olomouc: 1845, 412 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI.* Ed. Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovacae, 1974, 720 s.
- Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Inde ab a. DCCCCV usque ad a. MCCXXXV.* Ed. Richard MARSINA. Bratislavae: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca, 1971, 472 s.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV/3.* Ed. Gregor FEJÉR. Budae: Typis typogr. regiae vniuersitatis Vngariae, 1829, 561 s.
- Codex diplomaticus patrius I – VIII.* Ed. Emericus NAGY et al. Jaurini: Typis victoris Sauervein, 1865-1891.
- Codex diplomaticus regni Corathiae, Dalmatiae et Slavoniae V. Diplomata annorum 1256 – 1272.* Ed. Tadija SMIČIKLAS. Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1907, 773 s.
- Continuatio Altaensis III.* Ed. Georg WAITZ. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIV. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879, s. 53-57.
- Continuatio Altaensis.* Ed. Phillipp JAFFÉ. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVII. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, s. 408-416.
- Continuatio Lambacensis.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 556-561.
- Continuatio Mellicensis.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 501-535.
- Continuatio Praedicatorum Vindobonensium.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 724-732.
- Continuatio Sancrucensis II.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IX. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1851, s. 637-646.
- Hermani Altaensis annales.* Ed. Phillipp JAFFÉ. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVII. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, s. 381-407.
- Chronicon Aulae Regiae.* In *Fontes rerum Bohemicarum IV.* Ed. Josef EMLER. Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 1-337.
- Chronicon rhythmicum Austriacum.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXV. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1880, s. 349-368.
- Ioannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum.* Ed. Fedorus SCHNEIDER. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XXXVI/1 – XXXVI/2. Hannoverae et Lipsiae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1909-1910.
- Jansen Enikels Werke. Weltchronik. Fürstenbuch. Anhang I – II.* Ed. Philipp STRAUCH. In Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chronikon III. Hannover und Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1900, 819 s.
- Letopisy české 1196-1278.* Ed. Josef EMLER. In *Fontes rerum Bohemicarum II.* Praha: Nákladem Musea Království českého, 1874, s. 282-303.
- Letopisy Jindřicha Heimburského.* Ed. Josef EMLER. In *Fontes rerum Bohemicarum III.* Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1882, s. 304-321.
- Letopisy Žďárské.* Ed. Josef EMLER. In *Fontes rerum Bohemicarum II.* Praha: Nákladem Musea Království českého, 1874, s. 517-557.
- Magni presbyteri annales Reicherspergenses. Continuatio.* Ed. Wilhelm WATTENBACH. In Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVII. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1861, s. 523-534.
- Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften.* Ed. Joseph SEEMÜLLER. In Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chronikon VI. Hannover und Leipzig: Hahnsche Buchhandlung, 1909, 276 s.
- Ottokars Österreichische Reimchronik.* Ed. Joseph SEEMÜLLER. In Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken V/1 – V/2. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1890-1893, 1438 s.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* Ed. Josef EMLER. Pragae: Sumptibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1882, 1488 s.
- Regesta Imperii V/1.* Ed. Johann Friedrich BÖHMER. Innsbruck: Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1901, 2424 s.
- Regesta Imperii VI/1.* Ed. Oswald REDLICH. Innsbruck: Verlag des Wagnerischen Universitäts-Buchhandlung, 1898, 562 s.

- Regesta Pontificorum Romanorum I – II. Inde ab a. MCXCVIII usque ad a. MCCCIV.* Ed. Augustus POTTHAST. Berolini: Typis Rudolphi de Decker prototypographi regii ab intimis, 1874-1875, 2158 s.
- Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I/1 – I/3. Diplomata regum Hungariae ab anno MI. usque ad annum MCCLXX complectens.* Ed. Emericus SZENTPÉTERY. Budapest: Sumptibus Academiae litterarum Hungaricae, 1923-1930.
- Thomae Tusci gesta imperatorum et pontificum.* Ed. Ernest EHRENFEUCHTER. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXII.* Hannoverae: Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1872, s. 483-528.
- Thomas Ebendorfer: Chronica pontificum Romanorum.* Ed. Harald ZIMMERMANN. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi N. S. XVI.* München: Monumenta Germaniae Historica, 1994, 752 s.
- Urkunden zur Geschichte von Österreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Triest, Istrien, Tirol. Aus den Jahren 1246 – 1300.* Ed. Joseph CHMEL. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staats-Druckerei, 1849, 320 s.
- Urkunden-regesten zur Geschichte des Hospitals am Pyrn in Oberösterreich. 1190 – 1417.* Ed. Beda SCHROLL. In *Archiv für Österreichische Geschichte*, 1888, roč. 72, s. 201-280.
- Urkunden-regesten zur Geschichte Kärntens von 1231 – 1269.* Ed. Ludwig WEILAND. In *Archiv für Österreichische Geschichte*, 1865, roč. 32, s. 157-335.
- Václava Hájka z Libočan kronika Česká IV. Čechy královské 1254 – 1347.* Ed. Václav FLAJSŠANS. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1933, 410 s.

Literatúra

- ANTONÍN, Robert. Přemysl Otakar II. a zisk zemí babenberského dědictví. In JAN, Libor – KACETL, Jiří (ed.). *Pocťa králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.* Brno – Znojmo: Matice moravská, 2010, s. 55-71.
- BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan (ed.). *Böhmisch-österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschliesslich Steiermark, Kärnten und Krain) im Grossreichprojekt Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposions vom 26. bis 27. September 1996 in Znaim.* Praha: Das Österreichische Kulturinstitut Prag 1998, 305 s.
- BOSHOF, Egon. Bayern und Österreich in der Schlußphase der Herrschaft Friedrichs II. In *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 2000, roč. 63, s. 415-443.
- DOPSCH, Heinz – BRUNNER Karl – WELTIN, Maximilian. *Österreichische Geschichte 1122 – 1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter.* Wien: Ueberreuter Verlag, 2003, 620 s.
- DOPSCH, Heinz. Ministerialität und Herrenstand in der Steiermark und in Salzburg. In *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark*, 1971, roč. 62, s. 3-31.
- DOPSCH, Heinz. Přemysl Otakar II. und das Erzstift Salzburg. In *Jahrbuch für geschichtliche Landeskunde in Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 470-508.
- ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895 – 1526.* Budapest: Tauris Publishers, 2001, 452 s.
- ÉRSZEGI, Géza – SOLYMOSI, László. Az Árpádok királysága 1000 – 1301. In *Magyarország történeti kronológiája I.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981, s. 79-187.
- FREIDINGER, Ludwig. Siegelgebrauch und Wappenführung der Bischöfe von Seckau im Mittelalter und früher Neuzeit. Teil I: 1218 – 1337. In *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 48, 1998, s. 119-141.
- HEINISCH, Klaus. Bruno von Schauenburg. Bischof von Olmütz (1245 – 1281). Kolonisor und Staatsmann. In *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, 1979, roč. 20, s. 13-50.
- HOENSCH, Jörg Konrad. Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert. München: Beck, 1987, 580 s.
- HOENSCH, Jörg Konrad. *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König.* Graz – Wien – Köln: Verlag Styria, 1989, 321 s.
- HÓMAN, Bálint. *Geschichte des ungarischen Mittelalters II. Vom ende des XII. Jahrhunderts bis zu den Anfängen des Hauses Anjou.* Berlin: De Gruyter, 1943, 399 s.
- HUBER, Alfons. Die steirische Reimchronik und das österreichische Interregnum. In *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1883, roč. 4, s. 42-74.
- CHALOUPECKÝ, Václav. Uherská politika Přemysla Otakara II. In KLIK, Josef – PEKAŘ, Josef (ed.). *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých.* Praha: Historický klub 1930, s. 130-188.
- JAN, Libor – KACETL Jiří (ed.). *Pocťa králi. K 730. výročí smrti českého krále, rakouského vévody a moravského markraběte Přemysla Otakara II.* Brno, Znojmo: Matice moravská, 2010, 263 s.

- KAUFHOLD, Martin. Deutsches Interregnum und europäische Politik. Konfliktlösungen und Entscheidungsstrukturen 1230 – 1280. In MGH Schriften 49. Hannover: 2000, 485 s.
- KRISTÓ, Gyula. *Die Arpadendynastie*. Budapest: Corvina, 1993, 310 s.
- KRONES, Franz. *Die Herrschaft König Ottokar's II. von Böhmen in Steiermark. Ihr Werden, Bestand und Fall (1252 – 1276)*. Graz: Im Selbstverlage des Verfassers, 1874, 108 s.
- KUSTERNIG, Andreas. *Die Zeit König Ottokars in Österreich (1251 – 1276/1278)*. St. Pölten – Wien: b. v., 1978, 31 s.
- KUTHAN, Jiří. *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý, král zakladatel a mecenáš*. Vimperk: Tina, 1993, 370 s.
- LAMPEL, Josef. Die Landesgrenze von 1254 und das Steirische Ennstal. Ein Beitrag zur Geschichte des Österreichischen Zwischenreichs. In *Archiv für Österreichische Geschichte*, 1887, roč. 71, s. 297-452.
- LA ROCHE, Emanuel Peter. *Das Interregnum und die Entstehung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*. Zürich: Internationaler Verlag Der Wissenschaften, 1971, 354 s.
- LECHNER, Karl. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976 – 1246*. Graz: Böhlau Verlag, 1996, 482 s.
- LORENZ, Ottokar. *Geschichte König Ottokars von Böhmen und seiner Zeit*. Wien: W. Braumüller, 1866, 758 s.
- MAREK, Miloš. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Slovaciae. Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku*. Kraków; Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce a Filozofická fakulta TU, 2017, 1247 s.
- MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1986, 534 s.
- MARSINA, Richard. Politický vývoj na Slovensku od 10. do začiatku 14. storočia. In *Slovenská numizmatika*, roč. 10, 1989, s. 103-115.
- MARSINA, Richard. Přemysl Otakar II. a Uhorsko. In *Folia historica Bohemica*, 1979, roč. 1, č. 1, s. 37-65.
- MIKA, Norbert. *Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278*. Racibórz: WAW, 2008, 136 s.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha: Jan Laichter, 1928, 1085 s.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/4. Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253-1271)*. Praha: Jan Laichter, 1937, 499 s.
- OGRIS, Alfred. Der Kampf König Ottokars II. von Böhmen um das Herzogtum Kärnten. In WELTIN, Max – KUSTERNIG, Andreas (ed.). *Ottokar-Forschungen*. Wien: Verlag Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, 1987, s. 92-141.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého II. (1253 – 1403)*. Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1927, 518 s.
- PFERSCHY, Gerhard. Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark. In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 73-91.
- POSCH, Fritz. Ulrich I. 1244 – 1260. In AMON Karl (ed.). *Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218 – 1968*. Graz – Wien – Köln: 1969, s. 31-39.
- ROHÁČ, Peter. Boj o babenberské dedičstvo a I. česko-uhorská vojna. In *Vojenská história*, 2016, roč. 20, č. 1, s. 18-42.
- ROHÁČ, Peter. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a českým kráľovstvom 1230 – 1246. In *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 3, s. 6-25.
- RUTTKAY, Alexander – KLEIN, Bohuš – MARSINA, Richard. *Vojenské dejiny Slovenska I*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej Republiky, 1993, 184 s.
- SASINEK, František Vítězoslav. *Dejiny kráľovstva Uhorského I*. Banská Bystrica: Filip Machold, 1869, 354 s.
- SOMMERLECHNER, Andrea. *Stupor mundi? Kaiser Friedrich II. und die mittelalterliche Gechichtsschreibung*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 664 s.
- SPINDLER, Max – KRAUS Andreas. *Handbuch der bayerischen Geschichte II. Das alte Bayern, der Territorialstaat vom Augsburg des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969, 1180 s.
- VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250 – 1310*. Praha: Paseka, 2002, 757 s.
- VARGA, Gábor. *Ungarn und das Reich vom 10. bis zu 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation*. München: Ungarisches Institut, 2003, 370 s.
- WELTIN, Max. Landesherr und Landherren. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich. In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1978/1979, roč. 44/45, s. 159-225.
- ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*. Bratislava: Slovart, 2012, 736 s.
- ZAUNER, Alois. Ottokar II. Přemysl und Oberösterreich. In *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1878/1979, roč. 44/45, s. 1-72.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 752 s.

ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledných Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. Praha: Panorama, 1986, 320 s.

The Buda Peace Treaty in 1254

The Buda Peace Treaty (Lat. “*pax Austriaca*,” Ger. “*Ofener Friedensvertrag*“) was a compromise agreement ending the first stage of the battle for the Babenberg heirloom (1246 – 1278), which began in Central Europe in 1246, after the Austrian and Styrian ruling dynasty of Babenberg died out. It was concluded at the beginning of April 1254 and its most important outcome was the division of the Austrian lands between the Bohemian ruler Přemysl Otakar II. (Duchy of Austria) and the Hungarian king Bela IV. (most of the Duchy of Styria). Important roles in its mediation were played by the Roman Curia and the Pope Innocent IV., who actively engaged in diplomatic negotiations during the conflict. The text of the Treaty also dealt with the settlement of inheritance claims of both surviving female heirs of the Babenberg Dynasty – Margaret of Austria and Gertrude of Austria. The document laid down foundations for the definite formation of the Austrian province and the present federal state of Upper Austria (“*Das Land ob der Enns*”). The presented study deals not only with the analysis of the text of the Buda Peace Treaty itself, but using two other period narrative and diplomatic sources from the 13th – 15th century, it also points out the political development of Central Europe in the middle of the 1250s.

Keywords: Buda Peace Treaty, Kingdom of Hungary, Kingdom of Bohemia, Duchy of Styria, The war over the Babenberg Heritage, 13th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[74 371 znakov / 2,07 AH]

PALKO, Jakub. Budínsky mier 1254. In *Opus signinum*. Historia nova 16. [online] Bratislava: Stimul, 2020, s. 32-51. Dostupné na internete:

<https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf>

K histórii hrobu francúzskeho vojaka z roku 1809 v Petržalke

Matej Čapo

Napoleonské vojny roky ovplyvňovali chod dejinných udalostí v celej Európe. V značnej miere zasiahli aj do života v Prešporku a jeho okolí. Tunajší obyvatelia najťažšie chvíle prežili v roku 1809, v priebehu vojny piatej protifrancúzskej koalície, keď sa jedným z vedľajších bojísk stalo aj územie súčasnej Petržalky. Na obranu mesta bolo v areáli dnešného Sadu Janka Kráľa vybudované opevnené predmostie. Rakúska armáda tu pod velením generála Vincenza Friedricha Bianchiho úspešne čelila jednotkám francúzskej *Grande Armée* na čele s Louisom Nicolasom Davoutom.

Boje o prešporské predmostie sa rozpútali 1. júna 1809. Trvali bezmála poldruha mesiaca a na oboch stranách si vyžiadali mnoho ranených a mŕtvych. Ranení vojaci rakúskej armády boli ošetrovaní v meste. Pokiaľ ide o ranených francúzskych vojakov, tí boli prepravovaní do hlavného tábora zriadeného v Kittsee. Rakúska strana svojich padlých vojakov pochovávala pravdepodobne v Prešporku na starom vojenskom cintoríne, v miestach dnešnej Miletičovej ulice.¹ Rozpoloženie francúzskej armády, ktorej celkové straty údajne predstavovali okolo 1 500 mužov,² bolo v tejto otázke komplikovanejšie. Ako vyplýva z denníka anonymného františkánskeho pátra, padlí francúzski vojaci boli zo začiatku odvážaní do okolitých dedín a mnohí z nich našli svoj hrob aj vo vodách Dunaja.³ V priebehu nasledujúcich bojov boli viacerí francúzski vojaci pochovaní na mieste, kde padli.

Napriek tomu, že na území dnešnej Petržalky bolo doložených viacero anonymných hrobov,⁴ iba jeden z nich možno označiť za historickú pamiatku. Nachádzal sa neďaleko

¹ VYČISLÍK, Alojz. *Vojenské pamiatky Bratislavy*. Bratislava: Obzor, 1974, s. 99.

² ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne v roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 23.

³ HUTÁR, Florenc. Napoleon oblieha Bratislavu. In *Františkánsky obzor*, 1938, roč. 4, č. 3-4, s. 127.

⁴ V tejto súvislosti možno uviesť niekoľko príkladov. V roku 1925 boli pri stavebných prácach neďaleko dnešného Sadu Janka Kráľa nájdené kostrové pozostatky. Podľa gombíkov, ktoré sa na mieste našli, kustód Mestského múzea v Bratislave Dr. Ovidius Faust konštatoval, že ide o pozostatky francúzskeho vojaka z roku 1809. Ein Skelettfund in Engerau. In *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 50 (20. 2. 1925), s. 3. Ďalších päť kostrových pozostatkov francúzskych vojakov z roku 1809 bolo v Petržalke nájdených v novembri 1927 v hĺbke 80 cm pri stavbe cesty na ulici K. Marxa (neskoršia Zadunajská ulica, z ktorej po asanácii starej Petržalky zostal iba fragment). Podľa všetkého ide o miesto v lokalite Lerchenfeld (Škovránčie pole) na strete bývalej Zadunajskej ulice a Zväzáckej ulice (v miestach dnešnej Gercenovej ulice), na ktorej si spomína Jaroslav Gustafík. Na pamiatku vojakov tu bol na navršenej zemine osadený jednoduchý drevený kríž. Hrob neskôr padol za obeť terénnym úpravám. Kostry napoleonských vojakov v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1927, roč. 10, č. 262 (18. 11. 1927), s. 4; Skelettfund. In *Preßburger Zeitung*, 1927, roč. 164, č. 76003 (18. 11. 1927), s. 4; GUSTAFÍK, Jaroslav. *Spomienky Staropetržalčana*. 2. vydanie. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, s. 14; RUDOLF, Karl. *Engerau 1225 – 1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort*. Freistadt: Ing. Plöchl, 1988, s. 36. V roku 1931 bol pri stavebných úpravách na Hurbanovej ulici v Petržalke odkrytý hrob

dnešnej lokality Pri Seči,⁵ na území, ktoré bolo na začiatku 19. storočia súčasťou Mestskej Nivy (Stadt Grund). Podľa tradície tu po ukončení bojov miestni obyvatelia pri odstraňovaní opevnení našli telo francúzskeho vojaka.⁶ Jeho identita bola neznáma. Zo zápiskov, ktoré sa pri ňom našli, bolo možné sa domnievať, že pochádzal z oblasti Nancy. Príslušníci meštianskej milície, ktorí sa podieľali na obrane mesta proti francúzskej armáde a neskôr pomáhali pri odpratávaní zákopov, vojaka na mieste dôstojne pochovali. Hrob označili dreveným krížom, na ktorom bol nápis vo francúzštine: „*Ici gît un guerrier de la Grande Armée française, 1809*“ [„*Tu leží vojak francúzskej Grande Armée, 1809*“]. Meštianska milícia sa o hrob údajne pravidelne starala až do roku 1848, keď bol meštiansky strelecký prápor rozpustený.⁷ Následne začal hrob chátrať a drevený kríž postupne spráchnivel.

V 80. rokoch 19. storočia hrob francúzskeho vojaka obnovil a upravil nadporučík ženistov Ján Göpfert. Opatril ho novým dreveným krížom, na ktorý upevnil pamätnú železnú tabuľu s nemeckým nápisom: „*Hier ruht ein französischer Krieger aus dem Jahre 1809*“ [„*Tu odpočívaj francúzsky vojak z roku 1809*“]. Hrob, blízko ktorého osadil lavičku, následne prevzal do svojej opatery. Ako sa dozvedáme z dobovej tlače, zásluhu na tom, že toto pietne miesto bývalo na Pamiatku zosnulých „*upravené, ozdobené kvetmi a krásne vysvietené*“ mali aj Jozef Kinkele ml. a Andrej Horny, ktorí, ako zdôraznili noviny, „*majú srdce na správnom mieste*“.⁸ Dňa 11. októbra 1886 sa háj, v ktorom sa hrob nachádzal, stal dejiskom tragickej udalosti, keď tu nadporučík J. Göpfert z neznámych dôvodov spáchal samovraždu. Podľa novinovej správy, tento v širokých kruhoch verejnosti známy a obľúbený dôstojník sa okolo štvrtej hodiny popoludní vybral do hája a v sprievode mlynárskych majstrov Ortha a Kinkeleho šiel k hrobu francúzskeho vojaka. Tu sa s nimi rozlúčil a posadil sa na lavičku, ktorú pred krátkym časom vyrobil, pričom hľadel na odchádzajúcich mužov. Keď boli títo vo vzdialenosti asi 20 krokov, znenazdania začuli dva výstrely. Obzreli sa a zbadali J. Göpferta ležať na zemi vedľa lavičky. Nadporučík, ktorý sa revolverom strelil do čela a do ľavého oka, bol na mieste mŕtvy. Obaja mlynárski majstri oznámili túto skutočnosť strážnikovi, ktorý okamžite podal hlásenie na mestské veliteľstvo. V priebehu pár minút sa na miesto činu dostavil zástupca mestského kapitána Kutschera, aby zaznamenal skutkovú podstatu. Čoskoro nato dorazil aj policajný

d'alšieho francúzskeho vojaka z roku 1809. Aj v tomto prípade boli pri identifikácii nápomocné gombíky z uniformy s vyobrazenou napoleonskou orlicou s korunkou. Ein Franzosengrab in Engerau freigelegt. In *Neues Preßburger Tagblatt*, 1931, roč. 2, č. 80 (21. 3. 1931), s. 4.

⁵ Jej názov sa údajne viaže k tvrdým bojom, ktoré tu obrancovia mesta zviadli s jednotkami francúzskej *Grande Armée*.

⁶ KUMLIK, Emil. Franciák Pozsonyban. In *Hiradó*, 1919, roč. 32, č. 201 (31. 8. 1919), s. 3.

⁷ *Tamže*.

⁸ Das „Franzosengrab“. In *Westungarischer Grenzboten*, 1885, roč. 14, č. 4407 (4. 11. 1885), s. 4.

komisár Plahota. Následne prišli miestokapitán a plukovní lekár, ktorý konštatoval smrť a vyčkali na príchod vypočúvajúceho. Po jeho príchode bolo telo prevezené do vojenskej nemocnice.⁹ Priam symbolicky vyznieva, že po smrti svojho opatrovníka sa hrob francúzskeho vojaka stal terčom vandalizmu. Ako uviedla dobová tlač: „*Akýsi bezočivý naničhodník vo svojej slepej ničivej vášni úplne zničil železnú tabuľu s nápisom, mnohé osoby pochybnej existencie tiež vyrezali do dreveného kríža svoje ctené mená.*“¹⁰ Autor článku zároveň vyzval verejnosť k dobrovoľnej zbierke za účelom obnovy hrobu. Dokonca prezentoval aj návrh nahradiť drevený kríž jednoduchým pieskovcovým obeliskom, čo by „*spravilo veľkú službu pre skrášlenie tohto takéhoto pôvabného miestečka*“.¹¹ Hoci tento plán zostal nenaplnený, kríž bol obnovený a o hrob francúzskeho vojaka sa v nasledujúcom období až do konca prvej svetovej vojny starali chovanci pechotnej kadetnej školy prešporského 72. pešieho pluku. Každoročne 1. novembra hrob zdobili, o čom svedčia aj správy v dobovej tlači.¹² Touto cestou bol hrob francúzskeho vojaka udržiavaný v dobrom stave. Zásľuhu na tom mal mať aj prešporský mestský archivár Ján Batka.¹³

Po vyhlásení Československa sa v Paríži úspešnými diplomatickými rokovaniami podarilo dosiahnuť, že novovzniknutej republike pripadla aj Petržalka. Jej územie ako predmostie mesta, ktoré od marca 1919 nieslo oficiálny názov Bratislava, bolo strategicky dôležité aj preto, aby sa neopakovali udalosti roku 1809, keď odtiaľ nepriateľské vojská ostreľovali protiľahlý breh Dunaja. Situácia bola vážna. Mestu od mája 1919 hrozil útok zo strany vojsk Maďarskej republiky rád.¹⁴ Petržalku sa pre Československo napokon podarilo obsadiť v noci z 13. na 14. augusta 1919.¹⁵ Uskutočnené významné zmeny sa dotkli aj hrobu z obdobia napoleonských vojen, po novom už označeného slovenským nápisom „*Francúzsky vojak, 1809*“, ktorý si všimli predstavitelia Francúzska.

Pripojenie Petržalky k Československu umožnilo obyvateľom Bratislavy opäť po dlhšom čase navštíviť protiľahlý dunajský breh. Dňa 24. augusta 1919 sa tu konala ľudová slávnosť, ktorú sprevádzali rôzne atrakcie.¹⁶ Popri bratislavskom županovi Samuelovi Zochovi,

⁹ Selbstmord eines Oberlieutenants. In *Westungarischer Grenzbote*, 1886, roč. 15, č. 4737 (12. 10. 1886), s. 4.

¹⁰ Ein Appell an das pietätvolle Preßburg. In *Westungarischer Grenzbote*, 1891, roč. 20, č. 6403 (7. 7. 1891), s. 5.

¹¹ *Tamže*.

¹² SCHIKOFSKY, Karl. Bekräftigung der Soldatengräber bei Pozsony. In *Preßburger Zeitung*, 1913, roč. 150, č. 304 (6. 11. 1913), Abendblatt, s. 2.

¹³ SCHRÖDL, Josef. Franzosenwelt in Ungarn. In *Westungarischer Grenzbote*, 1909, roč. 38, č. 12666 (9. 5. 1909), s. 3.

¹⁴ HANÁK, Jozef. *Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920. Kronika dní a udalostí*. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2018, s. 166.

¹⁵ Bratislavské predmostie sme obsadili!. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 176 (15. 8. 1919), s. 1.

¹⁶ Veľká ľudová slávnosť v bratislavskom Lesíku. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 183 (24. 8. 1919), s. 5.

vládných a vojenských predstaviteľoch, sa na slávnosti zúčastnil aj francúzsky veliteľ Západnej armádnej skupiny v Bratislave generál Eugène Mittelhauser, ktorý pri tejto príležitosti navštívil hrob francúzskeho vojaka.¹⁷

Dňa 14. apríla 1922 boli na petržalskom brehu neďaleko dunajského ramena Windisch pri odstrele stromov nájdené dve lebky a ďalšie kostrové pozostatky. Na mieste sa tiež našli zvyšky uniforiem a zbraní.¹⁸ Dôkladným preskúmaním sa zistilo, že patrili štyrom francúzskym vojakom Napoleonovej *Grande Armée*, ktorí tu padli v roku 1809. Na základe iniciatívy krajinského vojenského veliteľa v Bratislave, generála Clauda Spirého, a po dohode s mestom bolo rozhodnuté, že pozostatky francúzskych vojakov budú pochované na mieste už existujúceho hrobu francúzskeho vojaka. Dátum obradu bol stanovený na 18. mája 1922, aby sa zhodoval s príchodom zástupcov Paríža, ktorí sa v Bratislave plánovali zastaviť cestou z Prahy. Ráno 18. mája delegáciu, tvorenú predsedom parížskej mestskej rady Césarom Cairom, podpredsedom parížskej mestskej rady Louisom Delsolom, členmi mestskej rady Léonom Riorom a Julesom Raffignonom a tajomníkom Reném Weissom, v meste uvítali minister s plnou mocou pre správu Slovenska Martin Mičura, generál C. Spiré, bratislavský župan Matej Metod Bella, ako aj ďalší vojenský a civilný predstavitelia.¹⁹ Po prehliadke Bratislavy sa účastníci delegácie prepravili na pravý breh Dunaja, aby sa zúčastnili na pohrebe pozostatkov francúzskych vojakov. O jedenástej hodine dopoludnia generál C. Spiré za prítomnosti bratislavského župana M. M. Bellu, zástupcov mesta Bratislavy Josefa Lederera a Augusta Krendla, kustóda Mestského múzea v Bratislave Dr. Ovidia Fausta, francúzskych dôstojníkov vojenskej misie, československých dôstojníkov posádky a zástupcov Paríža, uložil pozostatky štyroch francúzskych vojakov do otvoreného hrobu na miesto, kde už od roku 1809 odpočíval ich krajan. Kríž, spoločný pre oba hroby, niesol od tohto momentu nápis vo francúzskom a v slovenskom jazyku „*Ici reposent cinq soldats français tombés en 1809*“ / „*Tu odpočívajú piati francúzski vojaci padlí r. 1809*“. Hrob následne vysvätil vojenský kňaz. Čestná rota vypálila na počesť padlých francúzskych vojakov salvy.

Pri tejto príležitosti generál C. Spiré predniesol prejav, ktorého znenie sa zachovalo do dnešných dní. V širšom kontexte vojenských udalostí roku 1809 pripomenul kruté a krvavé boje, ktoré sa odohrali pred Bratislavou, ako aj slávu Napoleonovej *Grande Armée*. Vo svojej reči ďalej uviedol: „*Francúzi, ktorí tu budete odpočívať, v ktorom z týchto bojov ste padli?*

¹⁷ Ľudová slávnosť v bratislavskom lesíku. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 184 (26. 8. 1919), s. 3.

¹⁸ Beerdigung der französischen Soldaten. In *Preßburger Tagblatt*, 1922, roč. 27, č. 9005 (19. 5. 1922), s. 1.

¹⁹ Zástupci mesta Paríža v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1922, roč. 5, č. 113 (19. 5. 1922), s. 2.

*A kto vlastne ste? Dôstojníci ovenčení vavrínmi od Slavkova, obyčajní grognards,²⁰ ktorí si na svojich gamašiach priniesli prach od Rivoli, mladíci čerstvo naverbovaní cisárom, aby nahradili straty od Eckmühlu a Aspern, strelci Lasalla, granátnici Davouta alebo Desaix? Na tom nezáleží! Ste pre nás neznámymi vojakmi slávnej epopeje. V našich očiach ste stelesnením chrabrosti národa a hrdinstva jednej epochy a tým, že Vám vzdáme hold, uctíme si pamiatku všetkých Vašich bratov v zbrani, ktorých kosti nevedno kde dodnes pokrývajú bojové polia Európy, od Torres Vedras až po Berezinu. Aby sme splnili túto zbožnú povinnosť, žiaden deň by nebol lepšie zvolený ako ten, keď máme pri sebe zástupcov Paríža, toho Paríža, v ktorom sú pod Víťazným oblúkom do kameňa vyryté mená Vašich víťazných bitiek, kde odpočíva iný neznámy vojak, ten z nedávnej Veľkej vojny, dedič Vašich príkladov a Vašich vojenských cností, ktorý prišiel jedno storočie po vás, aby svetu potvrdil hrdosť národa verného svojej histórii. Vojaci z roku 1809, ktorí ste padli ďaleko od svojej vlasti, prinášame Vám spomienku a pozdrav z Francúzska. Pokojne odpočívajte v tejto krajine, ktorá prestala byť nepriateľskou, pod ochranou spriateleneho národa, zbaveného jarma tých, proti ktorým ste bojovali a ktorý si, tak ako my, rovnako ctí spomienky.*²¹

C. Caire v mene mesta Paríž položil na hrob kyticu kvetov, zdôraznil československo-francúzsku spoluprácu a poklonil sa pamiatke padlých vojakov. Župan M. M. Bella ubezpečil zástupcov Paríža a Bratislavy, že o hrob bude do budúcnosti postarané. Vence na hrob položila aj československá bratislavská posádka. Vojenská hudba 39. československého pešieho pluku zakončila obrad francúzskou a československou štátnou hymnou.

Členovia parížskej delegácie si počas návštevy mesta prezreli Bratislavský hrad a zavítali aj na radnicu. Pri bráne Primaciálneho paláca ich uvítal právny zástupca mesta Bratislavy Dr. Otakar Jamnický. Pripomenul, že v tejto budove bol v roku 1805 podpísaný Bratislavský mier. Hostia si prezreli interiér Primaciálneho paláca a Mestské múzeum. M. Mičura usporiadal slávnostný obed. Popoludní francúzski predstavitelia navštívili hrad Devín. Večer sa konala slávnostná recepcia v Redute. V noci toho dňa parížska delegácia odcestovala späť do Prahy.

V súvislosti s uvedeným sa zachovali zaujímavé dokumenty v *Centre des archives diplomatiques de Nantes* vo Francúzsku. Ide o korešpondenciu niekoľkých francúzskych predstaviteľov. Už 20. mája 1922 kapitán Joseph Pendariès zaslal z Prahy list generálovi C.

²⁰ Príslušníci cisárskej Starej gardy tvoriaci jadro francúzskej Grande Armée, na ktorých sa Napoleon plne spoliehal.

²¹ *Les représentants de Paris en Tchécoslovaquie (À Prague, Tábor et Bratislava)*. Paris: Imprimerie nationale, 1923, s. 64.

Spirému do Bratislavy. Vyjadril v ňom nadšenie, ktoré v členoch delegácie parížskej mestskej rady vyvolal vojenský obrad, na ktorom sa zúčastnili. Ako ďalej uviedol: „*Pán Couget, francúzsky vyslanec, ma poprosil, aby som Vás požiadal, či by ste boli taký láskavý a podelili sa so mnou o text dojímavej reči, ktorú ste pri tejto príležitosti predniesli. Vaša reč hlboko zapôsobila na prítomných a pán Delsol, podpredseda mestskej rady, nám s dojatím pretlmočil túto emóciu. Pán Couget by si preto priaľ, aby Váš prejav získal publicitu, akú si zaslúži. Bolo by dobré, keby ste nám dovolili, aby sa objavil v ‚La Revue française de Prague‘.*“²² Možno predpokladať, že generál C. Spiré tejto prosbe vyhovel, keďže jeho prejav bol v spomínanom periodiku skutočne publikovaný v plnom rozsahu.²³ Uverejnený bol aj v parížskom časopise *Bulletin municipal officiel de la Ville de Paris*.²⁴ O tom, že návšteva Bratislavy na delegáciu parížskej mestskej rady veľmi zapôsobila, svedčí aj spomienka poslanca Kornela Stodolu, ktorý bol v roku 1923 hosťom parížskej municipality: „*Nemožno opísať, ako vďačne prijali účastníci v reči spomenutú rozpomienku na minuloročnú návštevu v Bratislave. Ako krásne bola vystižená skutočne kúzelná poloha našej Bratislavy a pathetická spomienka, hrobu neznámych vojakov francúzskych na brehu Dunaja.*“²⁵

Pokiaľ ide o spomínanú archívnu korešpondenciu, dňa 12. júna 1922 generál C. Spiré adresoval list veliteľovi francúzskej vojenskej misie do Prahy, ktorým sa medzičasom stal generál E. Mittelhauser. K listu priložil kópiu protokolu o pochovaní francúzskych vojakov Napoleonovej armády v Petržalke. Uvádza sa v ňom, že v apríli 1922 boli počas výkopových prác v severozápadnej časti bratislavského predmostia nájdené telesné pozostatky, zvyšky zbraní a uniforiem. Zistilo sa, že telesné pozostatky patrili štyrom francúzskym vojakom Napoleonovej *Grande Armée* padlým v roku 1809 v Petržalke. Kovové časti pušiek a bajonety nesporne patrili francúzskej armáde tých čias. V protokole je ďalej uvedené, že vzhľadom na to, že v Petržalke existoval hrob francúzskeho vojaka označený krížom, ktorý do roku 1919 niesol v nemčine a následne v slovenčine nápis: „*Francúzsky vojak, 1809*“, generál C. Spiré sa so súhlasom magistrátu rozhodol nechať pochovať pozostatky štyroch francúzskych vojakov do už existujúceho hrobu. Ďalej je tu zaznamenaný priebeh samotného pohrebného obradu a menný zoznam osobností, ktoré sa na ňom zúčastnili. Zaujímavosťou je, že generál Spiré k listu priložil aj plán pomníka, ktorý sa tu mal postaviť, a mapový náčrt v mierke 1:10 000

²² Centre des archives diplomatiques de Nantes [ďalej len **CADN**], fond [ďalej len f.] Prague, Services culturels, Supplément, 1886 – 1954, škatuľa (ďalej šk.) č. 34, sign. 548PO/1/34, fol. 3.

²³ Bližšie pozri La vie des alliances. In *La Revue française de Prague*, 1922, roč. 1, s. 123-124.

²⁴ Bližšie pozri Les représentants de Paris en Tchécoslovaquie (À Prague, Tábor et Bratislava). In *Bulletin municipal officiel de la Ville de Paris*, 1922, roč. 41, č. 302 (9. 11. 1922), s. 4606.

²⁵ Parížske dojmy. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 60 (15. 3. 1923), s. 2.

a vyznačenou polohou hrobu. Náklady boli odhadované vo výške 3 500 Kčs, pričom sa mali čiastočne využiť aj vojenské pracovné sily. V súvislosti s uvedeným generál Spiré požiadal o vyjadrenie, či by bolo možné získať subvenciu na postavenie tejto pamiatky.²⁶

V krátkom čase francúzsky vyslanec v Prahe Fernand Couget odoslal list prezidentovi spoločnosti *Souvenir français* v Paríži, starajúcej sa o vojenské hroby v zahraničí. Informoval v ňom o nájdení telesných pozostatkov štyroch francúzskych vojakov v Petržalke, ktoré boli slávnostne pochované do existujúceho hrobu francúzskeho vojaka z roku 1809. Prezentoval tiež zámer generála C. Spirého postaviť na mieste pomník, ktorého plán bol priložený k listu. Ďalej uviedol, že pri postavení pomníka by sa využili aj vojenské pracovné sily, pričom náklady sa odhadovali vo výške 3 500 Kčs, čo pri vtedajšom výmennom kurze predstavovalo približne 750 frankov. List zakončil nasledujúcimi slovami: „*Vedomý si štedrosti s akou ‚Souvenir français‘ pomáha pri zachovávaní pamiatky na našich zosnulých hrdinov prichádzam s prosbou o Vašu materiálnu a morálnu pomoc. Tým, že nám umožníte v Bratislave postaviť pomník napoleonským vojakom, hoci iba skromný, pomôžete nám vykonávať užitočnú prácu pre francúzsku propagáciu v tejto krajine, v ktorej spomienka na francúzske armády zostáva taká živá.*“²⁷

Následne F. Couget zaslal list generálovi E. Mittelhauserovi. Informoval ho v ňom o tom, že celková suma 3 500 Kčs na postavenie pomníka francúzskym vojakom v Petržalke môže byť poskytnutá z prostriedkov *Service d'Information*.²⁸

Kríž na hrobe piatich francúzskych vojakov tak čoskoro nahradil monument pozostávajúci z nízkeho podstavca, na ktorom stál vyšší obdĺžnikový kubus.²⁹ Na jeho prednej strane sa nachádzala biela mramorová tabuľa s nápisom vytesanom zlatými písmenami vo francúzskom a v slovenskom jazyku: „*Ici reposent les ossements de cinq soldats français glorieusement en ces lieux dans les combats de juin 1809*“ / „*Tu odpočívajú telesné pozostatky piatich francúzskych vojakov padlých slávne v tomto kraji v júnových bojoch r. 1809*“. Ako spomína J. Gustafík: „*Hrob chránila ťažká kovová reťaz a v štyroch rohoch betónového sokla trónili veľké delové gule, akými Napoleonovi vojaci ohrozovali mesto. Pomník stál asi 200*

²⁶ CADN, f. Prague, Services culturels, Supplément, 1886 – 1954, šk. č. 11, sign. 548PO/1/11, fol. 1-3.

²⁷ *Tamže*, fol. 4-5.

²⁸ *Tamže*, fol. 7.

²⁹ OBUCHOVÁ, Viera. Evidenčný list pamätihodnosti mesta Bratislavy BA–VI.–A.3. In *Pamätihodnosti mestských častí – ostatné*. [online] Bratislava: Mestský ústav ochrany pamiatok, 2010, s. 2. Dostupné na internete: <http://muop.bratislava.sk/assets/File.ashx?id_org=600176&id_dokumenty=4021>

*metrov od Starého mosta smerom ku kúpalisku Lido.*³⁰ V tejto súvislosti je zaujímavé, že podľa Gustafíka boli na žulovom pomníku vyryté mená a hodnosti padlých vojakov.

Pomník piatim francúzskym vojakom sa už krátko po svojom odhalení v januári 1923 stal terčom vandalizmu. Podľa informácií v súdobej tlači bol tento čin politicky motivovaný. Súvisieť mal s tzv. rúskou krízou, keď francúzska vláda v reakcii na neschopnosť Nemecka splácať vojnové reparácie obsadila oblasť Porúria. Ako sa uvádza v článku: *„Toto zátišie padlých francúzskych bojovníkov, ohraňované kamennými mohylkami, neušlo pozornosti bratislavských Nemcov. Zvrhli niktovia znečistili pomník padlých hrdinov, zdúpali rov a krík, dokumentujúc týmto vandalským činom svoju vysokú kultúru a hrdinne zmizli.*“³¹

Hrobu piatich francúzskych vojakov bola aj v nasledujúcom období venovaná značná pozornosť zo strany československých a francúzskych predstaviteľov. Dňa 17. mája 1923 Bratislavu navštívil francúzsky maršal a hrdina prvej svetovej vojny Ferdinand Foch. Na prípravu tejto pre mesto významnej udalosti bol kladený patričný dôraz a súdobá tlač v predstihu opakovane informovala o podrobnom programe návštevy.³² Súčasťou návštevy bola aj cesta do Petržalky. V rámci nej sa maršal Foch po štvrtej hodine popoludní zastavil pri hrobe piatich francúzskych vojakov a v mene Francúzska naň položil veľký veniec.³³ O dva roky neskôr, 26. augusta 1925, mesto navštívil významný francúzsky generál Henri Gouraud. V súdobých novinách sa píše: *„[Generál H. Gouraud] navštívil i hrob piatich francúzskych vojakov, ktorí padli za Napoleonských válok a sú pochovaní v háji neďaleko dunajského mostu.*“³⁴ V rámci prehliadky mesta generál Gouraud navštívil aj hrad Devín. Za zmienku stojí vyjadrenie, ktoré tu vyslovil, a to, že Česi a Slováci mohli byť oslobodení už počas napoleonských vojen, keby boli vtedy Francúzi venovali tejto záležitosti väčšiu pozornosť.³⁵ Ako sa ďalej dozvedáme z dobovej tlače, 2. novembra 1928 hrob piatich francúzskych vojakov navštívil francúzsky konzul Charles-Albert-Henri-Édouard Tamburini a položil naň kyticu kvetov.³⁶

³⁰ GUSTAFÍK, ref. 4, s. 14.

³¹ Jak sa pomstia bratislavskí Nemci za obsadenie Porúrska. In *Bratislavské noviny. List Československej Národnej Demokracie*, 1923, roč. 2, č. 29 (7. 2. 1923), s. 2.

³² Bližšie pozri Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 106 (12. 5. 1923), s. 1; Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 109 (16. 5. 1923), s. 3; Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 110 (17. 5. 1923), s. 1.

³³ Francie po boku Československa. Maršal Foch v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 112 (19. 5. 1923), s. 3; Svetový víťaz opustil Bratislavu. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 112 (20. 5. 1923), s. 2.

³⁴ Jednoruký hrdina v Bratislave. Návšteva generála Gourauda u nás. In *Slovenský denník*, 1925, roč. 8, č. 192 (27. 8. 1925), s. 1.

³⁵ *Tamže*.

³⁶ Francúzsky konzul v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 253 (4. 11. 1928), s. 4; Der französische Konsul in Preßburg. In *Preßburger Zeitung*, 1928, roč. 165, č. 76526 (4. 11. 1928), s. 3.

Pomník piatim francúzskym vojakom sa čoskoro dostal do širokého povedomia obyvateľov Bratislavy a stal sa vyhľadávaným výletným miestom.³⁷ Spomienku naň vo svojich pamätiach zaznamenal aj politik Bohuslav Chňoupek, rodák zo starej Petržalky. Spájala sa s obdobím jeho štúdia na Masarykovom štátnom reálnom gymnáziu v Bratislave (dnešné Gymnázium Grösslingova) a s tamojším profesorom francúzštiny: „*Vidiac jeho zaujatie pre Francúzsko, prezieravo som sa pochválil, že poznám miesto, ktoré ho istotne zaujme. Zakrátko celá naša sekunda bé stála poniže mosta pri rieke a čítala v mramore vytesané slová: ‚Tu odpočívajú telesné pozostatky piatich francúzskych vojakov padlých slávne v tomto boji v júni r. 1809‘. Netreba rozvádzať, ako som si šplhol. Ved' hroby Napoleonových vojakov neobjavovali žiaci pre profesorov každý deň.*“³⁸

O tom, že francúzska strana si pamiatku padlých vojakov pripomínala aj v priebehu 30. rokov 20. storočia, svedčí novinová správa z novembra 1932. Uvádza sa v nej: „*Francúzsky konzul v Bratislave Tamburini, sprevádzaný personálom konzulátu, položil 1. novembra veniec na hrob piatich francúzskych vojakov Napoleonových, padlých r. 1809 v Petržalke pri Bratislave.*“³⁹ Pietny akt kladenia vencov sa pri hrobe konal aj 2. novembra 1933. Popri francúzskom konzulovi Tamburinim sa na ňom zúčastnili aj Ing. Štefan Janšák, ktorý bol od roku 1920 predsedom organizácie *Alliance Française*, profesor Léon Chollet, lektor francúzskeho jazyka na Univerzite Komenského v Bratislave, a redaktor Édouard Dulac.⁴⁰ V auguste 1935 hrob navštívili francúzski študenti, ktorí sa zúčastnili na XVII. kongrese Medzinárodnej študentskej konfederácie v Československu.⁴¹ Pamiatku padlých francúzskych vojakov si v novembri toho roku uctil aj francúzsky konzul Henri Billecocq, sprevádzaný tajomníkom Edmundom Riečanským. Na spomienkovej slávnosti sa zúčastnili aj zástupcovia československej armády, a to krajinský vojenský veliteľ generál Josef Votruba, generál Miloš Žák, dôstojníci miestnej posádky a čestná rota.⁴² Ďalšia pietna spomienková akcia zorganizovaná bratislavskou posádkou, na ktorej sa zúčastnili aj predstavitelia organizácie *Alliance française*, sa pri hrobe piatich francúzskych vojakov konala v roku 1936.⁴³ Ako sa uvádza v súdobom periodiku: „*Prijaté bolo pozvanie spolku vyslúžilých v Bratislave, na slávnostné polozenie venca na hrob padlých francúzskych vojakov v roku 1809 v Petržalke. V*

³⁷ Noví Bratislavčania. In *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 180 (8. 8. 1928), s. 3.

³⁸ CHŇOUPEK, Bohuš. *Lámanie pečatí*. Bratislava: Smena, 1984, s. 12.

³⁹ Uctenie pamiatky mrtvých vojakov. In *Slovenský denník*, 1932, roč. 15, č. 251 (3. 11. 1932), s. 3.

⁴⁰ Vojenské oslavy u hrobov padlých vojakov. In *Slovenský denník*, 1933, roč. 16, č. 249 (3. 11. 1933), s. 2.

⁴¹ Francúzski študenti. In *Slovenský denník*, 1935, roč. 18, č. 183 (10. 8. 1935), s. 3.

⁴² Uctenie pamiatky Napoleonových vojakov v Petržalke. In *Slovenský denník*, 1935, roč. 18, č. 252 (3. 11. 1935), s. 3.

⁴³ Alliance française de Bratislava. In *Slovák*, 1936, roč. 18, č. 130 (7. 6. 1936), s. 5.

zastúpení mesta vysielala sa radca Frant. Neumann.“⁴⁴ Zrejme posledná spomienková slávnosť sa na mieste uskutočnila o rok neskôr pri príležitosti návštevy pražského francúzskeho vyslanca Victora de Lacroix v Bratislave.⁴⁵

Situácia sa zmenila po tom, čo v roku 1938 bola Petržalka na základe Mníchovskej dohody anektovaná Nemeckou ríšou. Krátko nato vypukla druhá svetová vojna a pomníku piatim francúzskym vojakom sa prestala venovať pozornosť. Hoci sa priame vojnové besnenie územiu Slovenska, od konfliktu s Maďarskom z marca 1939, vyhýbalo, v júni 1944 útrapy vojny pocítilo aj samotné hlavné mesto Bratislava. Bombardovanie rafinérie Apollo 16. júna 1944 zasiahlo, zrejme vinou nepresného mierenia, i Petržalku a osudným sa stalo aj pre hrob piatich francúzskych vojakov. Ako spomína J. Gustafík: „*O účinkoch [...] náletu som sa presvedčil [...] na druhý deň. [...] Vybrali sme sa po trase bombových kráterov. Viedla nás na náš futbalový štadión. Na ploche ihriska boli dva – tri bombové krátery, jeden priamo zasiahol bránu. [...] Doslova ohúrení sme sa uberali ďalej ku kúpalisku Lido. [...] Ďalší šok sme zažili na spiatocnej ceste, pri historickej pamiatke z čias bojov bratislavských obrancov s napoleonským vojskom v roku 1809. Priamy zásah tu dostal hrob piatich francúzskych delostrelcov.*“⁴⁶

Ako uviedol Vladimír Hančín, hrob bol necitlivo zničený pri vyrovnávaní terénu v 50. rokoch 20. storočia.⁴⁷ Z toho možno usudzovať, že bombardovaním poškodená pamiatka sa tu nachádzala až do tohto obdobia, keď boli jej zvyšky definitívne odstránené. Pomník venovaný piatim francúzskym vojakom už nikdy nebol obnovený a miesto, kde sa nachádzal, tak upadlo do zabudnutia.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Centre des archives diplomatiques de Nantes, fond Prague, Services culturels, Supplément, 1886 – 1954.

Pramene a edície prameňov

GUSTAFÍK, Jaroslav. *Spomienky Staropetržalčana*. 1. vydanie. Bratislava: MÚ MČ Bratislava-Petržalka, 2000, 237 s.

GUSTAFÍK, Jaroslav. *Spomienky Staropetržalčana*. 2. vydanie. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2017, 231 s.

HUTÁR, Florenc. Napoleon oblieha Bratislavu. In *Františkánsky obzor*, 1938, roč. 4, č. 3-4, s. 125-133.

CHŇOUPEK, Bohuš. *Lámanie pečatí*. Bratislava: Smena, 1984, 519 s.

⁴⁴ Mestská rada. In *Zprávy mesta Bratislavy*, 1936, roč. 13, č. 24 (8. 6. 1936), s. 394.

⁴⁵ Pražský francúzsky vyslanec de Lacroix. In *Slovenský denník*, 1937, roč. 20, č. 128 (6. 6. 1937), s. 4.

⁴⁶ GUSTAFÍK, ref. 4, s. 74; GUSTAFÍK, Jaroslav. *Spomienky Staropetržalčana*. 1. vydanie. Bratislava: MÚ MČ Bratislava-Petržalka, 2000, s. 172-173.

⁴⁷ HANČÍN, Vladimír. Zo života mesta v roku 1922. In *Vlastivedný bulletin*, 1993, roč. 24, č. 2, s. 16.

Les représentants de Paris en Tchécoslovaquie (À Prague, Tábor et Bratislava). Paris: Imprimerie nationale, 1923, 96 s.

Články v dobových periodikách

- Alliance française de Bratislava. In *Slovák*, 1936, roč. 18, č. 130 (7. 6. 1936), s. 5.
- Beerdigung der französischen Soldaten. In *Preßburger Tagblatt*, 1922, roč. 27, č. 9005 (19. 5. 1922), s. 1.
- Bratislavské predmostie sme obsadili!. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 176 (15. 8. 1919), s. 1.
- Das „Franzosengrab“. In *Westungarischer Grenzbote*, 1885, roč. 14, č. 4407 (4. 11. 1885), s. 4.
- Der französische Konsul in Preßburg. In *Preßburger Zeitung*, 1928, roč. 165, č. 76526 (4. 11. 1928), s. 3.
- Ein Appell an das pietätvolle Preßburg. In *Westungarischer Grenzbote*, 1891, roč. 20, č. 6403 (7. 7. 1891), s. 5.
- Ein Franzosengrab in Engerau freigelegt. In *Neues Preßburger Tagblatt*, 1931, roč. 2, č. 80 (21. 3. 1931), s. 4.
- Ein Skelettfund in Engerau. In *Preßburger Zeitung*, 1925, roč. 162, č. 50 (20. 2. 1925), s. 3.
- Francia po boku Československa. Maršal Foch v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 112 (19. 5. 1923), s. 3.
- Francúzski študenti. In *Slovenský denník*, 1935, roč. 18, č. 183 (10. 8. 1935), s. 3.
- Francúzsky konzul v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 253 (4. 11. 1928), s. 4.
- Jak sa pomstia bratislavskí Nemci za obsadenie Porúrska. In *Bratislavské noviny. List Československej Národnej Demokracie*, 1923, roč. 2, č. 29 (7. 2. 1923), s. 2.
- Jednoruký hrdina v Bratislave. Návšteva generála Gourauda u nás. In *Slovenský denník*, 1925, roč. 8, č. 192 (27. 8. 1925), s. 1.
- Kostry napoleonských vojakov v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1927, roč. 10, č. 262 (18. 11. 1927), s. 4.
- KUMLIK, Emil. Franciák Pozsonyban. In *Hiradó*, 1919, roč. 32, č. 201 (31. 8. 1919), s. 3.
- La vie des alliances. In *La Revue française de Prague*, 1922, roč. 1, s. 123-124.
- Les représentants de Paris en Tchécoslovaquie (À Prague, Tábor et Bratislava). In *Bulletin municipal officiel de la Ville de Paris*, 1922, roč. 41, č. 302 (9. 11. 1922), s. 4606.
- Ľudová slávnosť v bratislavskom lesíku. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 184 (26. 8. 1919), s. 3.
- Mestská rada. In *Zprávy města Bratislavy*, 1936, roč. 13, č. 24 (8. 6. 1936), s. 394.
- Noví Bratislavčania. In *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 180 (8. 8. 1928), s. 3.
- Parížske dojmy. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 60 (15. 3. 1923), s. 2.
- Pražský francúzsky vyslanec de Lacroix. In *Slovenský denník*, 1937, roč. 20, č. 128 (6. 6. 1937), s. 4.
- Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 106 (12. 5. 1923), s. 1.
- Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 109 (16. 5. 1923), s. 3.
- Program návštevy maršala Focha v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1923, roč. 6, č. 110 (17. 5. 1923), s. 1.
- Selbstmord eines Oberlieutenants. In *Westungarischer Grenzbote*, 1886, roč. 15, č. 4737 (12. 10. 1886), s. 4.
- SCHIKOFFSKY, Karl. Bekräftigung der Soldatengräber bei Pozsony. In *Preßburger Zeitung*, 1913, roč. 150, č. 304 (6. 11. 1913), Abendblatt, s. 2.
- SCHRÖDL, Josef. Franzosenwelt in Ungarn. In *Westungarischer Grenzbote*, 1909, roč. 38, č. 12666 (9. 5. 1909), s. 3.
- Skelettfund. In *Preßburger Zeitung*, 1927, roč. 164, č. 76003 (18. 11. 1927), s. 4.
- Svetový víťaz opustil Bratislavu. In *Slovák*, 1923, roč. 5, č. 112 (20. 5. 1923), s. 2.
- Uctenie pamiatky mŕtvých vojakov. In *Slovenský denník*, 1932, roč. 15, č. 251 (3. 11. 1932), s. 3.
- Uctenie pamiatky Napoleonových vojakov v Petržalke. In *Slovenský denník*, 1935, roč. 18, č. 252 (3. 11. 1935), s. 3.
- Veľká ľudová slávnosť v bratislavskom Lesíku. In *Slovenský denník*, 1919, roč. 2, č. 183 (24. 8. 1919), s. 5.
- Vojenské oslavy u hrobov padlých vojakov. In *Slovenský denník*, 1933, roč. 16, č. 249 (3. 11. 1933), s. 2.
- Zástupci mesta Paríža v Bratislave. In *Slovenský denník*, 1922, roč. 5, č. 113 (19. 5. 1922), s. 2.

Literatúra

- HANÁK, Jozef. *Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920. Kronika dní a udalostí*. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2018, 181 s.
- HANČIN, Vladimír. Zo života mesta v roku 1922. In *Vlastivedný bulletin*, 1993, roč. 24, č. 2, 54 s.
- OBUCHOVÁ, Viera. Evidenčný list pamätihodností mesta Bratislavy BA–VI.–A.3. In *Pamätihodnosti mestských častí – ostatné*. [online] Bratislava: Mestský ústav ochrany pamiatok, 2010, s. 2. Dostupné na internete: <http://muop.bratislava.sk/assets/File.ashx?id_org=600176&id_dokumenty=4021>

RUDOLF, Karl. Engerau 1225 – 1946. Zur Erinnerung an einen vergangenen Ort. Freistadt: Ing. Plöchl, 1988, 96 s.
 ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne v roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 20-21.
 VYČISLÍK, Alojz. *Vojenské pamiatky Bratislavy*. Bratislava: Obzor, 1974, s. 209-256.

Obrazová príloha

Obr. 1 Plán pomníka piatim francúzskym vojakom. Zdroj: Centre des archives diplomatiques de Nantes.
Obr. 2 Mapový náčrt s vyznačenou polohou hrobu piatich francúzskych vojakov. Zdroj: Centre des archives diplomatiques de Nantes
Obr. 3 Martin Mičura, Claude Spiré a César Caire prechádzajúci popri nastúpenom československom oddiele počas pohrebného obradu pozostatkov francúzskych vojakov v Petržalke dňa 18. mája 1922. Zdroj: Les représentants de Paris en Tchécoslovaquie (À Prague, Tábor et Bratislava). Paris: Imprimerie nationale, 1923.
Obr. 4 Celkový pohľad na hrob piatich francúzskych vojakov. (Zdroj: Bibliothèque de l'Hôtel de Ville de Paris).
Obr. 5 Pomník piatim francúzskym vojakom. Zdroj: VYČISLÍK, Alojz. *Vojenské pamiatky Bratislavy*. Bratislava: Obzor, 1974.

On the History of the Grave of a French Soldier in Petržalka

In his work, the author focuses the attention on the history of the grave of an unknown soldier who died in the Franco-Austrian War of 1809 on the territory of the present-day Petržalka. Shortly after the end of fights for the Pressburg bridgehead, when removing the entrenchment in the area of Mestská Niva (Stadt Au) near the present-day location Pri Seči, the local inhabitants discovered a body of a French soldier. The members of the burgher militia buried him on site in a small, dignified ceremony and marked the grave with a wooden cross. In the next period, until the end of World War I, the grave was properly taken care of. After the formation of Czechoslovakia, the grave came to the attention of the representatives of France. In 1922, skeletal remains of four French soldiers who had perished in 1809, were found on the Petržalka riverbank. In the presence of the representatives from both Paris and Bratislava the remains were laid to rest in the grave of the French soldier. The wooden cross was replaced by a memorial with a plaque saying that five French soldiers rest in peace there. In the years to come, several important French military and political figures came to the grave to pay tribute to the perished soldiers. After Petržalka was annexed to the Third Reich, the grave of the five French soldiers was soon forgotten. The bombing of 1944 proved to have fatal consequences to the grave. The author complements the information collected mainly from the contemporary periodicals of different provenience by the quotes from archive materials preserved in Centre des archives diplomatiques de Nantes in France.

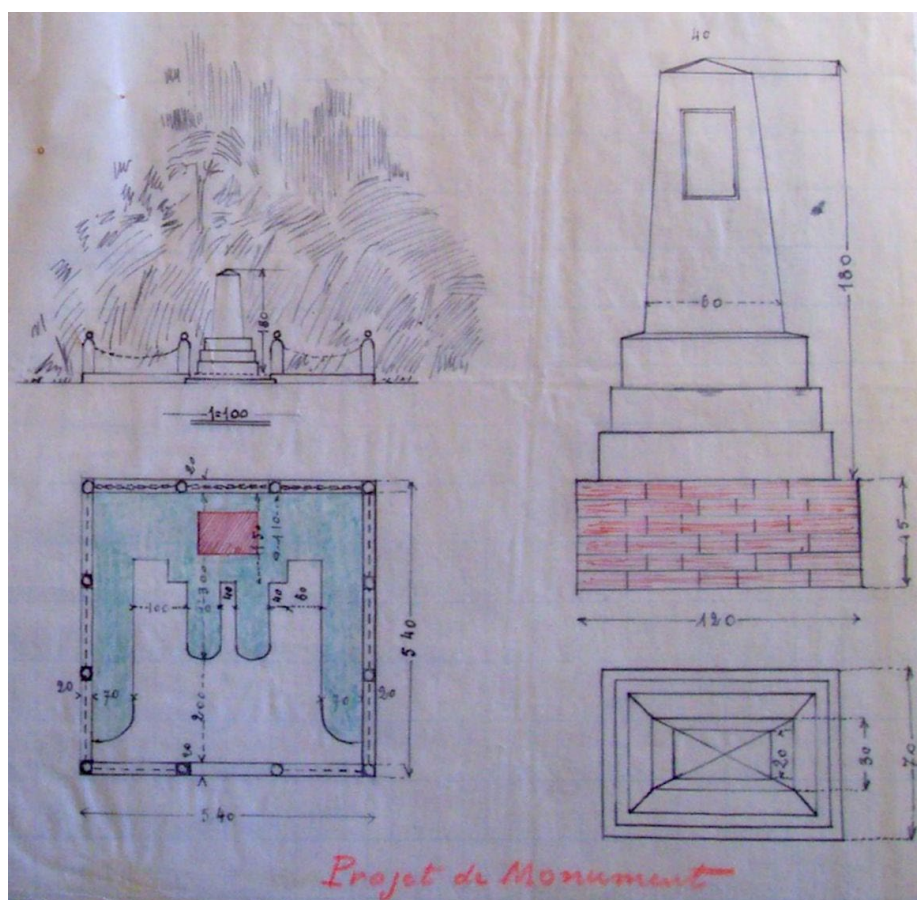
Keywords: Napoleonic Wars grave, French soldier, Pressburg, Bratislava, Engerau, Petržalka, 1809, 1922, 1944

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

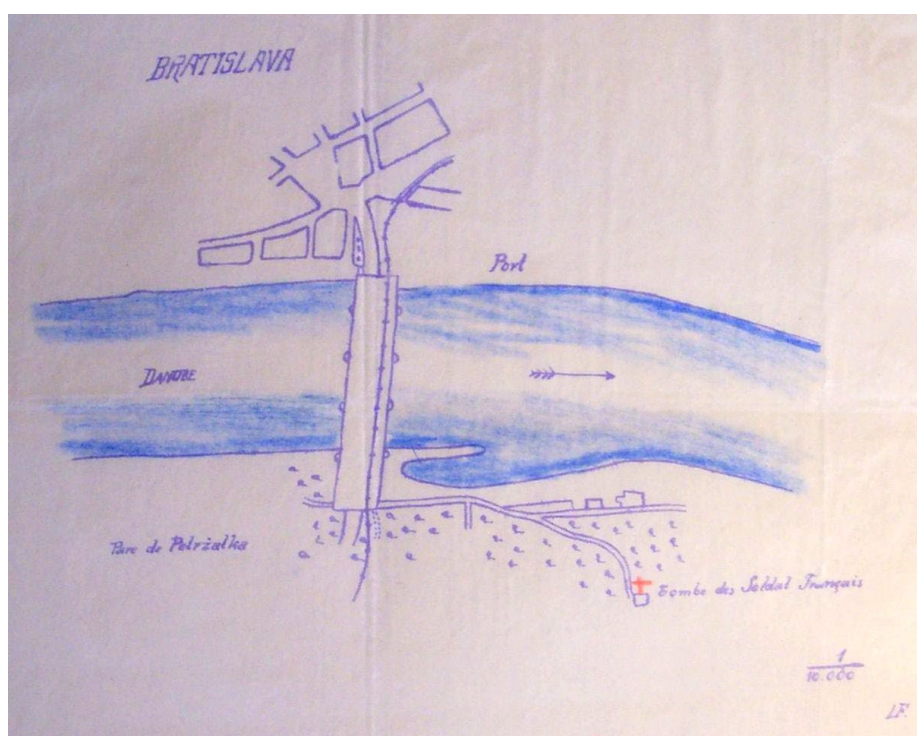
[38 032 znakov / 1,06 AH]

ČAPO, Matej. K histórii hrobu francúzskeho vojaka z roku 1809 v Petržalke. In *Opus signinum*. Historia nova 16. [online] Bratislava: Stimul, 2020, s. 52-66. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf>

Obrazová príloha

Obr. 1 Plán pomníka piatim francúzskym vojakom.

Obr. 2 Mapový náčrt s vyznačenou polohou hrobu piatich francúzskych vojakov.

Obr. 3 Martin Mičura, Claude Spiré a César Caire prechádzajúci popri nastúpenom československom oddiele počas pohrebného obradu pozostatkov francúzskych vojakov v Petržalke dňa 18. mája 1922.

Obr. 4 Celkový pohľad na hrob piatich francúzskych vojakov.

Obr. 5 Pomník piatim francúzskym vojakom.

Korunný princ Rudolf o rakúskej šľachte a význame vzdelávania

Diana Balogáčová

„Vidím, že všetko čo chcem vedieť, nikdy vedieť nebudem, ale jedno je isté, treba sa snažiť tak dlho, kým človek žije...“,¹ napísal šestnásťročný následník Rakúsko-Uhorského trónu. Úvahou o teórii darwinizmu, z ktorej citát pochádza, bol jediný syn Františka Jozefa I. (1858 – 1889) iba na začiatku svojho „literárneho života“, ktorý sa nečakane skončil o štrnásť rokov neskôr v Mayerlingu. Práve smrť následníka trónu sa stala predmetom mnohých príspevkov a Mayerling synonymom tragédie. V tomto príspevku sa však pozrieme na následníka trónu prostredníctvom diela, ktoré zanechal. Ide pritom o náhľad na korunného princa ako človeka, ktorý bol dobrým pozorovateľom prírody aj ľudí a vo vybraných úvahách a listoch zanechal svoj pohľad na problémy spoločnosti.²

Vzdelanie a vzdelávanie následníka trónu

Následník získal výborné vzdelanie. Medzi jeho učiteľov patrili významné osobnosti vo svojich odboroch, ktorí pochádzali z rôznych častí monarchie a sociálnych pomerov a mnohí z nich sami pocítili zložitost' skúšok, nielen tých školských, ale aj životných. Dôležitosť učiteľského povolania bola najzreteľnejšia práve pri vzdelávaní budúcich vladárov. Samozrejmosťou pri hľadaní vhodných kandidátov boli učelia pôsobiaci v najprestížnejších inštitúciách Európy s kvalitným vzdelaním a skúsenosťami. Nezanedbateľní boli aj pre literárnu činnosť Rudolfa. Aj po ukončení štúdia udržiaval písomný kontakt so svojím vychovávateľom, Josefom Latourom.³

Latour prevzal zodpovednosť za následníka trónu v roku 1864, no až o tri roky bol menovaný za jeho vychovávateľa. Bol kvalifikovaným v oblasti práva aj vojenstva. Po štúdiách na Viedenskej univerzite pracoval v Gazi, neskôr v dvorskej kancelárii vo Viedni. V revolučnom roku 1848 sa stal kadetom a vyznamenal sa v italských vojenských ťaženiach. Neskôr vystriedal viacero skupín a zároveň stúpал na rebríčku hodností. V januári 1861 sa stal majorom. Generál Latour bol počas svojho života viackrát vyznamenaný. Medzi najväčšie

¹ Z úvahy korunného princa „*Je človek zviera?*“ HAMANN, Brigitte. (ed.) *Kronprinz Rudolf. Majestät, ich warne Sie...* Wien: Amalthea, 1979, s. 394.

² Rakúska historička B. Hamann vydala aj počas života korunného princa neuverejnené príspevky. Medzi príspevkami sa nachádzajú zväčša úvahy a články. Najnovší príspevok v edícii pochádza z roku 1867 a najstarší z roku 1888. V tomto texte čerpám z vybraných príspevkov uvedených v bibliografii. *Tamže*, s. 19.

³ Pozri MITIS, Oskar (ed.). *Das Leben des Kronprinzen Rudolf*. Wien: Herold Druck- und Verlagsgesellschaft, 1971, s. 223.

pocty patrilo ocenenie Kríž rádu svätého Štefana.⁴ Ako vychovávateľ mal moc nad výberom následníkových učiteľov a nebola náhoda, že pochádzali z nearistokratických rodín z rôznych častí monarchie. Kvôli ich rozmanitému pôvodu Rudolfovi prirodzene sprostredkovali informácie o jazyku, zvykoch a obyvateľstve týchto oblastí. Latour aj vďaka pôsobeniu na viacerých miestach vedel, že pri výbere nesmie uspieť človek, ktorý by mal v nenávisti jednu z menších monarchie, pretože by takto svojimi názormi mohol princa ovplyvňovať.⁵ Dôležitosť prikladal najmä voľbe učiteľa dejepisu, ktorého črtou mala byť čo najväčšia nestrannosť vo výklade dejín. Po posúdení možných kandidátov postupne vylúčil viacerých profesorov na univerzite vo Viedni a rozhodol sa pre Jozefa Zhismana, ktorého neskôr vystriedal Heinrich Zeissberg, Antonín Gindely a napokon Hyazinth Rónay. Pri pobyte v Prahe prišiel následník do kontaktu nielen s češtinou, ale aj s inými slovanskými jazykmi. Čeština bola materinský jazyk učiteľov Hermenegilda Jirečka a Antonína Gindelyho.⁶

V rokoch 1872 – 1875 pracoval ako Rudolfov učiteľ geografie Dionysius Wilhelm Grün. Pochádzal z moravského Přerova. Po absolvovaní nemeckej školy odmietol otcovo želanie odísť do Uhorska získať prax a študoval na evanjelickom lýceu v Prešporku, ktoré úspešne ukončil v roku 1844.⁷ Následne študoval históriu a filozofiu na pražskej univerzite. Štúdium musel prerušiť kvôli nedostatku finančných prostriedkov a rok pracoval ako súkromný učiteľ.⁸ Predtým ako sa dostal do služieb cisárskej rodiny, pôsobil ako učiteľ na gymnáziu v Levoči a vo Viedni. Neskôr sa uplatnil ako profesor geografie na Univerzite Karlovej v Prahe.⁹

Ďalším slávnym učiteľom korunného princa bol Alfred Brehm, zoológ pochádzajúci z Durínska. Založil akvárium v Berlíne a stal sa riaditeľom zoologickej záhrady v Hamburgu. Jeho mimoriadne významným dielom sa stal ilustrovaný atlas zvierat.¹⁰

Podľa českej historičky K. Mádrovej patrila medzi najdôležitejších učiteľov následníka aj Heinrich Zeissberg. Narodil sa v roku 1836 meštianskym rodičom vo Viedni. Absolvoval gymnázium a štúdium na Viedenskej univerzite v odbore história a filológia. Stal sa docentom

⁴ *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950*. 2. Auflage, Band V. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 39.

⁵ MITIS, ref. 3, s. 40.

⁶ MÁDROVÁ, Kamila. *Pedagogové ve službách trůnu. Privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

⁷ *Tamže*, s. 34-35.

⁸ *Tamže*, s. 67-68.

⁹ *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950*. 2. Auflage, Band II. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 86.

¹⁰ Alfred Brehm sa narodil v obci Renthendorf ležiacej na severovýchode Durínska (nem. Thüringen). *Der Große Herder*, 5. Auflage, 2. Band, Freiburg: Verlag Herder Freiburg, s. 302.

histórie a absolvoval pobyt v Ľvove, kde boli na jeho prácu, ale hlavne láskavú povahu a vzájomný rešpekt vo vzťahu učiteľa a žiakov pozitívne ohlasy. Pôsobil na území dnešného Poľska, učil sa poľský jazyk, a tak sa zoznámil s tamojšou kultúrou. Tento detail je dôležitý v súvislosti s Rudolfovmým záujmom o slovanské národy a vznikom jeho viacerých úvah. Počas účinkovania na univerzitách Innsbrucku a vo Viedni sa Zeissberg sa venoval nielen prednáškovej činnosti, ale aj tvorbe seminárov a vedeniu študentov k práci s prameňmi, so stredovekou spisbou. Už ako 36-ročný profesor histórie sa stal dôležitou súčasťou Rudolfovho života.¹¹

Podľa rakúskej historičky B. Hamann mali na následníka evidentný vplyv okrem Antonína Gindelyho, aj Jozef Zhisman a Carl Menger. Každý z nich vzbudil v Rudolfovi zanieťenie pre inú oblasť. Pod vedením posledného menovaného sa Rudolf venoval hospodárstvu.¹² Ako každý z učiteľov, pochádzal aj Menger z odlišného prostredia, i keď z podobných sociálnych pomerov. Narodil sa v roku 1840 v historickom regióne Halič. Jeho o dva roky starší brat sa stal politikom a právnikom orientujúcim sa v oblasti hospodárstva a financií. O rok mladší brat, právnik Anton, dopĺňal rodinu intelektuálov. V roku 1871 Carl Menger uverejnil prácu *Základy hospodárstva*. O rok neskôr sa stal docentom pre politickú ekonómiu na Viedenskej univerzite a v roku 1879 profesorom. Druhým jeho životným dielom bolo *Prieskumy o metóde spoločenskej vedy a politickej ekonómie*. V roku 1904 sa stal členom akadémie vied vo Viedni, Ríme, Paríži a Philadelphii.¹³

Rudolfov učiteľ Karl Greistorfer v roku 1874 konštatoval, že následník trónu disponuje nielen bohatými a živými myšlienkami, ale aj ovládaním jazyka, odbornými výrazmi, ktoré boli súčasťou všetkých textov. Mal zdravý cit pre prácu s jednoduchým, vecným štýlom. Jeho dar písania si všimol už Josef Latour, ktorý ho označil za talentovaného aj v oblasti rečníctva. Následník si mal často všimáť svoje okolie, bol skvelým pozorovateľom a vedel odhadnúť povahu ľudí. Láska k písaniu sa prejavila už počas študentských čias v obklopení súkromných učiteľov vybraných Latourom. Ani po oficiálnom ukončení štúdia a dosiahnutí hranice dospelosti korunný princ neprestal byť literárne činným. Podľa vlastných slov sa snažil o objektivnosť. Jeho učelia mu pri tom boli vzorom, keďže výklad mali vysvetľovať vedecky.¹⁴

¹¹ MÁDROVÁ, ref. 6, s. 72.

¹² HAMANN, ref. 1, s. 427.

¹³ *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 – 1950*. Band VI. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, s. 221.

¹⁴ MITIS, ref. 3, s. 40.

Písanie mala v obľube aj cisárovná Alžbeta. Od roku 1885 si viedla poetický denník.¹⁵ Literárni kritici však jej tvorbe pripisujú priemerné hodnoty.¹⁶ Hoci oproti cisárovnej alebo bavorskému kráľovi Ľudovítovi Rudolf lyriku neobľuboval, napísal aj niekoľko básní. Jednu vytvoril o cisárovi Wilhelmovi I. krátko po jeho vyhlásení za nemeckého cisára vo Versailles.¹⁷ Z neskorého obdobia jeho života sa zachovali aj básne vo viedenskom dialekte venované Mizzi Casparovej.¹⁸ Sústredil sa najmä na tvorbu úvah, neskôr článkov.

Ľudovít II., bratranec cisárovnej Alžbety, si s Rudolfom nebol blízky len na základe príbuzenského vzťahu. Bavorský kráľ si získal Rudolfovu dôveru a okrem svojej sesternice obdivoval aj samotného následníka trónu. Ľudovít chválil výsledky princa vo vojenských predmetoch, o čom sa dočítal v novinách. Zároveň nechával pozdravovať Josefa Latoura, ktorého si veľmi vážil, pretože prispieval k „*podivuhodnej sviežosti a rozvoju Tvojho ducha*“.¹⁹ Ocenil pri tom cisárovu osobnú angažovanosť v synovom vzdelávaní. Dodal, že pri jeho vlastnom otcovi to tak nebolo a často si vypočul len chladné slová. František Jozef I. naozaj sledoval spôsob Rudolfovej výučby a korešpondoval s Latourom. Ďakoval mu, že vyberal učiteľov s ohľadom na koncept a prednes. Cisár poctivo pracujúc v čele monarchie spozoroval, že „*časy si vyžadujú logické myslenie a správne, precízne vyjadrovanie v reči*“.²⁰

Na prelome 70. a 80. rokov 19. storočia zažíval Rudolf najplodnejšie tvorivé obdobie. V jeho literárnej tvorbe boli najrozšírenejšími príspevkami knihy prírodovedného charakteru, politické spisy, či úvahy a články analyzujúce sociálne a spoločenské problémy.²¹ Tým cennejšie sú spoločenskovedné úvahy, ktorých počet je obmedzenejší. Zahrnul tu i problémy mnohonárodnostného štátu, vplyv náboženstva a vojenské konflikty. Zjednocujúcim prvkom prác je záujem o pokrok v jednotlivých sférach spoločnosti. V roku 1884 získal čestný doktorát Viedenskej univerzity, ktorý mu odovzdal vtedajší rektor Viktor von Lang.²² O rok neskôr vyšla prvýkrát encyklopédia *Rakúsko-Uhorská monarchia slovom a obrazom*.²³ K jej

¹⁵ HAMANN, Brigitte (ed.). *Elisabeth von Österreich. Das poetische Tagebuch*. Wien: VÖAW, 1997. [online] Dostupné na internete: <<https://gutenberg.spiegel.de/buch/das-poetische-tagebuch-2871/1>> [cit. 2019-10-26]

¹⁶ Denník nebol opisom jej zážitkov, ale skôr dojmov. MAGRIS, Claudio. *Donau. Biographie eines Flusses*. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 1990, s. 240.

¹⁷ HAMANN, ref. 1, s. 390-391.

¹⁸ *Tamže*, s. 276-277.

¹⁹ MITIS, ref. 3, s. 222.

²⁰ *Tamže*, s. 223.

²¹ Príspevky z oblasti prírodných vied boli známejšie už počas života korunného princa: *Pätnásť dní na Dunaji, Cesta po Oriente* a úvaha z oblasti ornitológie *Orol skalný a orol kráľovský*. Pozri HAMANN, ref. 1, s. 285-324.

²² *Tamže*, s. 297.

²³ BENDIX, Regina. Kaiserlich-königliche Ethnografie. Motivationen und Praxen von Wissensorganisatoren und -produzenten zwischen Zentrum und Peripherie. In FISCHER, Wladimir et al. *Räume und Grenzen in*

vytvoreniu prispel nielen iniciatívou, ale aj úvodným slovom samostatne k rakúskej a k uhorskej časti.²⁴ Informácie o Rakúsko-Uhorskej monarchii, ktoré sa objavujú v textoch sú cenným predmetom historického bádania. Následník v nich poskytol vlastnú analýzu rakúsko-uhorskej spoločnosti, pomenoval jej nedostatky i dôležitosť rozvoja nielen v rámci industrializácie. V jeho spisoch sa taktiež objavujú osobné názory, pozitívne či negatívne dojmy aj z bezprostredných udalostí. Sú súčasťou svetonázoru často sarkastického, zároveň voľnomyšlienkárskeho, drzého a inteligentného následníka trónu.²⁵

Pohľad korunného princa na aktivity a vzdelanie aristokratov

V tejto časti sa bližšie pozrieme na Rudolfovu prácu *Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie* s podnázvom *Výzva aristokratickej mládeži*. Prvé vydané dielo iba 19-ročného korunného princa a Carla Mengera bolo zostavené práve počas študijnej cesty do Anglicka v roku 1877, kde Rudolf navštívil aj priemyselné mestá Sheffield, Glasgow, Liverpool a Manchester.²⁶ Do Anglicka cestoval spolu s cisárovnou Alžbetou, no ich program bol odlišný.²⁷ Menger mal v práci doplniť niekoľko strán o systéme vzdelávania na fakultách a po svojom návrate celú prácu nechať vytlačiť pod pseudonymom „Rakúšan.“²⁸

Práca nezostala celkom bez odozvy. Noviny konzervatívneho charakteru *Vaterland* obhajovali po jej uverejnení príslušníkov aristokracie a kritizovali anonymné dielo.²⁹ V *Neues Wiener Journal* ju sčasti nechal vytlačiť jeden zo synov Mórítza Szepsa, Július,³⁰ a následne sa prihlásil potomok Carla Mengera, ktorý prispel informáciou o spoluautorstve svojho otca

Österreich-Ungarn 1867 – 1918. Kulturwissenschaftliche Annäherungen. Band 11. Tübingen: A. Francke Verlag, 2010, s. 293.

²⁴ ZINTZEN, Christiane, (ed.) *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Aus dem "Kronprinzenwerk" des Erzherzog Rudolf*. Wien: Böhlau, 1999, s. 23.

²⁵ WALLERSEE-LARISCH, Marie Louise von. *Paměti důvěrnice císařovny Alžběty. Pravda o císaři Františku Josefovi, Schrattově, císařovně Alžbětě, Andrássym, korunním princí Rudolfovi, Vetserové*. Líbeznice: Víkend, 2014, s. 61.

²⁶ MITIS, ref. 3, s. 56.

²⁷ WALTERSKIRCHEN, Gudula – MEYER, Beatrix (ed.). *Das Tagebuch der Gräfin Marie Festetics. Kaiserin Elisabeths intimste Freundin*. St. Pölten: Residenz Verlag, 2014, s. 195-200.

²⁸ HAMANN, ref. 1, s. 19.

²⁹ „Der Österreichische Adel“. In *Das Vaterland*, 1878, roč. 19, č. 70 (12. 3. 1878.), s. 1-2.

³⁰ Július Szeps, brat novinárky a spisovateľky Bertý Zuckerkandl Szeps a Sophie Clemenceau započal svoju úspešnú kariéru novinára po následníkovej smrti. Od roku 1923 pôsobil takmer ako spolupracovník redakcie *Neues Wiener Journals*. Okrem časti brožúry korunného princa a Carla Mengera v novinách publikoval vlastné spomienky z politiky a diplomacie, keďže počas života udržiaval kontakty napríklad aj s francúzskym ministerským predsedom (a bratom manžela Sophie), ktorým bol Georges Clemenceau v rokoch 1906 – 1909 a 1917 – 1920. Július Szeps zomrel vo veku 57 rokov, iba jeden rok po vydaní časti práce, v roku 1924. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815 – 1950. Sz – Te*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2013, s. 148.

a potvrdil informácie o autorstve korunného princa.³¹ „...obdivuhodná kvôli jej zámeru, obdivuhodná kvôli vyspelosti jej autora, obdivuhodná kvôli jej bezohľadnej úprimnosti.“ Tak opísal brožúru 5 rokov po páde Rakúsko-Uhorskej monarchie Július Szeps.³²

V práci Rudolf analyzoval viacero problémov politického a sociálneho charakteru. Obsahuje úvod, záver a jej jadro je rozdelené do piatich kapitol: *Rakúska šľachta a štátna služba, Aristokracia a jej parlamentárne povolanie, Životný štýl a sociálne zvyky našej aristokracie, O v súčasnosti bežnej vzdelávacej ceste našej aristokratickej mládeže* a napokon kapitola *Ako by mali naši aristokrati nechať vychovávať svojich synov*.

V tejto práci kritizuje činnosť, výchovu a vzdelávanie mladých šľachticov. Kritika šľachty nespočívala v kritike stavu ako takého, ale smerovala k činnostiam väčšiny príslušníkov aristokracie. Mladí aristokrati vraj neverili schopnostiam nešľachticov. Sám Rudolf však videl práve v meštianstve väčšiu snahu, efektivitu, cieľavedomosť, schopnosť a nadanie. Zároveň šľachte odporúčal viac si všímať cieľavedomosť mešťanov a nechať sa ňou inšpirovať.

V niekoľkých odsekoch následník trónu narážal na pomery v iných krajinách. V jednej z častí uviedol, že aj v krajine so silnými liberálnymi prvkami si šľachta dokáže udržať dobré postavenie. To bol aj dôležitý faktor moderného politického systému. Šľachta sa mala venovať štátnej a vojenskej službe, jej zvyky mali byť úzko spojené s podporou kultúry a rozvoja. Význam rakúskej šľachty mal v živote, v štátnickom či sociálnom kontexte, postupne klesať.

Zámerom anonymnej práce nebolo odsúdiť rakúsku šľachtu, ale menovať možnosti jej existencie v modernom svete. Preto bolo nevyhnutné vysvetliť, v čom spočívajú chyby tradičného života a vysvetliť tak vo všeobecnosti program nie všetkých, ale väčšiny šľachtických príslušníkov.

V jadre práce Rudolf opísal celoročný program šľachty. Na jar, len čo skončili dostihy, bolo zvykom odísť z miest, uniknúť tak pred horúčavou a cestovať do letných sídel. Tam trávila šľachta čas návštevami, lovom a jazdením, a to až do neskorého leta. Následne časť odchádzala do kúpeľov, navštevovala hornaté miesta v rakúskej časti monarchie alebo cestovala do Švajčiarska. Skutočná „zábava“ sa začala s blížiacou sa jeseňou, kedy sa usporadúvali poľovačky na vysokú zver. Páni boli často buď majiteľmi alebo členmi poľovníckych zväzov

³¹ Karl Menger, syn ekonóma Carla Mengera, napísal po vydaní časti práce v čísle z 27. mája 1923 do redakcie list, ktorý žiadal zverejniť v pokračovaní brožúry. Ozrejmil v ňom, že ako dedič má práva na výtlačky brožúry, ktorých vlastnil 10 kusov. Tvrdil, že jeho otec a korunný princ napísali a vydali celú brožúru spolu pod jedným pseudonymom. Rakúska historička, Brigitte Hamann, zistila, že príspevok Carla Mengera sa obmedzuje na niekoľko záverečných strán o nedostatkoch a potrebe reformy vzdelávacieho systému Rakúsko-Uhorska v oblasti štúdia práva a štátu. HAMANN, ref. 1, s. 49.

³² SZEPS, Julius. Kronprinz Rudolf gegen den österreichischen Adel. Eine sensationelle Publikation des neunzehnjährigen Prinzen. In *Neues Wiener Tagblatt*, 1923, roč. 31, č. 10.603, s. 5-6.

a pri love na menšiu zver sa k nim pridávali aj mladší členovia rodín. Dámy medzitým trávili čas rozhovormi o organizácii bálů a večierok, ktoré sa plánovali ako program zimných mesiacov. Zároveň viedli dlhé a obsahovo „*neuveriteľne plytké rozhovory o sobášoch*“.“³³ Na konci jesene prichádzali mnohí páni, ale aj dámy do Pardubíc, ktoré bolo centrom športového života. Časť prítomných považovala práve hon na zver za významnú časť života, a preto mu „*venovala dostatočnú pozornosť*“.

Príslušníci najvyššieho stavu mali viesť o pretekoch nezmyselné rozhovory, ktoré začali pri obede a končili v noci. To, čo sa presne dialo v nočných hodinách sa v práci neuvádza. Korunný princ uviedol len, že každý si mohol v uliciach nájsť zábavu podľa vlastnej chuti. Vo Viedni v tom čase mal existovať aj takzvaný „Rauchsalon“, ktorého návštevníčkami mali byť dámy z lepšej spoločnosti, no ich správanie tomuto postaveniu neprislúchalo. Práve tento spôsob života im mal prinášať potrebné sebavedomie. Boli si istí, že sú „spoločnosť“. Stali sa však iba reprezentantmi stavu, ktorý si zachovával tradície a konzervatívne myšlienky.³⁴

Korunný princ tento spôsob života považoval za vzdialený od reality. Nebol cestou k dosiahnutiu akéhokoľvek cieľa. Mnohých považoval za nielen neznalých, povrchných ale aj za ľahkomyselných. Oproti staršej generácii šľachty, voči ktorej mal takisto výhrady, si však všimol jednu zmenu – upozornil na strácajúcu sa noblesu.³⁵

Ponúkal riešenia pre rozvoj šľachty, písal o dôležitosti ich vzdelania, ktoré by malo mať rovnako prioritné postavenie ako vojenstvo. Problémom mladých aristokratov nemala byť len slabá príprava na študijné, ale aj vojenské povinnosti, pričom tieto boli prvoradé. V jednej z kapitol sa v kontexte vzdelávania dotkol aj ich charakteru. „*Aké chvastúnstvo prejavia títo páni z radov aristokracie, keď pri každej príležitosti zdôrazňujú svoju vojenskú minulosť, aj keď ju opustili z dôvodu veku alebo rovno neschopnosti... ich patriotizmus sa vytráca, keď je ich úloha, vychovať zo synov schopných dôstojníkov, nesplnená*.“³⁶ Armáda veľkého štátu združujúcim početné národy mala byť aj symbolicky zjednocujúcim prvkom. V skutočnosti trpela nedostatkom disciplíny.³⁷

Pozoruhodná je najmä jeho zmienka o dvojakom vzdelávaní mladých aristokratov. Delil ich na dve veľké skupiny. Do prvej patrili tí, ktorých rodina bola prísne katolícka. Svoje deti

³³ HAMANN, ref. 1, s. 33.

³⁴ *Tamže*, s. 33.

³⁵ *Tamže*, s. 34.

³⁶ HAMANN, ref. 1, s. 27-28.

³⁷ HOLEC, Roman. *Bratislavskí Habsburgovci*. Bratislava: Marenčin PT, 2019. s. 111.

posielali na jezuitské gymnázium v Kalksburgu.³⁸ Nastupovali tam ako osem- alebo deväťroční a študovali osem rokov. Ich cesta smerovala na univerzitu v Innsbrucku, v Tirolsku, kde však mala byť „každá opozične mysliaća hlava opracovaná“.³⁹

Do druhej skupiny začlenil deti zo šľachtických rodín, ktoré boli „menej ovplyvnené klerikálnymi názormi.“⁴⁰ Po výučbe v domácom prostredí ich posielali na verejné gymnáziá. Takmer bez výnimky sa po krátkom čase mali vracat' domov, kde starostlivosť o ich vzdelanie prebral súkromný učiteľ. Existovalo viacero argumentov, ktorými sa toto konanie obhajovalo. Meštianski spolužiáci sa im vysmievali pre ich výsledky, v kolektíve sa necítili dobre alebo by sa mohli „pokazit“ v ich prítomnosti. Ako pravú príčinu odchodu aristokratov z verejných gymnázií v práci Rudolf uviedol zlé výsledky či prí rýchle tempo výučby.⁴¹

Na rakúskych gymnáziách sa v tom čase kládol veľký dôraz na usilovnosť a talent žiakov.⁴² Ich pokojný životný štýl sa mal nieť v znamení usilovnosti a vážnosti, čím sa na míle vzdialili sociálnym aktivitám detí z aristokratických rodín. Ich program bol v istom zmysle preplnený. Okrem prítomnosti na jarných návštevách príbuzných, ktoré trvali do neskorého leta, cez jesenné poľovačky, po bály a návštevu divadelných predstavení v zimných mesiacoch, sa zároveň študenti mali pripravovať na náročné skúšky. Na stranu sťažujúcich sa študentov, protestujúcich proti náročným študijným povinnostiam, sa pridávali aj ich rodičia. Sami pochybovali o zmysle a dôležitosti väčšej časti predmetov, ktoré boli na gymnáziách vyučované. Navyše školská dochádzka ich začala rýchlo obťažovať. Kvôli nej boli aristokrati nútení až neskôr v lete opúšťať už horúce mestá, v ktorých bývali počas roka, a naopak skôr sa vracat' do miest z ich letných sídel. Rudolf vymenúval ďalšie aktivity aristokratických rodín, na ktorých sa museli zúčastňovať aj dospievajúci. Tí v rýchlom tempe neraz nevydržali prísne nároky učiteľov a výsmech meštianskych spolužiakov, pričom útechu hľadali a s úspechom nachádzali u rodičov.

Ak zvládli maturitnú skúšku, pokračovali v štúdiu na univerzite buď vo Viedni, v Prahe alebo v Bonne, kde vo väčšine študovali právo. Prednášky však nenavštevovali, pretože ani na

³⁸ Kalksburg je dnes súčasťou Viedne. Ako samostatná obec bola evidovaná do roku 1938. Gymnázium, ktoré Rudolf spomína, založili jezuiti v roku 1856. Dodnes sa tu nachádza základná škola a gymnázium s denným internátom. Viac: *Kollegium Kalksburg*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.kalksburg.at/>> [2020-04-13]

³⁹ Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie, podkapitola O v súčasnosti bežnom spôsobe vzdelávania našej aristokratickej mládeže. HAMANN, ref. 1, s. 38.

⁴⁰ *Tamže*, s. 38.

⁴¹ *Tamže*, s. 38.

⁴² O náročnosti gymnaziálneho štúdia viac uviedol vo svojich spomienkach aj Michael Hainisch, druhý rakúsky prezident po páde Rakúsko-Uhorskej konštitučnej monarchie. *Michael Hainisch. 75 Jahre aus bewegter Zeit. Lebenserinnerungen eines österreichischen Staatsmannes*. Wien, Köln, Graz: Hermann Bohlaus Nachf., 1978, s. 67-70.

pochopenie ich obsahu nemali dostatok vedomostí. Zväčša po štyroch semestroch, kedy sa konali skúšky, si uvedomili, že právo „*nebolo zaujímavé ani potrebné*“.⁴³ Prešli na štúdium hospodárstva, ktoré prebiehalo podobne a jeho výsledkom bol osobitný študijný plán. Boli aj takí mladí šľachtici, ktorí neštudovali na žiadnej univerzite. Autor iba v jednej vete spomína aj menšinu, ktorá si naozaj zaslúžila uznanie za dokončenie štúdia a oprávnené získanie titulu.⁴⁴

V 19. storočí sa v Nemecku kládol na vzdelávanie mimoriadny dôraz. Doba vývoja strojov, rozvoj hospodárstva nevyhnutne súvisel s mladou generáciou, ktorá vyrastala v štáte, kde školstvo malo nadobudnúť silu. Kým v minulosti bola výchova rodinná záležitosť a závisela od finančných možností a rozhodnutia hlavy rodiny, v 19. storočí získalo vzdelávanie takú vážnosť, že pozícia a dôležitosť stavu popri ňom pomaly strácali na sile.⁴⁵

Hneď v ďalšej kapitole, *Ako by naši aristokrati mali nechať vychovávať svojich synov*, autor ponúka možnosti, ktoré by mohli zlepšiť stav vzdelávania mladých šľachticov, a tým aj posilniť ich postavenie.⁴⁶ Otázku spôsobu výučby na elementárnych školách, teda o vyučovaní v súkromnom prostredí alebo vo verejných školách, nepovažoval za tak zásadnú. Oba spôsoby mali svoje výhody i nevýhody. Ak rodinám naozaj na výučbe záležalo, bolo súkromné vyučovanie výhodnejším kvôli osobnému prístupu a sústredeniu sa učiteľa iba na jedného žiaka. Zároveň bolo pre rodinu pohodlnejšie plánovať si výučbu s jedným učiteľom v rámci vlastného programu a nebyť závislou od termínov predpísaných na absolvovanie testov, začiatku či konca školského roka. Ak však bolo vyučovanie a celé vzdelávanie iba vedľajšou povinnosťou v živote detí, zlyhávalo či už v súkromí alebo v školách.

Zaujímavo sa Rudolf dotýkal aj témy psychických a fyzických metód učiteľov, keď píše, že práve domáce vyučovanie chránilo chlapcov pred niektorými „*zhubnými fyzickými a psychickými vplyvmi*“.⁴⁷ Táto poznámka je pozoruhodná najmä v súvislosti so spôsobom tvrdej „*zocelujúcej*“ výchovy grófa Leopolda Gondrecourta, od ktorého metód Rudolf na istý čas uchránený nebol.⁴⁸ Týmto spôsobom pripúšťal, že vo verejných školách boli žiaci vystavení hrubšiemu zaobchádzaniu.

⁴³ Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie, podkapitola O v súčasnosti bežnom spôsobe vzdelávania našej aristokratickej mládeže. HAMANN, ref. 1, s. 40.

⁴⁴ *Tamže*, s. 41.

⁴⁵ NIPPERDEY, Thomas. *Deutsche Geschichte 1866 – 1918. Arbeitswelt und Burgergeist*. Band I. 2. Auflage, München: Verlag C. H. BECK, 1991. s. 531.

⁴⁶ Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie, podkapitola Ako by naši aristokrati mali nechať vychovávať svojich synov. HAMANN, ref. 1, s. 41-49.

⁴⁷ *Tamže*, s. 42.

⁴⁸ Josef Latour nahradil práve grófa Gondrecourta ako vychovávateľ korunného princa. WALTERSKIRCHEN – MEYER, ref. 23, s. 120.

V meštianskych rodinách, ako zdôrazňuje, boli všetci sústredení na vzdelanie, pričom v rodinách mladých aristokratov sa pozornosť upierala iným smerom.⁴⁹ Mladá generácia niesla „bremeno“ tradičných zvykov a povinností. Rudolf sa na tomto mieste prihovárал najmä staršej generácii, aby brala do úvahy dôležitosť vzdelávania v živote potomkov.

Kritikou korunný princ nešetril ani v časti o vyučovaní šľachticov na gymnaziálnej úrovni uskutočnenej v domácom prostredí. Súkromný učiteľ nemohol disponovať takými znalosťami a zánietením pre každú oblasť, aby všetky predmety vyučoval rovnako kvalitne. Stávalo sa, že sa zameral na ten predmet alebo viaceré z tých, ktoré obľuboval a z ostatných sa hlbšie zaoberal len časťou očakávaného množstva poznatkov, ktoré si žiak mal osvojiť. Následkom toho sa žiaci museli namemorovať toľko, koľko stačilo na zvládnutie skúšky, no „*nerozvíjali si ďalej svojho ducha*.“⁵⁰ Prednášanie teórie bolo prospešné pre študentov z hľadiska nadobudnutia vedomostí. Memorovanie však nemalo byť jediným účelom výchovy a vzdelávania mládeže. Mnohí aristokrati takto zmyslu učenia sa nerozumeli a považovali za najlepšie si všetky vedomosti osvojiť za čo najkratší čas. Zvládnutie učebnej látky sa zisťovalo prostredníctvom skúšok, v ktorých mali obstáť čo najlepšie. Rudolfa znepokojovalo, že sa štúdium premenilo na krátkodobý proces, ktorý bol ohraničený termínmi skúšok. Celkovo mala výchova a vzdelávanie pozostávať v zdokonaľovaní schopností a aj charakteru študentov.⁵¹

Vysvetľoval dôležitosť nielen formálneho absolvovania gymnázia, ale aj jeho hlbšie účinky na človeka. Napriek tomu, že mnohí kritizovali výučbu latinčiny, gréčtiny, literatúry či tzv. zložitých matematických operácii, korunný princ obhajoval význam vyučovania týchto predmetov. Spomínal, že práve tieto „*rozvíjajú ducha*“ a boli vyučované už 400 rokov.⁵² Tradícia teda aj u korunného princa zohrávala dôležitú úlohu. Naznačoval totiž, že mnohí páni a dámy z vyššej spoločnosti sa nad tým zamýšľali preto, lebo sami naozaj nevideli zmysluplnosť ich zvládnutia, hlavne, ak bolo dôležitejšie ladne tancovať na plese alebo uloviť hlucháňa či bažanta.⁵³

⁴⁹ O štúdiu a živote vo viedenskej spoločnosti 80. rokov 19. storočia viac v spomienkach politika a profesora na ústavné a správne právo Josefa Redlicha (1869 – 1936). FELLNER, Fritz a A. CORRADINI, Doris (ed.). *Schicksalsjahre Österreichs. Die Erinnerungen und Tagebücher Josef Redlichs 1869 – 1914. Band 1. Erinnerungen und Tagebücher 1869 – 1914*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2011, s. 40-77.

⁵⁰ Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie, podkapitola: Ako by naši aristokrati mali nechať vychovávať svojich synov. HAMANN, ref. 1, s. 44.

⁵¹ *Tamže*, s. 44.

⁵² *Tamže*, s. 45.

⁵³ *Tamže*, s. 46.

Pri časti venovanej spôsobu štúdia na univerzitách Rudolf odporúčal, aby bol študentom ponechaný čo najväčší priestor na samostatné štúdium podľa ich možností. Mali mať moc nad tým, ako budú študovať a nebyť zbytočne zaťažovaní inými vplyvmi. Zároveň zdôrazňoval, že si musia splniť svoje povinnosti a absolvovať všetky skúšky. Táto časť štúdia nemala byť podcenená a mladí aristokrati mali pocítiť zodpovednosť za svoje činy. Absolvovanie štátnych skúšok na univerzite malo byť pritom tou najnižšou metou, ktorú mali rodičia od synov požadovať, ak sa už rozhodli študovať. Jedna z dôležitých etáp života nesmela byť vyriešená útekom.

Korunný princ vyžadoval, aby sa popri hlavnom odbore mohla študovať aj história a filozofia. Nechcel ani podceňovať fakt, že zariadenie právnických a tzv. štátovedných fakúlt súčasným pomerom a potrebám aristokracie už dlhšie nezodpovedalo.⁵⁴

Vedel, že nová generácia musí usilovne pracovať na pokroku spoločnosti. Následník trónu venoval pozornosť slabému plneniu si ústavných povinností, no zdôrazňoval, že sociálna otázka je rovnako dôležitá ako politická. Princ sa domnieval, že kým bolo zlepšenie stavu rakúskej šľachty v spomínaných problémoch v nedohľadne, nič nebolo v modernom politickom živote istejším ako ohrozenie ich postavenia. Varoval a upozorňoval na to, že nositelia verejných právomocí si ich trvanie môžu zabezpečiť len tým, že okrem užívania práv si budú plniť aj povinnosti.

Práca *Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie* nebola oslavou mladosti. Autor vedel, že s pozitívami súvisiacimi s mladosťou sú spojené aj negatíva. Bol si vedomý nebezpečenstva, ktoré rastie v mladých nacionalistoch, nielen v Rakúsku, Nemecku, ale aj v Taliansku.⁵⁵

Aj keď zásluhy jednotlivca Rudolf považoval za dôležitý pilier v opise stavu, záľuby stavu ako takého o ňom mali v spoločnosti vytvárať úsudok. Činnosť, záujmy a úcta, či už ku vzdelaniu, tradíciám alebo povinnostiam väčšiny, vytvárala u obyvateľstva obraz o celej spoločenskej triede.

Rudolfov opis nebol vyčerpávacím. Neponúkal charakteristiku jednotlivcov, ale celého spoločenstva, ktoré sa snažil zhodnotiť najobjektívnejšie ako vedel, čo priznal hneď v úvode brožúry. Vo viacerých častiach zdôrazňoval, že existujú výnimky spomedzi príslušníkov aristokracie, ktorí neprijímajú len práva, ale sú si vedomí aj svojich povinností. Viackrát pripomínal, že si zaslúžia úctu, avšak ich počet bol príliš malý.⁵⁶

⁵⁴ *Tamže*, s. 48.

⁵⁵ V liste Josefovi Latourovi z 31. decembra 1882 mu spolu so želaním šťastného roka písal o nepokoji, s ktorým prijímal správy o stupňujúcej sa nenávisti voči Habsburgovcom, práve zo strany mladých reakcionárov. MITIS, ref. 3, s. 234.

⁵⁶ *Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie*. HAMANN, ref. 1, s. 32.

Z menších príspevkov

Porovnaním prác možno zistiť vývoj, kontinuitu a dozrievanie jeho názorov už od mladého veku. Zaujímavým je sloh korunného princa o stredoveku, kde kritizoval šľachtické tradície. Pod vplyvom prednášok svojich učiteľov vytvoril úvahu *O rovnosti ľudí a jednote majetku*, ktorú napísal ako šesťnásťročný v roku 1874.⁵⁷ Rudolf už tu kritizoval sobášnu politiku a správanie šľachty. Kráľ a šľachta bojovali, lovili a zabávali sa, zatiaľ čo starostlivosť o ľud prenechali duchovným.⁵⁸ „*Pánovi tvorstva nebolo dovolené ako zvieratú nasledovať hlas svojho srdca, čo malo fatálne následky. Degenerácie, zakrpatenia a iné postihnutia spôsobili predkovia z hlúpej pýchy. Stavovské rozdiely škodili ľuďom ešte v mnohých ďalších vzťahoch a vzdalovali ich od prírody.*“⁵⁹ Odsúdil aj zotrvávanie majetku v rukách jednotlivcov. Spájal bohatstvo s mocou, pričom v stúpajúcom rozvoji celého ľudstva videl pribúdanie požiadaviek, nárokov i „všeobecného“ bohatstva.⁶⁰

O deväť rokov neskôr sa korunný princ presvedčil, akým vplyvom môžu duchovní disponovať. Keď v auguste 1883 písal článok o vplyve kardinála Bedřicha Schwarzenberga na vysokú šľachtu, neskryval sklamanie. Po svojom pobyte v Prahe konštatoval, že Schwarzenberg zasahuje do oblasti, ktorú bolo potrebné prenechať vychovávateľom. Rudolfove antipatie voči kardinálovi, ktorý sa postavil proti liberálnym školským zákonom, vzrástli do takej miery, že o ňom napísal článok *Oslávenec na Hradčanoch*.⁶¹ Antipatie boli obojstranné. Arcibiskup neváhal cisárovhov syna upozorniť na nedostatočnú účasť na bohoslužbách či brániť jeho stretnutiam s Alfredom Brehmom. Rudolf zas pri príležitosti Schwarzenbergových 50. narodenín publikoval obsiahly príspevok na pokračovanie pre *Neues Wiener Tagblatt*. Moriz Szeps ho pre ostrosť musel korigovať.⁶² V článku Schwarzenbergovi vyčítal jeho neúprimné správanie. Poznamenal, že len jeho šľachtický pôvod mu zabezpečil pocty a posty, ktoré by mali vykonávať skutočne múdri duchovní.⁶³ Schwarzenberg sa vraj správal v prvom rade ako šľachtic a až potom ako duchovná osoba.⁶⁴ Počas svojho pobytu v Prahe si Rudolf neskôr kriticky všimol aj správanie českej vysokej šľachty, ktorá sa pridávala

⁵⁷ O rovnosti ľudí a jednote majetku, *Tamže*, s. 403.

⁵⁸ *Tamže*, s. 403-405.

⁵⁹ Z úvahy korunného princa Rudolfa Habsburského o darwinizme *Je človek zviera?* *Tamže*, s. 394.

⁶⁰ O rovnosti ľudí a jednote majetku, *Tamže*, s. 402-406.

⁶¹ HAMANN, ref. 1, s. 91.

⁶² B. Hamann publikovala pôvodný príspevok korunného princa a zároveň aj článok, ktorý vyšiel po korektúre Moriza Szepsa. Nebol to prvý článok, ktorý Szeps musel upraviť. Niektoré dokonca odmietal vydať kvôli možným žalobám na vydavateľstvo. Jedným z nich bol článok *Katolizácia Bosny*, ktorý napokon prerobil a vydal pod názvom *Tichý zväz*. *Tamže*, s. 84-89.

⁶³ Z nepublikovanej verzie článku korunného princa *Oslávenec na Hradčanoch*. *Tamže*, s. 92.

⁶⁴ *Tamže*, s. 94.

ku kardinalovým sympatizantom a kritizoval ju, kvôli jeho podpore a pripustení zásahu do výchovy ich detí. Nemenoval však žiadne konkrétne rody. Tvrdil dokonca, že meno kardinála nemá nik dôvod oslavovať.⁶⁵

Počas päťročného pobytu ako c. a k. dôstojník v Prahe ho zaujal aj iný rys českej spoločnosti. V liste adresovanom Josefovi Latouroví z 5. apríla 1880 opisoval, ako ho nielen šľachta, ale aj iné spoločenské vrstvy vítali, ako sa preukázal ich patriotizmus a volali „*Sláva*“, keď rečnil. Preukazované sympatie v takomto množstve inde nezažil. Dodal, že ako poďakovanie bude vždy verným zástupcom a priateľom tohto ľudu. Podľa jeho slov túto prejavovanú lásku s tou viedenskou nemožno porovnávať.⁶⁶

Rudolf bol postupne vo svojich vyjadreniach kritizujúcich aristokraciu tvrdší. Jeden z článkov vytvorených pri príležitosti Elektrickej výstavy (1883) vo Viedni kritizoval na jednej strane nezaujem aristokratov o výstavu, na tej druhej upriamoval pozornosť na úsilie a prácu bežného obyvateľstva. Výstava bola jedinečná, pripravovaná celé mesiace, a s horlivosťou o nej informovala verejnosť aj tlač. Rudolf, plniac si svoje reprezentatívne povinnosti, sa zhostil úlohy otvoriť ju úvodnou rečou. Pri tejto príležitosti napísal aj niekoľko článkov. Jeden s názvom *Šľachta v rotunde* je kratší, no zmieňuje sa aj o ministerskom predsedovi Eduardovi Taafem.⁶⁷ Kritizoval ho, že si ako ministerský predseda prišiel pozrieť výstavu takého významu až na druhý deň a nechal sa sprevádzať šľachticom.⁶⁸

Hoci bol kritický voči cirkvi, mal s ňou spoločné to, že bojoval proti bludárstvu a neváhal podniknúť radikálne kroky. Výnimku pri účasti na pochybných seansách odohrávajúcich sa v niektorých šľachtických sídlach urobil iba pri príležitosti odhalenia podvodníka, vydávajúceho sa za médium. Pascu naplánoval so svojím priateľom Jánom Orthom. Obidvaja napísali kritické články o podobných veštcoch a kúzelníkoch. Prefíkanosť, ale aj rozhodnosť či drzosť, s akou spolu s Janom Orthom prichytili zmieneného podvodníka, je zaznamenaná v článku s názvom *Pasca na duchov*.⁶⁹ Táto udalosť bola dôležitá nielen z hľadiska diskreditácie bludárov a tých, ktorí ich vyhľadávali, ale aj skutočný čin.

Aj keď Rudolf sledoval najmä politické, vojenské a vzdelávacie činnosti šľachty s dôrazom na dôležitosť mládeže, v jednej z úvah sa nevyhol ani sociálnej otázke. Ešte v roku 1848 sa v dielňach, továrňach na výrobu cukru, skla či oblečenia v Predlitavsku pracovalo 12

⁶⁵ Korunný princ v tejto časti naznačil, že kardinál Schwarzenberg má slabý prístup v oblasti kultúry a „pokroku“. *Tamže*, s. 92.

⁶⁶ MITIS, ref. 3, s. 227.

⁶⁷ HAMANN, ref. 1, s. 260.

⁶⁸ *Tamže*, s. 261.

⁶⁹ *Tamže*, s. 267.

až 16 hodín denne, 7 dní v týždni, bez nároku na dovolenku. Zamestnaní boli muži, ženy aj deti, pričom tí najmenší vo Viedni nedostávali ani polovicu platu prislúchajúceho dospelému robotníkovi.⁷⁰ V rámci svojich možností a prístupu k informáciám sa Rudolf zaoberal nielen priaznivými účinkami vzrastu produkcie. Písal i o práci vo fabrikách a jej následkoch najmä na život detí. Uvedomoval si nielen fyzické, ale aj duševné stopy zanechaných na celej generácii. Okrem toho, že práca detí v továrňach sa vylučovala s pravidelnou školskou dochádzkou, nedochádzalo len k dospievaniu generácie s nedostatočným vzdelaním. Ich morálka bola oslabená zlým zaobchádzaním zo strany starších.⁷¹

Pozornosť mala byť venovaná aj daňovému systému. Existovali skupiny ako bankári alebo burzovní špekulanti, ktorí vlastnili veľký majetok, viedli luxusný život, no čiastočne následkom nedostatočných zákonov, neplatili žiadne alebo malé množstvo priamych daní. Prispievali tak iba málo k pokrytiu štátnych potrieb, a to aj v dôsledku nedostatočnej realizácie zákona o živnostenských daniach. Vysvetľoval princíp zdanenia, podľa ktorého mal štát získať milióny bez toho, aby musel vyvíjať nátlak. Vlastníci pôdy a domov podľa neho nemali byť viac zaťažení, ale pôvodná výška daní z pôdy a nehnuteľností sa mala spravodlivejšie prerozdeliť medzi jednotlivé krajiny a daňových poplatníkov.

Tak, ako bolo povinnosťou štátu prispieť k rozvoju krajiny skrz vytváranie vhodných podmienok majiteľom tovární, bolo jeho povinnosťou chrániť najdôležitejšie záujmy celej vrstvy obyvateľstva, ktorá sa podieľala na stave priemyslu.⁷²

Škála záujmu Rudolfa a jeho náhľady sa jasne odrážajú v jeho publikovaných i nepublikovaných príspevkoch. Nemožno síce špekulovať o tom, ako by Rudolf ako skutočný vládca pretavil tieto názory v ére svojho vládnutia, no pozorovateľným bol kritický posun k nutným zmenám starej doby.

Pramene a literatúra

Pramene a edície prameňov

Korunný princ Rudolf Habsburský – Rakúska šľachta a jej ústavné povolanie, úvahy: Je človek zviera?, O využití štátneho dosahu na hospodárstvo a jeho hraniciach, O rovnosti ľudí a jednote majetku, články: Oslávenec na Hradčanoch, Šľachta v rotunde, Pasca na duchov.

In HAMANN, Brigitte (ed.). *Kronprinz Rudolf. Majestät, ich warne Sie...* Wien: Amalthea-Verlag, 1979, 542 s.

„Der Österreichische Adel“. In *Das Vaterland*, 1878, roč. 19, č. 70 (12. 3. 1878.), s. 1-2. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vtl&datum=18780312&seite=1&zoom=33>> [2019-07-04]

⁷⁰ TOMANDL, Theodor – SCHRAMMEL, Walter (ed.). *Arbeitsrecht I. Gestalter und Gestaltungsmittel*. 7. Wien: Braumüller, 2011, s. 5.

⁷¹ Z ekonomickej úvahy O využití štátneho dosahu na hospodárstvo a jeho hraniciach. HAMANN, ref. 1, s. 429.

⁷² *Tamže*, s. 429-430.

- MITIS, Oskar (ed.) *Das Leben des Kronprinzen Rudolf*. Wien: Herold Druck- und Verlagsgesellschaft, 1971, 447 s.
- SZEPS, Julius, (ed.) *Kronprinz Rudolf. Politische Briefe an einen Freund 1882 – 1889*. Wien, München, Leipzig: Rikola Verlag, 1922, 211 s. Dostupné aj na internete: <<https://austria-forum.org/web-books/kronprinzbriefe1922kfu/000001>> [2019-06-07]
- SZEPS, Julius. Kronprinz Rudolf gegen den österreichischen Adel. Eine sensationelle Publikation des neunzehnjährigen Prinzen. In *Neues Wiener Tagblatt* 1923, roč. 31, č. 10.603, 12 s. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19230527&seite=5&zoom=43>> [2019-07-04]
- SZEPS, Julius. Kronprinz Rudolf gegen den österreichischen Adel. In *Neues Wiener Tagblatt*, 1923, roč. 31, č. 10.607, 16 s. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nwj&datum=19230531&seite=5&zoom=43>> [2019-07-04]
- WALLERSEE-LARISCH, Marie Louise von. *Paměti důvěrnice císařovny Alžběty. Pravda o císaři Františku Josefovi, Schrattové, císařovně Alžbětě, Andrassy, korunním princí Rudolfovi, Vetterové*. Lizebnice: Víkend, 2014, 208 s.
- WALTERSKIRCHEN, Gudula – MEYER, Beatrix (ed.). *Das Tagebuch der Gräfin Marie Festetics. Kaiserin Elisabeths intimste Freundin*. St. Pölten: Residenz Verlag, 2014, 303 s.
- ZINTZEN, Christiane, (ed.) *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: aus dem "Kronprinzenwerk" des Erzherzog Rudolf*. Wien: Böhlau, 1999, 312 s.

Literatúra

- BALOGÁČOVÁ, Diana. *Rudolf Habsburský, korunný princ*. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019, 57 s.
- BENDIX, Regina. Kaiserlich-königliche Ethnografie. Motivationen und Praxen von Wissensorganisatoren und -produzenten zwischen Zentrum und Peripherie. In FISCHER, Wladimir. *Räume und Grenzen in Österreich-Ungarn 1867 – 1918. Kulturwissenschaftliche Annäherungen*. Band 11. Tübingen: A. Francke Verlag, 2010, s. 293-304.
- HOLEC, Roman. *Bratislavskí Habsburgovci*. Bratislava: Marenčin PT, 2019, 288 s.
- Kollegium Kalksburg*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.kalksburg.at/>> [2020-04-13]
- MAGRIS, Claudio. *Donau. Biographie eines Flusses*. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 1990, 477 s.
- MÁDROVÁ, Kamila. *Pedagogové ve službách trůnu. Privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015, 240 s.
- NIPPERDEY, Thomas. *Deutsche Geschichte 1866 – 1918. Arbeitswelt und Bürgergeist*. Band I. 2. Auflage, München: Verlag C. H. BECK, 1991, 972 s.
- TOMANDL, Theodor – SCHRAMMEL, Walter (ed.) *Arbeitsrecht I. Gestalter und Gestaltungsmittel*. 7. Wien: Braumüller, 2011, 292 s.

Odporúčaná literatúra

- FELLNER, Fritz – CORRADINI, Doris A. (ed.) *Schicksalsjahre Österreichs. Die Erinnerungen und Tagebücher Josef Redlichs 1869 – 1914. Band I. Erinnerungen und Tagebücher 1869 – 1914. 1.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2011, 232 s.
- HAMANN, Brigitte (ed.). *Elisabeth von Österreich. Das poetische Tagebuch*. [online] Dostupné na internete: <<https://gutenberg.spiegel.de/buch/das-poetische-tagebuch-2871/1>> [2019-10-26]
- Michael Hainisch. *75 Jahre aus bewegter Zeit. Lebenserinnerungen eines österreichischen Staatsmannes*. Wien, Köln, Graz: Hermann Bohlaus Nachf., 1978, 406 s.

Lexikóny

- Der Große Herder*, 5. Auflage, 2. Band. Freiburg: Verlag Herder Freiburg, 1953, 440 s.
- Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950*. 2. Auflage Band II. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, 448 s.
- Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950*. 2. Auflage Band V. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, 448 s.
- Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950*. Band VI. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, 448 s.

Österreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950. Sz-Te. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2013, 240 s.

Obrazová príloha

- Obr. 1** Titulná strana *Illustrierte Sport-Zeitung* pri príležitosti striebornej svadby cisárskeho páru v roku 1879. *Illustrierte Sport-Zeitung*, 1879, roč. 2, č. 16, s. 1-2. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=isz&datum=18790420&seite=1&zoom=33&query=%22Kronprinz%2BRudolf%22&ref=anno-search>> [2019-11-09]
- Obr. 2** Korunný princ Rudolf na jednej z prednášok Alfreda Brehma po návrate zo študijnej cesty v Anglicku, v roku 1878. Zdroj: *Neue Illustrierte Zeitung*, 1878, roč. 6, č. 31, s. 4. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=niz&datum=18780428&seite=1&zoom=33>> [2019-11-09]
- Obr. 3** Otvorenie Elektrickej výstavy vo Viedni 16. augusta 1883. Zdroj: *Neue Illustrierte Zeitung*, 1883, roč. 11, č. 47, s. 4-6. Dostupné aj na internete: <<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=niz&datum=18830819&seite=1&zoom=33&query=%22Elektrische%2BAusstellung%22&ref=anno-search>> [2019-11-09]
- Obr. 4** V encyklopédii Rakúsko-Uhorská monarchia slovom a obrazom sa nachádzajú aj ilustrácie zobrazujúce Dunaj a Pressburg/Prešporok/Poszony. Zdroj: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Ungarn* (5). Band 18. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, Alfred von Hölder, 1898, s. 197 Dostupné aj na internete: <https://austria-forum.org/web-books/kpwwde18de1898onb> [2019-11-09]

Rudolf, Crown Prince of Austria on the Subject of the Austrian Aristocracy and the Value of Education

The study deals with personality of Rudolf Habsburg through his texts. The work mediates a view of Rudolf Habsburg on public in our space. This based on his texts. His authorship was unknown to the public during his lifetime. This study is based on his selected texts. The work also introduces his naturalist works, for which he had received recognition during his life. Moreover, the correspondence and contemporary records mediate the characteristic features of the crown prince. It focuses on the work *The Austrian Aristocracy and their constitutional duty* and some choice texts from late 1870s and early 1880s of 19th century.

Keywords: Rudolf, Crown Prince of Austria (1858 – 1889), aristocracy of Austria, House of Habsburg, education, society

Rudolf, Kronprinz von Österreich-Ungarn über den österreichischen Adel und Wert der Ausbildung

Die vorliegende Studie beschäftigt sich mit der historischen Persönlichkeit, dem Kronprinzen Rudolf von Österreich-Ungarn durch seine ausgewählten literarischen Werke, derer Autorschaft im Verlauf seines Lebens vor der Öffentlichkeit geheim geblieben ist. Diese Arbeit informiert ebenfalls über naturwissenschaftliche Beiträge, für die er die Anerkennung erhalten hat. Seine Korrespondenz und Schriften zur Kultur beweisen auch auf einige charakteristische Eigenschaften des Kronprinzen. Diese Studie konzentriert sich auf die Arbeit *Der österreichische Adel und sein konstitutioneller Beruf* und ausgewählte Texte aus den späten 70er und frühen 80er Jahren des 19. Jahrhunderts.

Stichwörter: Rudolf, Kronprinz von Österreich-Ungarn (1858 – 1889), der österreichische Adel, Habsburger, Ausbildung, Gesellschaft

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[47 249 znakov / 1,31 AH]

BALOGÁČOVÁ, Diana. Korunný princ Rudolf o rakúskej šľachte a význame vzdelávania. In *Opus signinum*. Historia nova 16. [online] Bratislava: Stimul, 2020, s. 67-86. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf>

Obrazová príloha

Obr. 1 Titulná strana *Illustrierte Sport-Zeitung* pri príležitosti striebornej svadby cisárskeho páru v roku 1879.

Obr. 2 Korunný princ Rudolf na jednej z prednášok Alfreda Brehma po návrate zo študijnej cesty v Anglicku, v roku 1878.

Obr. 3 Otvorenie Elektrickej výstavy vo Viedni 16. augusta 1883. V strede korunný princ Rudolf.

Obr. 4 V encyklopédii *Rakúsko-Uhorská monarchia slovom a obrazom* sa nachádzajú aj ilustrácie zobrazujúce Dunaj a Pressburg/Prešporok/Poszony. V pravom hornom rohu sa nachádza detail z titulnej strany encyklopédie.

Rýchla divízia v bitke o Rostov na Done v roku 1942

Peter Vanek

Dňa 22. júna 1941 nacistické Nemecko napadlo Sovietsky zväz. Do vojny na východe sa zapojili i jeho spojenci a satelity. Niektoré štáty išli do ťaženia dobrovoľne, iné zas boli Adolfom Hitlerom „mierne postrčené“. Do tejto kampane prispela, po vyjednávaniach s nemeckou stranou, aj Slovenská republika. Slovensko malo v tomto období s Maďarskom veľmi napäté vzťahy a to hlavne kvôli Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938 a tzv. Malej vojne z marca 1939. V dôsledku spomínaných udalostí došlo k zmenšeniu územia Slovenska o viac ako jednu pätinu, pričom reálne hrozil ďalší konflikt medzi oboma stranami. Adolf Hitler a jeho vyjednávači toto nepriateľstvo obratne využívali. Zásada „divide et impera“ bola nacistami použitá vždy, keď bolo treba k niečomu prinútiť slovenskú alebo maďarskú stranu.

Samotnej účasti slovenskej armády na východnom fronte predchádzali rokovania s predstaviteľmi Tretej ríše. Nemecký vyslanec Hans Ludin zdôraznil, že pokiaľ chce Slovensko revíziu Viedenskej arbitráže, tak sa musí aktívne zapojiť do vojenských operácií proti Sovietskemu zväzu. Zároveň malo Slovensko dokázať svoju lojalitu tým, že vyšle jednotky na front skôr ako Maďarsko.¹ Do Sovietskeho zväzu velenie následne vyslalo najprv len *Rýchlu skupinu*, ktorá bola 7. júla 1941 reorganizovaná a premenovaná na *Rýchlu brigádu*, nakoniec v prvej polovici augusta na *Rýchlu divíziu*.²

Prvou vážnou previerkou bojovej pripravenosti *Rýchlej brigády* bola bitka pri Lipovci 22. júla 1941. V tejto bitke sa ukázali nedostatky slovenských jednotiek. Nepostačujúci výcvik, výzbroj a zásobovanie spôsobili, že vojaci nedokázali odolávať tlaku nepriateľa, najmä jeho delostrelectvu. Mnohí z nich preto opustili svoje pozície. V nasledujúcom období slúžila *Rýchla divízia* hlavne ako mobilná záloha, keďže v nemeckých očiach jej bojová hodnota po Lipovci značne poklesla. Na konci roku 1941 boli jej jednotky zasadené do obranných postavení na rieke Mius a to až do júla 1942. Napriek akútnemu nedostatku zimnej výbavy a teplotám klesajúcim pod -20°C boli jednotky divízie schopné odrážať sovietske útoky na vlastnom bránenom úseku.

¹ MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*. Banská Bystrica: Dali-BB, 2007, s. 49.

² *Tamže*, s. 84 a 191.

Príprava na ofenzívu

Začiatkom roku 1942 začal Adolf Hitler s najvyšším velením pripravovať obnovenie útočných akcií v Sovietskom zväze. Vo februári toho istého roku boli sformulované prvé plány pre nemecké vojská. V nich sa počítalo s dobytím Leningradu a Kaukazu, ale nie jediným mohutným úderom. Nemecké velenie si v tomto období pravdepodobne už uvedomovalo, že jeho armády nemajú dostatočnú silu. Padlo preto rozhodnutie, podľa ktorého sa malo dosiahnuť víťazstvo na východnom fronte postupnými krokmi.³ Navyše i po akom-takom doplnení síl nebol *Wehrmacht* schopný koordinovaného a efektívneho postupu všetkých troch skupín armád pôsobiacich v Sovietskom zväze. Fatálnym sa preto môže zdať fakt, že nacistické Nemecko významnejšie nezvýšilo vojnovú výrobu a nezaviedlo totálnu militarizáciu ekonomiky. Nemecké sily a sily jeho spojencov síce vyhrávali začiatkom roku 1942 na všetkých frontoch, ale vstup Spojených štátov amerických do vojny v decembri 1941 a ich pripojenie sa k dovtedy neporazenej Británii a Sovietskemu zväzu naznačil vysokú pravdepodobnosť zdĺhavej opotrebovávajúcej vojny.

Ďalším obrovským problémom, ktorý znefunkčňoval nemeckú armádu, bol nedostatok pohonných látok. Tretia ríša vyčlenila v roku 1942 menej paliva pre východný front ako v predchádzajúcom roku.⁴ Nemecké velenie mohlo zabezpečiť relatívny dostatok pohonných látok, ľudských zdrojov a techniky len pre jednu skupinu armád.

Tieto faktory následne formovali plán označovaný ako *Fall Blau*, ktorého ciele boli vyhlásené smernicou číslo 41 z 5. apríla 1942.⁵ *Skupina armád Sever (Nord)* mala za úlohu pokračovať v obliehaní Leningradu. *Skupina armád Stred (Mitte)* mala slúžiť ako „kamufľáž“, aby si sovietski velitelia mysleli, že hlavný úder smeruje na Moskvu a ponechali tam svoje strategické zálohy. Hlavnú útočnú silu predstavovala *skupina armád Juh (Súd)*, ktorá mala udrieť smerom na Kaukaz. Obsadením ropných oblastí na Kaukaze, by bol Sovietsky zväz odrezaný od prísunu pohonných látok a zároveň by došlo k zabezpečeniu pohonných látok pre nemeckú armádu.⁶ Cieľom operácie sa stal neskôr aj Stalingrad, keďže práve po Volge bola

³ MACKSEY, Kenneth. *Prečo Nemci prehrávali vojny*. Bratislava: Perfekt, 2003, s. 148.

⁴ WALSH, Stephen. *Stalingrad (1942 – 1943). Pekelný kotol*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003, s. 30.

⁵ OVERY, Richard. *Rusové ve válce 1941 – 1945*. Praha, Plzeň: Beta-Dobrovský, 2004, s. 197. Názov operácie bol 30. júna 1942 zmenený na operáciu *Braunschweig*. Pozri CSÉFALVAY, František et al. *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945 V*. Bratislava: Magnet Press, 2008, s. 92.

⁶ OVERY, ref. 5, s. 197. *Skupina armád Juh* bola doplnená o tanky ostatných dvoch skupín armád, čím sa fakticky znehodnotila ich bojová hodnota. Pozri WALSH, ref. 4, s. 32. Nemecké sily boli plne závislé na ropе z ropných polí z Rumunska. Logickým cieľom bola snaha získať polia v Majkope, Groznom a v Baku. Prvé dve produkovali dohromady asi 10 % sovietskej ropy. V prípade Baku išlo až o 80 %. Sovietsky zväz mohol v krajnom prípade ťažiť ropu na Urale a na východne od Kaspického mora, ale ťažba by nedosiahla taký objem ako z vyššie uvedených oblastí. Pozri WALSH, ref. 4, s. 30-32.

ropa prepravovaná tankermi z južných ropných polí. Exponované severné krídlo *skupiny armád Juh*, opierajúce sa o rieku Don, mali zabezpečovať talianske, rumunské a maďarské vojská, čo sa neskôr ukázalo ako osudová chyba.⁷

Vo svojich megalomanských plánoch rátal Adolf Hitler s postupom *skupiny armád Juh* cez Kaukaz a s následným útokom na Irán. Podporiť ju mal *Afrikakorps* Erwina Rommela, ktorý by sa prebojoval z Afriky až k Perzskému zálivu. Takto by došlo k zisku obrovských zásob ropy a k vyradeniu druhej najväčšej zásobovacej spojeneckej základne pre Sovietsky zväz – Iránu. Následne sa armády mali pohnúť k Indii s cieľom spojiť sa so svojim japonským spojencom.⁸ Erich Manstein sa o tomto pláne vyjadril takto: „*Nikdy nepochopil [Adolf Hitler] alebo nechcel pochopiť, že napr. každá veľká ofenzívna operácia potrebuje okrem počtu požadovaných síl pre prvý útok taktiež stálu stravu. Všetko toto sa nápadne prejavilo pri pláne a uskutočnení letnej ofenzívy 1942. Sem patrí taktiež jeho fantastická myšlienka, že v nasledujúcom roku zaútočí s motorizovanou skupinou armád cez Kaukaz na Blízky východ a ďalej na Indiu, ktorú vyslovil na jeseň roku 1942.*“⁹

Tesne pred začiatkom *Fall Blau* disponovala *skupina armád Juh* približne 1 000 000 mužov, ktorí boli začlenení do 46 peších divízií, 4 divízií ľahkej pechoty, 2 elitných horských a 2 SS divízií. Pohyblivosť zabezpečovalo 9 tankových a 5 motorizovaných divízií. Tieto sily kooperovali s 25 spojeneckými divíziami Maďarska, Talianska a Rumunska. Nemecké pozemné jednotky boli zároveň podporované 4. leteckou flotilou generálplukovníka Wolframa von Richthofena, zahŕňajúcou 1 500 strojov.¹⁰ Súčasťou *skupiny armád Juh*, pod velením poľného maršala Fedora von Bocka, bola aj slovenská *Rýchla divízia*, ktorá spadala pod XXXIX. horský zbor generála Rudolfa Konrada.

Proti *skupine armád Juh* stál *Juhozápadný strategický smer* pod velením maršala Semjona Konstantinoviča Timošenka, ktorý sa skladal z *Juhozápadného frontu* generálporučíka Fjodora Jakovleviča Kostenka a z *Južného frontu* generálporučíka Rodiona Jakovleviča Malinovského. Maršal Timošenko disponoval 67 streleckými,

⁷ MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu III*. Banská Bystrica: DALI-BB, 2009, s. 14. Britská tajná služba dokonca získala informácie o chystanom nemeckom útoku a dodala ich Josifovi Stalinovi. 19. júna 1942 navyše za nepriateľskú líniu havarovalo nemecké lietadlo s podrobnými inštrukciami k *Fall Blau*. Josif Stalin takto získal plány celej operácie, no presne ako pred začiatkom operácie *Barbarossa* v roku 1941 sa domnieval, že sa jedná o zámernú dezinformáciu. Iróniou osudu je skutočnosť, že po začatí operácie *Barbarossa* sa domnieval, že jej hlavný cieľ sú ropné polia, ďalšie nerastné bohatstvo a obilné polia na juhu. V roku 1942 naopak predpokladal, že hlavným cieľom je Moskva. Jeho úvahám sa v prípade roku 1942 nemožno čudovať, keďže samotní nemeckí velitelia tiež presadzovali Moskvu, no Hitler nakoniec presadil postup na juh. OVERY, ref. 5, s. 197.

⁸ MIČIANIK, ref. 7, s. 72.

⁹ MANSTEIN, Erich. *Ztracená vítězství*. Brno: Bonus, 1993, s. 252.

¹⁰ WALSH, ref. 4, s. 32.

14 motostreleckými, 13 jazdeckými divíziami, 1 motostreleckou a 14 tankovými brigádami.¹¹ Celkovo to bolo približne 640 000 vojakov, 13 000 diel a 926 lietadiel.¹²

Keďže Nemecko potrebovalo viac ľudských i materiálnych zdrojov na dosiahnutie svojich cieľov v Sovietskom zväze, začalo tlačiť na svojich spojencov, aby sa čo najviac zapojili do nadchádzajúcej letnej ofenzívy. Maďarsko nakoniec vyslalo na východný front 2. maďarskú armádu pod vedením generála Gusztáva Jányho, ktorá sa skladala z 9 ľahkých divízií a 1. poľnej obrnenej divízie, úhrnne 209 000 mužov. Preprava a rozmiestnenie 2. armády na fronte boli hotové 27. júna 1942, pričom prvé jednotky sa zapojili do bojov už nasledujúceho dňa.¹³

Taliansko poslalo do bojov pravdepodobne svoje najlepšie jednotky. V júli roku 1942 sa na východnom fronte nachádzalo 10 divízií o celkovej sile 235 000 mužov. Zo spomínaných divízií bola vytvorená 8. armáda pod velením generála Itala Garibaldiho, označovaná ako *Armata Italiana in Russia* (Talianska armáda v Rusku). Vojsko bolo na talianske pomery dobre vybavené a jeho súčasťou boli aj elitné talianske horské divízie.¹⁴

Rumunsko po zložitých rokovaníach s Nemeckom vyčlenilo na pripravovanú ofenzívu 8 peších, 3 jazdecké, 2 horské a 1 tankovú divíziu. Tieto nové divízie sa pripojili k vojsku, ktoré bolo na východnom fronte už od začiatku operácie *Barbarossa* v roku 1941. Celkovo ho tvorilo 25 divízií a od 1. októbra 1942 malo Rumunsko v Sovietskom zväze 490 190 mužov, čo bolo viac ako postavilo Taliansko.¹⁵

Jednotky slovenskej armády trpeli na východnom fronte v roku 1942 nedostatkom kvalitných tankov, motorových vozidiel, delostrelectva a ostatnej výzbroje, bez ktorej sa nedali efektívne viesť bojové akcie. Dokonca sa objavovali názory, že pokiaľ nedôjde k prezbrojeniu slovenského vojska, tak by ho bolo lepšie stiahnuť z frontu.¹⁶ Vo februári 1942 sa slovenským špičkám naskytla možnosť prerokovať úlohu armády na východe s náčelníkom OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*) poľným maršalom Wilhelmom Keitelom, ktorý vtedy navštívil Bratislavu. Dominujúcou témou bola hlavne otázka prezbrojenia *Rýchlej divízie*. Za slovenskú stranu sa rokovaní zúčastnili prezident Jozef Tiso, predseda vlády Vojtech Tuka

¹¹ MIČIANIK, ref. 7, s. 72. Súčasťou *Juhozápadného strategického smeru* boli aj zálohy, ktorých počty neuvádzam.

¹² WALSH, ref. 4, s. 36.

¹³ KLIMENT, Charles – BERNÁRD, Dénes. *Maďarská armáda 1919 – 1945*. Praha: Ares, Naše Vojsko, 2007, s. 254.

¹⁴ MIČIANIK, ref. 7, s. 17. Jej súčasťou boli aj „dve nemecké divízie, Chorvátska dobrovoľnícka légia a tri légie antikomunistických dobrovoľníkov“ *Tamže*, s. 17.

¹⁵ *Tamže*, s. 16.

¹⁶ BAKA, Igor. Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 3, s. 59.

a minister národnej obrany generál I. triedy Ferdinand Čatloš. Hneď 23. februára 1942 otvoril Vojtech Tuka otázku dodávok obrnených vozidiel pre slovenskú armádu, pričom spomenul aj nedostatok munície. Wilhelm Keitel nemohol poskytnúť mnoho, keďže samotná nemecká armáda trpela na nedostatok prakticky všetkého vojenského materiálu. Preto sa jeho odpovede a prísľuby niesli v diplomatickom duchu. Zdôraznil, že neuprednostňuje nemecké jednotky pred slovenskými v otázke obrnenej techniky.¹⁷ Zo strany Wilhelma Keitela išlo len o frázy na upokojenie situácie, keďže de facto došlo k zamietnutiu slovenských požiadaviek na prezbrojenie.¹⁸ Nemci uspokojili len malú časť slovenských požiadaviek, keď od apríla 1942 započali postupné dodávky 300 áut značky Praga RN. V marci 1942 bolo posilnené i slovenské delostrelectvo 24 ľahkými húfnicami leFH 18. V júni 1942 poskytlo Nemecko 20 ľahkých tankov PzKpfw. 38 (t) (v slovenskej armáde označovaných ako LT vzor 38), pričom ďalších 7 kusov dostala *Rýchla divízia* až v októbri 1942.¹⁹ Treba podotknúť, že takýto prísun techniky bol totálne nepostačujúci, čo sa prejavilo v následných stretoch.

Počas rokovaní sa prejavil ako realista minister národnej obrany Ferdinand Čatloš, keď sa domnieval, že hoci Nemecko zatiaľ dosahovalo úspechy, tak nebude schopné poraziť Sovietsky zväz.²⁰ Na základe postojov Ferdinanda Čatloša by sa dalo očakávať, že bude vyvíjať snahu na obmedzenie pôsobenia slovenských jednotiek v Sovietskom zväze. Minister národnej obrany však navrhol zvýšiť počet slovenských divízií na východnom fronte z dvoch na tri a začleniť ich do slovenského armádneho zboru. Vytvorenie zboru malo čiastočne vymaniť slovenské jednotky spod velenia nemeckej generality. Ferdinand Čatloš chcel týmto prebrať kontrolu nad slovenskými vojakmi a zaiste aj posilniť svoju pozíciu, keďže by priamo rozhodoval o nasadení slovenských vojsk. Nemecká strana si tento zámer pravdepodobne uvedomovala a jeho ponuku odmietla.²¹

¹⁷ *Tamže*, s. 61-62. Vojtech Tuka pritom zdôrazňoval, že Slovensko by malo mať vojsko a techniku aj na vlastnú obranu. Wilhelm Keitel tento argument odmietol s tým, že Nemecko je zodpovedné za Slovensko a zaručuje sa za jeho hranice a „nezávislosť“. Pozri *tamže*, s. 62.

¹⁸ K zamietnutiu došlo aj preto, lebo nemecký styčný dôstojník pri *Rýchlej divízii* major Elger považoval jej organizáciu a výzbroj za v celku dostačujúcu. V skutočnosti bola situácia veľmi nevyhovujúca. Pozri MIČIANIK, ref. 7, s. 88.

¹⁹ *Tamže*, s. 87. Slovenská armáda sa od roku 1942 snažila o prezbrojenie svojich tankových jednotiek modernejšími a kvalitnejšími typmi. Velenie žiadalo nemecké stredné tanky PzKpfw. IV. Nemci ich však nemohli poskytnúť, keďže sami trpeli nedostatkom kvalitných tankov a ako kompromisné riešenie ponúkli možnosť nákupu slabších PzKpfw. III. Napokon získali slovenské jednotky len 5 tankov PzKpfw. III Ausf. N a to až začiatkom roku 1943. Pozri KLUBERT, Tomáš. *Obrnené jednotky slovenskej armády 1939 – 1945*. In CSĚFALVAY, František (ed.). *Slovensko a druhá svetová vojna: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000*. Bratislava: Vojenský historický ústav MO SR, 2000, s. 255-256.

²⁰ ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš: Biografický náčrt*. Bratislava: MO SR, 199, s. 45.

²¹ MIČIANIK, ref. 7, s. 87.

Hoci v júni 1942 boli jednotky *Rýchlej divízie* zasadené približne 7 mesiacov v obrannom statickom postavení a nevyvíjali žiadnu útočnú aktivitu, tak ich straty boli len za toto obdobie 119 mŕtvych, 576 ranených a 89 nezvestných.²² Do pripravovanej letnej ofenzívy sa väčšine slovenským predstaviteľom veľmi nechcelo zapojiť a preto Slovensko ako jediné z nemeckých spojencov vyslalo menej vojakov ako v roku 1941. V rámci *Rýchlej divízie* to bolo menej ako 6 700 mužov, čo predstavovalo len zlomok toho, čo poskytl ostatní spojenci do útočných akcií.²³ Veliteľom *Rýchlej divízie* sa stal opäť 27. apríla 1942 generál II. triedy Jozef Turanec a samotná divízia bola pred začiatkom letnej ofenzívy začlenená do zostavy nemeckej 17. armády, ktorá bola súčasťou *skupiny armád Juh*.²⁴

Začiatok letnej ofenzívy

Nemecká letná ofenzíva začala 28. júna 1942. Prvou úlohou jednotiek *skupiny armád Juh* sa stala eliminácia síl Červenej armády na pravom brehu rieky Don.²⁵ Po začatí nemeckého útoku bol protivník rovnako bezmocný ako pri útoku *Wehrmachtu* v júni 1941. Boky postupujúcich nemeckých síl chránili jednotky Talianov, Maďarov a Rumunov, čo sa vzhľadom na ich nižšiu bojovú hodnotu malo ukázať ako veľký problém.²⁶ Prvým väčším cieľom sa stalo strategicky významné mesto Voronež pri rieke Don.²⁷ V tejto oblasti stál proti silám *Wehrmachtu* sovietsky *Brjanský front* generála Filippa Ivanoviča Golikova, ktorý sa začal pod ťažkým náporom nemeckých jednotiek rúcať. Zatiaľ čo sa 4. tanková armáda prebýjala na Voronež, tak 30. júna 1942 sa pohla do útoku 6. armáda s cieľom vytvoriť prielom medzi južným krídlom *Brjanského frontu* a severným krídlom *Juhozápadného frontu*, ktorému velil generál major Alexander Iljič Lizjukov.²⁸ Nemecké sily postupovali bez väčších problémov, pričom 6. júla 1942 obsadili väčšinu mesta Voronež a následne sa stočili na juh. Týmto manévrom hrozilo obkľúčenie sovietskeho *Juhozápadného* i *Južného frontu* a preto sovietske velenie nariadilo stiahnutie oboch frontov na novú defenzívnu líniu.²⁹

²² KLIMENT, Charles – NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 2003, s. 97.

²³ MIČIANIK, ref. 7, s. 17. Na Ukrajine aj v južnom Bielorusku sa nachádzala ešte slovenská *Zaistovacia divízia*, ale tá nezasiahla do útočných bojov.

²⁴ SEGEŠ, Vladimír et al. *Slovensko – Vojenská kronika*. Bratislava: Perfekt, 2007, s. 114.

²⁵ CSÉFALVAY, František et al. *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945 V*. Bratislava: Magnet Press, 2008, s. 93.

²⁶ OVERY, ref. 5, s. 197-198.

²⁷ V nemeckých plánoch predstavovalo mesto Voronež významný obranný bod chrániaci tylo svojich vojsk v danej oblasti. Pre sovietske velenie bol Voronež zároveň strategický dopravný uzol, ktorý spájal severné a južné časti Sovietskeho zväzu. Pozri WALSH, ref. 4, s. 40.

²⁸ MIČIANIK, ref. 7, s. 106. a WALSH, ref. 4, s. 40.

²⁹ MIČIANIK, Pavel. Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov. In *Vojenská história*. 2009, roč. 13, č. 2, s. 53. Organizovaný ústup sovietskeho *Juhozápadného* a *Južného frontu* bol umožnený pravdepodobne vďaka rozhodnutiu o okamžitom obsadení mesta Voronež. Dobyťím oblasti okolo mesta bola poverená 4. tanková

Dňa 9. júla 1942 rozčlenilo nemecké velenie *skupinu armád Juh* na *skupinu armád A* a *B*. Do čela *skupiny armád A* bol menovaný poľný maršal Wilhelm List, ktorému podliehala 1. tanková, 11. a 17. nemecká a 3. rumunská armáda. Veliteľom *skupiny armád B* sa stal poľný maršal Maximilian von Weichs, pod ktorého velením sa ocitli 4. tanková, 2. a 6. nemecká, 8. talianska, 4. rumunská a 2. maďarská armáda.³⁰

Medzitým 8. júla 1942 obnovili nemecké vojská svoj postup a prenasledovali nepriateľa, ktorému sa darilo vyhýbať sa obkľúčeniu. Vrchnému veleniu Červenej armády danej oblasti sa navyše podarilo 13. júla 1942 presvedčiť Josifa Stalina o nevyhnutnosti stiahnutia vojsk na novú obrannú líniu, aby sa zabránilo ich obkľúčeniu. Armáda sa mala na východe stiahnuť za Don až ku stalingradskému výbežku a na juhu sa mala zachytiť v okolí Rostova na Done.³¹

Adolf Hitler a jeho generalita chápali tento ústup ako dôkaz zrútenia sovietskych vojsk. Bolo tomu práve naopak. Sovietske vrchné velenie takto zabránilo zničeniu svojich jednotiek oblasti a navyše Červená armáda získala potrebný čas k príprave obrany. V dôsledku nepochopenia sovietskej stratégie došlo k rozdeleniu nemeckých síl. *Skupina armád A* dostala za úlohu útočiť východným smerom a za pomoci dočasne podriadenej 4. tankovej armády (od 16. júla 1942) mala obkľúčiť ustupujúce vojská nepriateľa. Po dokončení úlohy sa mala celá skupina stočiť na juh a postupovať smerom na Rostov na Done a na Kaukaz. *Skupina armád B* mala brániť severné krídlo nemeckých vojsk, zatiaľ čo 6. armáda dostala za úlohu postupovať smerom k rieke Volge.³² Nemecké velenie sa snažilo týmto rozdelením síl pretnúť front, čím by sa rozdelili i sily protivníka a zároveň smerovať útok k Volge, ktorým by došlo

armáda. Adolf Hitler sa najprv obával, že jeho obsadene by mohlo zdržať ďalší postup 4. tankovej armády, ktorá operovala vo voronežskej oblasti. 5. júla 1942 však veliteľ *skupiny armád Juh*, poľný maršal Fedor von Bock, oznámil Adolfovi Hitlerovi, že Voronež sa mu podarí dobyť okamžite vzhľadom na slabú obranu mesta. Situácia sa ale skomplikovala a nemecké jednotky boli viazané v uliciach mesta až do 9. júla 1942, čo znemožnilo postup nemeckých vojsk a zároveň bol uľahčený ústup sovietskeho *Juhozápadného* a *Južného frontu*. Zlyhanie pri obsadzovaní mesta Voronež a nezhody vo velení stáli poľného maršal Fedora von Bocka jeho velenie. Postup a prenasledovanie sovietskych vojsk mohli byť obnovené až 8. júla 1942. Pozri WALSH, ref. 4, s. 40-41.

³⁰ MIČIANIK, ref. 29, s. 52.

³¹ MIČIANIK, ref. 7, s. 106 a 107.

³² WALSH, ref. 4, s. 41. Hitlerovo rozhodnutie o odklone 4. tankovej armády malo mať fatálne následky pre *skupinu armád B* a pravdepodobne i pre všetky jednotky operujúce na juhu a juhovýchode Sovietskeho zväzu. Odobraním mobilnej útočnej sily akou bola 4. tanková armáda, bolo umožnené sovietskemu *Juhozápadnému frontu*, aby sa stiahol a stihol vybudovať silné obranné postavenia v oblasti okolo Stalingradu. Dopad tohto rozhodnutia na celú operáciu bol podobný ako rozhodnutie z augusta 1941 o odklone tankov *skupiny armád Stred*, ktorá postupovala na Moskvu. Pozri *tamže*, s. 41-42. Adolf Hitler si bol natoľko istý rozkladom sovietskej armády, že „11. armádu uvoľnenú po páde Sevastopolu preložil k Leningradu.“ Pozri MIČIANIK, ref. 7, s. 106-107. Poľný maršal Erich von Manstein vo svojich pamätiach považoval stiahnutie 11. armády za veľkú chybu, keďže táto armáda tvorila operatívne zálohy nemeckých armád na juhu a juhovýchode Sovietskeho zväzu. Pozri MANSTEIN, ref. 9, s. 266.

k ochromeniu sovietskych zásobovacích línií. O tomto zámere sa písalo aj v denníku *Slovák*: „Keby Nemci dosiahli Volgu, znamenalo by to nové roztrieštenie sovietskych armád a zároveň aj prerušenie veľmi dôležitých transportných spojov. Timošenkove južné armády disponujú bezpochyby ešte značnými zásobami, však k doplňovaniu týchto zásob sú v najvyššom stupni závislé od železničných tratí, vedúcich cez Stalingrad a od riečnej dopravy na Volge.“³³

Očakávané zapojenie sa slovenských vojakov do útočných bojov prišlo 19. júla 1942, kedy veliteľ *Rýchlej divízie*, generál II. triedy Jozef Turanec, vydal rozkaz na prípravu k postupu na Rostov na Done.³⁴ Zároveň 19. júla 1942 bola *Rýchla divízia* začlenená do V. armádneho zboru generála pechoty Wilhelma Wetzela, ktorého formácia bola súčasťou 17. armády generálplukovníka Rudolfa Ruoffa.³⁵ *Rýchla divízia* k tomuto dňu vykazovala celkovo 6 696 osôb.³⁶

Hlavný postup *Rýchlej divízie* započal v popoludňajších hodinách v smere Golodajevka – Lysogorka – Rostov.³⁷ Jednotky začali prechádzať riekou Mius o 17.30 hod. Most, cez ktorý vojaci postupovali, bol postavený napriek silnej paľbe nepriateľského delostrelectva len za 9 hodín. Na konci dňa sa dostala cyklistická eskadróna a I. prápor pešieho pluku 21 asi 1 až 2 km západne od potoka Jasenovka a II. prápor pešieho pluku 21 sa dostal na vzdialenosť 5,5 km východným smerom od Golodajevky.³⁸ Ešte večer toho istého dňa sa vojaci snažili vniknúť do

³³ 50 km od Rostova. In *Slovák*, 1942, roč. 24, č. 161, s. 2.

³⁴ CSÉFALVAY, ref. 25, s. 93-94. Postup nemeckých a slovenských jednotiek mal byť započatý už 14. júla 1942. Sovietske velenie útok predvídalo a nariadilo bombardovanie, ktorého cieľom bolo zdržať prípravy na nepriateľskú ofenzívu, kým sa sovietske sily nestiahnu z oblasti. Delostrelectvo ostreľovalo pozície slovenských jednotiek najmä medzi 17. až 19. júlom 1942. Letecké útoky v noci zo 14. na 15. a z 15. na 16. júla 1942 si vyžiadali štyroch mŕtvych a 6 ťažko ranených slovenských vojakov. Slovenské a nemecké delostrelectvo odpovedalo mohutnou bubnovou paľbou popoludní 19. júla 1942 na Golodajevku a Krepaky. Pozri MIČIANIK, ref. 7, s. 108. Veliteľ *Rýchlej divízie* o sovietskom bombardovaní zo 14. júla 1942 napísal: „V noci nepriateľské delostrelectvo stále strieľalo na naše postavenie. V Bielojarovke zhodil nepriateľ bomby, poškodil 2 autá (gumy, chladič, sprievodnú skriň) a 1 mŕtvu, dvaja ranení. Všetko neopatrnosť presunu nemeckých jednotiek, ktoré vzbudili u bolševika poplach a nervózu z obavy pred útokom.“ Pozri Vojenský historický archív Bratislava, fond *Rýchla divízia*, škatuľa 7, inventárne číslo 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 65. (ďalej len *VHA BA*, fond *RD*, šk. 7, inv. č. 30)

³⁵ BYSTRICKÝ, Jozef. *Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942*. In *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 1, s. 47.

³⁶ CSÉFALVAY, ref. 25, s. 93. Divízia sa skladala „z veliteľstva so štábnou rotou, motorizovaného pešieho pluku 20 a 21 (oba po 2 práporoch), automobilového dopravného pluku (8 kolón po 20 nákladných autách), delostreleckého oddielu 11 (2 batérie), priezvedného oddielu 5, spojovacieho práporu 2, roty KPÚV 11 [protitankové kanóny], roty HKB 11 [horské kanóny], 7. ľahkej a 8. ťažkej batérie DPLP [protiletadlové delostrelectvo], pionierskej roty 2 a pomocných jednotiek.“ Pozri tamže, s. 93.

³⁷ *Tamže*, s. 94.

³⁸ MIČIANIK, ref. 29, s. 55. Vo svojej štúdii s názvom *Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov* udáva Pavel Mičianik 20. júl 1942 ako deň, ktorým začala *Rýchla divízia* postup na Golodajevku. Podľa vojenského denníka generála II. triedy Jozefa Turanca bol hlavný postup na Golodajevku započatý už 19. júla 1942. Pozri MIČIANIK, ref. 29, s. 55. a *VHA BA*, fond *RD*, šk. 7, inv. č. 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 66.

vytrvalo bránenej Golodajevky, no podarilo sa im to až 20. júla 1942 o 15.40 hod.³⁹ Motorizované jednotky *Rýchlej divízie* nemohli prekročiť zničený most cez Jasenovku a preto v danej oblasti zaujali obranné postavenie do nasledujúceho dňa.⁴⁰ 21. júla 1942 sa jednotky prvého sledu *Rýchlej divízie* dali do pohybu prenasledujúc ustupujúce útvary Červenej armády.⁴¹ Jednotky postupovali rýchlo a o 18.00 hod. dorazil II. prápor pešieho pluku 21 podplukovníka Jozefa Pulkrábeka na čiaru Wesseli – Generalskoje, kde narazil na tuhý odpor protivníka.⁴² V oblasti okolo Generalskoje sa začínal vonkajší rostovský opevnený periméter. Táto obranná pozícia bola navyše podporovaná ťažkým delostrelectvom.⁴³

Vojak *Rýchlej divízie* Ľudovít Michalka popísal vo svojom denníku rostovskú obrannú líniu nasledovne: „Treba povedať, že Rusi počas zimnej prestávky, niekoľko desiatok kilometrov pred Rostovom, urobili zimné opatrenia, zakopali tanky, kanóny a nášľapné míny a to nielen v jednej línii, ale to pokračovalo až po Rostov.“⁴⁴ Ešte pred zdolaním samotnej obrannej línie pred Rostovom na Done, bolo potrebné prekonať obrannú líniu v okolí Generalskoje: „Pri Generalskoje na rieke Tusloff, obrúbenej širokými močiarimi, mali soviety vybudované silné obranné opevnené postavenie. Bola tam celá sústava bunkerov, niekoľko radov drôtených prekážok, protitankových zákopov a mínových polí. Obranné postavenie nepriateľa okrem toho ešte bolo na svahu, ktorý úplne dominoval nad severným brehom riečky Tusloff...“⁴⁵ Úlohou *Rýchlej divízie* pri nadchádzajúcej operácii bolo „kryť severný bok zboru [nemecký V. armádny zbor] a útočiť zo severu cez Generalskoje na Rostov.“⁴⁶ Vyvrcholením tuhých bojov v tejto oblasti sa stalo obsadenie strategicky významných výšin, ktoré ležali južne od Generalskoje I. a II. práporom pešieho pluku 20 a I práporom pešieho pluku 21 – oba patrili pod *Rýchlu divíziu*. Bitka o obec Generalskoje sa skončila 23. júla 1942 a *Rýchla divízia* pri nej prišla o 13 mužov, ďalších 79 bolo ťažko ranených a 5 vojakov bolo nezvestných.⁴⁷ Obraz bojov pri obci Generalskoje vo svojom cestopise popisuje aj slovenský vojnový spravodajca Juraj Gajdoš Breza: „Najprv ideme po hradskej, ktorej okolie je naozaj bohaté na opustený

³⁹ VHA BA, fond RD, šk. 7, inv. č. 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 66.

⁴⁰ MIČIANIK, ref. 29, s. 55.

⁴¹ Ustupujúce jednotky Červenej armády patrili do 31. streleckej divízie a tá bola v zostave 56. armády. Pozri BYSTRICKÝ, ref. 35, s. 47.

⁴² VHA BA, fond RD, šk. 7, inv. č. 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 67.

⁴³ MIČIANIK, ref. 29, s. 55. a VHA BA, fond RD, šk. 7, inv. č. 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 67.

⁴⁴ MICHALKA, Ľudovít. Spomienky Ľudovíta Michalka východný front. In LACKO, Martin (ed.). *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu (1941 – 1944)*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2006, s. 167.

⁴⁵ *Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády*. Bratislava: Ministerstvo národnej obrany, 1944, s. 36.

⁴⁶ *Tamže*, s. 36.

⁴⁷ CSÉFALVAY, ref. 25, s. 94.

a poškodený frontový inventár. No najväčší záujem vzbudí pokrivené ruské protiletadlové delo, na ktorom ešte visia ohorené kosti vojakov, čo tvorili jeho posádku. Pri práci ich naplno trafila letecká bomba a toto sú dozvuky jej účinkov.“⁴⁸

Bitka o Rostov na Done

Elimináciou jednotiek Červenej armády v oblasti okolo obce Generalskoje sa uvoľnila cesta na Rostov na Done a 23. júla 1942 začal postup k samotnému mestu. Priežvedný oddiel číslo 5 stotníka Kuchtu dosiahol severný okraj mesta o 16.45 hod. V ten istý deň o 19.25 hod. musel byť postup zastavený, keďže na osi postupu slovenských priežvedných jednotiek bojovali s nepriateľom jednotky nemeckého 4. tankového pluku, ktorý patril do zostavy 13. tankovej divízie. Ďalší postup bol teda možný až nasledujúceho dňa.⁴⁹ Samotné mesto premenila jeho posádka na silne bránenú pevnosť. Ulice boli „prešpikované“ meter silnými barikádami, ktoré boli zhotovené z cestných dlaždíc. Mesto bolo plné tzv. španielskych jazdcov a mín. Po bokoch ulíc sa nachádzali bunkre z tehál. Takmer každý dom mal zamurované dvere a jeho okná i balkóny boli premenené na strieľne či na guľometné hniezda. Na strechách domov zas striehli ostreľovači.⁵⁰ Na uliciach sa nachádzalo aj mnoho pascí. Pri otvorení dvier do domu alebo izby často dochádzalo k explózií, čo mohlo byť docielené napríklad zakopnutím o tenký, ťažko spozorovateľný drôtik, ktorý bol spojený s výbušninou.⁵¹ Takéto podmienky bránili rýchlemu obsadeniu a navyše znemožňovali efektívne dobytie mobilnými silami. Mesto muselo byť obsadené špeciálnymi údernými jednotkami v boji muža proti mužovi, dom po dome a ulicu po ulici.

Opevnenie Rostova na Done popísal vo svojom cestopise aj Juraj Gajdoš Breza: „Tak silné opevnené mesto, ako Rostov, ešte som nevidel... Cez zimu mali mesto prechodne v rukách Rusi a i za tých pár mesiacov opevnili ho nepredstaviteľne. Niektoré ulice boli premenené na jednotné pevnosti. Z radov domov každý tretí sa rozbúral a odpratal a na jeho miesto vsadili bunker. Zvlášť silné pevnosti boli vybudované na koncoch dôležitých ulíc. Tankových pascí a prekážok ešte tiež dosť vidieť. A na hlavných námestiach stoja ošarpané a nevľúdne paláce, premenené na barikády. Až po druhé poschodie siaha ochranná vrstva

⁴⁸ BREZA, Juraj Gajdoš. *Kraje a vojaci*. Bratislava: Nakladateľstvo čas, 1943, s. 138.

⁴⁹ BYSTRICKÝ, ref. 35, s. 48.

⁵⁰ MIČIANIK, ref. 29, s. 59. Španielsky jazdec bola prekážka, ktorá slúžila na uzáver priechodov. Takéto prekážky boli prepletané ostnatým drôtom.

⁵¹ ŠTIBRANÝ, Viliam. Slovenskí vojaci v boji o Rostov na Done. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I: Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava* Modrová 19. – 20. apríla 2002. Trnava: Katedra histórie FF UCM Trnava, 2002, s. 149.

z vriec naplnených pieskom.“⁵² V texte poukazuje Juraj Gajdoš Breza na fakt, že hoci mesto bolo premenené na pevnosť, tak táto premena nebola úplne dokončená: „Pouličných bunkerov pri poslednom útoku na Rostov nedalo sa väčšinou ani použiť, lebo neboli ešte dohotovené. Predovšetkým ťažké zbrane neboli ešte umiestnené v pevnostiach.“⁵³

Medzitým zvädzala nemecká a sovietska armáda tuhé boje o každú ulicu. 23. júla 1942 sa podarilo 5. SS divízii Wiking preniknúť do mesta a obsadiť letisko, no jej pomerne rýchly postup na juhozápad sa spomalil po tom, čo bola vtiahnutá do ťažkých pouličných bojov. Súčasne do mesta prenikala aj nemecká 13. tanková divízia, ktorej sa podarilo prebojovať cez hlavné ulice až k severnému brehu rieky Don. Bojov sa zároveň zúčastnila aj 22. tanková divízia, ktorá sa dostala do centra. Nasledujúci deň sa opäť rozohoreli ťažké boje. Nemeckým jednotkám sa darilo s vypätím síl postupne vytláčať obrancov zo stredu mesta. Významným úspechom sa stalo získanie brodu tankovým práporom 5. SS divízie Wiking cez rieku Don, ktorý ležal 10 km západne od Rostova. Práve cez tento brod ustupovali sovietske jednotky a jeho získaním došlo k obkľúčeniu veľkej časti síl nepriateľa.⁵⁴ Po tuhých bojoch a hrozbe celkového obkľúčenia začala sovietska 56. armáda, ktorá bránila mesto, ustupovať cez rieku Don na juh. Hoci jej ústup bol sťažený vysokými stratami a neustávajúcimi leteckými útokmi *Luftwaffe*, tak nedošlo k chaotickému a panickému ústupu.⁵⁵

Epizódnu rolu pri dobývaní Rostova na Done zohrali aj jednotky slovenskej armády. Operačným rozkazom z 23. júla 1942 dostala *Rýchla divízia* za cieľ vytvoriť predmostie na Zelenom ostrove a dostať sa cez rieku Don. Divízia mala teda vo svojej pôsobnosti stred mesta a celý Zelený ostrov, pričom z východu sa o ňu opierala nemecká 9. pešia divízia a zo západu nemecká 125. pešia divízia.⁵⁶ 24. júla 1942 zvädzali slovenskí vojaci boje

⁵² BREZA, ref. 48, s. 134.

⁵³ *Tamže*, s. 134. Tieto riadky z časti vysvetľujú fakt, prečo bolo mesto Rostov na Done pomerne rýchlo dobyté i napriek jeho mohutnej obrane.

⁵⁴ MIČIANIK, ref. 7, s. 119-120. Konečne sa od začiatku *Fall Blau* podarilo nemeckej armáde obkľúčiť väčší počet vojakov. Celkovo bolo pri rostovskej operácii zajatých 240 000 vojakov Červenej armády. Pozri *tamže*, s. 121. 5. SS divízia Wiking bola elitnou divíziou, v ktorej okrem nemeckých vojakov boli aj dobrovoľníci z Belgicka, Holandska, Dánska, Švédska, Fínska atď. Dokonca v jej radoch slúžili aj ťažkí kriminálnici, ktorým bola sľúbená milosť, ak prežijú vojnu. Aj z tohto dôvodu nepatrila medzi obľúbené divízie nielen medzi slovenskými jednotkami, ale i medzi vojakmi *Wehrmachtu*. Uvedené bolo demonštrované na futbalovom zápase z 29. mája 1942 medzi vojakmi 5. SS divízie Wiking a vojakmi *Rýchlej divízie*, ktorého priebeh zachytil frontový lekár *Rýchlej divízie* Karol Virsík: „Zápas sa začal slávnostným výkopom. Po desiatich minútach nezvládol nemecký rozhodca drobný incident a strhla sa bitka. Mlátili sa hráči i diváci. Esesákov bolo viac. Naši mali jediné šťastie, že nablízku bola batéria *Wehrmachtu*. Jej muži sa statočne zapojili do bitky. Bol to zvláštny obrázok, esesáka z jednej strany mlátil Slovák, z druhej strany vojak v uniforme *Wehrmachtu*.“ Pozri VIRSÍK, Karol. *Odchádzam s Hippokratom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 90. Tento incident dokumentuje aj to, že hoci jednotky *Waffen SS* boli elitným vojskom, tak veľká časť nemeckých vojakov neuznávala ich praktiky a fanatizmus.

⁵⁵ MIČIANIK, ref. 7, s. 121.

⁵⁶ ŠTIBRANÝ, ref. 51, s. 142.

na Zelenom ostrove, na ktorom sa im podarilo do večera vytvoriť predmostie a zároveň sa dostali až k drevenému mostu pre chodcov cez rieku Don.⁵⁷ Nasledujúci deň sa z predmostia začali prebíjať jednotky pešieho pluku 21 podplukovníka Ondreja Zverina juhovýchodným smerom a 26. júla 1942 v ranných hodinách obsadili železničnú trať Batajsk – Olginskaja. Mesto bolo už de facto dobyté, ale nepriateľ húževnato vzdoroval ešte takmer celý týždeň. Úlohou jednotiek *Rýchlej divízie* bolo vyčistiť pridelené časti mesta od sovietskej armády, zozbierať zajatcov a vojenský materiál nepriateľa.⁵⁸

Účasť slovenských vojakov pri dobývaní Rostova na Done im priniesla formálne uznanie i z nemeckej strany. Celkovo zajali vojaci *Rýchlej divízie* okolo 10 000 nepriateľských vojakov, získali 76 poľných, 15 protitankových a 11 protiletadlových diel, 20 mínometov a mnoho iných ručných zbraní. Mobilitu divízie zvýšil zisk približne 140 nákladných automobilov, 550 vozov a 1500 koňov.⁵⁹ Celkové straty divízie boli pomerne nízke. Medzi 11. až 31. júlom 1942 zahynulo 36 mužov, zranených bolo 137 vojakov a 1 vojak bol nezvestný.⁶⁰

Do Rostova na Done pricestoval medzi 24. až 27. júlom 1942 minister národnej obrany generál I. triedy Ferdinand Čatloš, ktorý navštívil bojisko a udelil veliteľom a vojakom divízie vyznamenania. Za zásluhy pri dobývaní Rostova na Done bol neskôr v auguste 1942 odmenený generál II. triedy Jozef Turanec a to nemeckým Rytierskym krížom Železného kríža.⁶¹ K úspechu mu blahoželal aj nemecký generálplukovník Ewald von Kleist: „*Führer udelil Vám v uznaní výkonov Vami vedenej statočnej slovenskej RD [Rýchlej divízie] dňa 7. augusta 1942 Rytiersky kríž železného kríža. Vyslovujem Vám, pán generál, svoje úprimné blahoželanie k tomuto vysokému vyznamenaniu. Súčasne aj svoju vďaku za vynikajúce úspechy, ktoré ste*

⁵⁷ VHA BA, fond RD, šk. 7, inv. č. 30, Denník gen. Turanca časť II., 10. 4. 1942 – 21. 9. 1942, s. 68. Most cez rieku Don bol zničený a vojakom *Rýchlej divízie* chýbali člny. Napriek tomu preplávali rieku Don: „*Vyslané hliadky dostali sa na južný okraj Zeleného ostrova pred južné rameno prudkého a hlbokého Donu. Jednotliví vojaci nechcú vyčkať príchodu člnov a strácať čas, ale iniciatívne v plavkách a s puškou cez plece preplávajú na južný breh Donu.*“ Pozri *Armáda v obrane*, ref. 45, s. 40. Takto sa stali prvými vojakmi celej skupiny armád A, ktorí sa dostali na opačný breh rieky Don.

⁵⁸ BYSTRICKÝ, ref. 35, s. 48. Zaujímavý je fakt, že jednotky, ktoré obsadzovali Rostov na Done museli počítať nielen s Červenou armádou, ale aj s britským kráľovským letectvom, ktoré prilietalo zo základní v Iráne a Iraku a bombardovalo nemecké aj slovenské jednotky v meste. Pozri VIRSÍK, Karol. *Odchádzam s Hippokratom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 111.

⁵⁹ CSÉFALVAY, ref. 25, s. 94.

⁶⁰ MIČIANIK, ref. 7, s. 137.

⁶¹ CSÉFALVAY, ref. 25, s. 94. Nemecký Rytiersky kríž Železného kríža patril medzi prestížne nemecké vyznamenania a generál II. triedy Jozef Turanec bol po generálovi II. triedy Augustínovi Malárovi len druhým slovenským dôstojníkom, ktorému bolo toto vyznamenanie udelené. Pozri MIČIANIK, ref. 7, s. 137. Zaujímavé boli aj okolnosti, za akých sa dostal Ferdinand Čatloš ku svojim jednotkám. Z letiska v Mariupoli ho viezlo spojovacie lietadlo Fi 156 Storch. Chybou pilota pri pristávaní sa Čatloš ocitol v zlom úseku, kde naokolo ustupovali nepriateľskí vojaci. Následne narazil na vojakov nemeckej 125. pešej divízie, ktorí ho chceli zajať, keďže sa domnievali, že ide o vysokého sovietskeho dôstojníka. Boli prekvapení, keď zistili, že dotýčná osoba bola ministrom a veliteľom slovenskej armády. Pozri *tamže*, s. 141.

v rámci mojej pancierovej armády dosiahli.“⁶² Okrem vojenských vyznamenaní obdržal veliteľ *Rýchlej divízie* aj telegramy od prezidenta republiky a vládnych špičiek. Napríklad telegram podpredsedu vlády a hlavného veliteľa *Hlinkových gárd* Alexandra Macha, v ktorom blahoželal k úspechu Jozefovi Turancovi, bol uverejnený v ľudáckom periodiku *Gardista*: „*K víťazstvu pri Rostove ráč prijať prejav obdivu a najsrdečnejšie pozdravy pre Teba a Tvojich skvelých vojakov. Hrdý je na vás celý národ a spomína vás v oddanej vďačnosti.*“⁶³

Vojak Jozef Belko, ktorý sa dostal s poľnými pekárňami do dobytého Rostova na Done, opisuje vo svojom denníku výsledky bojov: „Mesto bolo ešte na mnohých miestach v plameňoch a zahalené mračnami dymu. Šíril sa pach zhorených ľudských a zvieracích tiel. Tak ako všade, ani tu nebrali Nemci ohľad na civilné obyvateľstvo. Na Rostov zhodili stovky bômb. V ich troskách zahynulo tisíce nevinných ľudí. Ale zahynulo tu aj veľa vojakov. Keď sme vchádzali do mesta, videli sme, ako po veľkej rieke plávali mŕtvolý sovietskych vojakov, ktorí sa pri prechode Donu utopili.“⁶⁴ Okrem zničeného mesta si Jozef Belko všimol aj strach a opatrnosť jeho obyvateľov: „V meste v prvých dňoch bolo vidieť veľmi málo ľudí. Skrývali sa v pivniciach a väčšina odišla, aby sa zachránila pred Nemcami. Už vedeli, čo robia dobyvatelia so sovietskymi ľuďmi. Tí, čo nestačili odísť, bojazlivo vychádzali na ulice.“⁶⁵ Z daných úryvkov je jasne cítiť hrôzy vojny a strach obyčajných ľudí pred dobyvateľmi. Za kontrastné svedectvo k výpovedi Jozefa Belka by sme mohli považovať opis Rostova na Done, tak ako ho zachytil vojak Ľudovít Michalka vo svojich spomienkach: „Toto mesto bolo krásne. I keď bolo vojnovými udalosťami poškodené, predsa jeho krása vynikala. Bolo vystavané na rovine, ktorá sa k veľtoku Don mierne zvažovala. Tu bola novopostavená budova divadla. Bola to nádherná budova... s krásnymi interiéromi. Vojnové udalosti ju nepoškodili. Z Donu musel byť na ňu krásny pohľad. A vôbec, ruské mestá boli krásne, každé svojim spôsobom.“⁶⁶

Ďalšiu výpoveď podal Juraj Gajdoš Breza o dopadoch vojny na ľudí, ktorí sa dostali do kontaktu s riekou Don: „Kúpanie v Done prinieslo však pre mňa i nevítané ovocie. Pri kúpaní sa niekoľko hltov špinavej donskej vody hravo dostalo do žalúdka. A predstavte si, čo to bola za voda, po chrbte ktorej ešte nedávno plavilo sa do mora stovky ľudských a zvieracích mŕtvol. Takto odložil sa náš odchod o ďalšie tri dni, ktoré som preležal v pokore a v spoločnosti

⁶² *Armáda v obrane*, ref. 45, s. 41.

⁶³ Blahoželenie ministra Macha gen. Turancovi. In *Gardista*, roč. 4, č. 168, s. 1.

⁶⁴ BELKO, Jozef. *Zápisník z východného frontu*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 37-38.

⁶⁵ *Tamže*, s. 38.

⁶⁶ MICHALKA, ref. 44, s. 167.

poriadnych kľčov, ako aj všelijakých sprievodných okolností, ktoré také nešťastie donáša.“⁶⁷ Autor týchto viet sa nakoniec, ako sám hovorí, z tejto špinavej a od mŕtvol otrávenej vody vyliečil. Výpoveď poukazuje na to, že sa bolo treba mať na pozore i pri zdanlivo bezpečných a všedných úkonoch.

Záver

Rok 1942 sa niesol v znamení neochoty vládnych predstaviteľov Slovenskej republiky ponechať jednotky na východnom fronte, s výnimkou názorov radikálov pod vedením predsedu vlády Vojtecha Tuku. Spomínaná neochota sa prejavila najmä nižším stavom slovenskej armády v Sovietskom zväze než v roku 1941. I naďalej pretrvával nedostatok výzbroje všetkého druhu, zásob a ostatného vybavenia. V zlom stave bola i morálka a zdravotný stav mužstva.

Pridavné meno „rýchla“ v názve divízie takisto neodzrkadľovalo reálny stav. *Rýchla divízia* sa presúvala len po etapách a nebola schopná držať tempo s nemeckou armádou. Príčina bola najmä v nedostatku prepravných kapacít a pohonných látok. Preto bola 10. augusta 1942 nariadená potrebná reorganizácia. Celá divízia odovzdala takmer všetky svoje motorové vozidlá pešiemu pluku 21. Takto sa aspoň z jedného pluku divízie stal plne mobilný útvar, ktorý bol schopný okamžitého presunu kompletne s celým mužstvom, výbavou a zásobami.⁶⁸

Napriek tomu, že príslušníci *Rýchlej divízie* boli na východnom fronte u domáceho obyvateľstva pomerne obľúbení, dochádzalo aj k občasným excesom. Príkladom bola účasť niektorých vojakov na protižidovských pogromoch 5. júla 1941 v Dobromile.⁶⁹ Treba však podotknúť, že takéto zločinecké chovanie bolo u vojakov divízie skôr výnimkou ako pravidlom.

Aký bol význam *Rýchlej divízie* v bitke o Rostov na Done? Už zo samotnej veľkosti úseku pôsobnosti útvarov a celkového počtu mužov divízie, ktorý v tomto období nedosahoval ani 6 700 mužov, je jasné, že prínos v rámci tejto operácie bol zanedbateľný. Nielen pri rostovskej operácii, ale ani celkovo na východnom fronte nebola divízia relevantnou bojovou silou. Jej pluky boli málo mobilné, trpeli na nedostatočným zásobovaním a výcvikom. Preto sa dá konštatovať, že mala nízku bojovú hodnotu. Jej vyslanie možno, podľa môjho názoru, považovať za politické gesto a nástroj na zabezpečenie existencie vtedajšej Slovenskej republiky. Zotrvanie slovenskej armády na východnom fronte malo pre Tretiu ríšu význam

⁶⁷ BREZA, ref. 48, s. 142.

⁶⁸ BYSTRICKÝ, ref. 35, s. 50.

⁶⁹ LACKO, Martin (ed.). *Dotyky s bolševizmom. Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 146.

najmä v oblasti propagandy. Vojsna proti Sovietskemu zväzu bola nacistami prezentovaná ako zápas „vyspelej Európy“ proti bolševizmu a preto bola nutná účasť čo najväčšieho počtu štátov.

Pramene a literatúra

Archívne pramene

Vojenský historický archív Bratislava, fond *Rýchla divízia a jej podriadené jednotky*

Dobová tlač a publikované pramene

- BELKO, Jozef. *Zápisník z východného frontu*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 266 s.
- BREZA, Juraj Gajdoš. *Kraje a vojaci*. Bratislava: Nakladateľstvo čas, 1943, 160 s.
- CINCÍK, Jozef – DORÁNSKY, Ján. *Od Tatier po Kaukaz*. Turčiansky Sv. Martin: Ministerstvo národnej obrany, 1943, 222 s.
- LACKO, Martin (ed.). *Dotyky s bolševizmom. Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, 260 s.
- MANSTEIN, Erich. *Ztracená vítězství*. Brno: Bonus, 1993, 549 s.
- MICHÁLK, Ľudovít. Spomienky Ľudovíta Michálka východný front. In LACKO, Martin (ed.). *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu (1941 – 1944)*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2006, s. 139-188.
- VIRŠÍK, Karol. *Odchádzam s Hippokratom*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, 363 s.
- Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády*. Bratislava: Ministerstvo národnej obrany, 1944, 144 s.
- Blahoželanie ministra Macha gen. Turancovi. In *Gardista*, roč. 4, č. 168, s. 1.
- 50 km od Rostova. In *Slovák*, 1942, roč. 24, č. 161, s. 2.

Literatúra

Monografie a syntézy

- CSÉFALVAY, František et al. *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945 V*. Bratislava: Magnet Press, 2008, 287 s.
- CHOROŠILOV et al. *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945. Svazek 6*. Praha: Naše vojsko, 1979, 499 s.
- KLIMENT, Charles – BERNÁRD, Dénes. *Maďarská armáda 1919 – 1945*. Praha: Ares, Naše Vojsko, 2007, 575 s.
- KLIMENT, Charles – NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 2003, 360 s.
- MACKSEY, Kenneth. *Prečo Nemci prehrávali vojny*. Bratislava: Perfekt, 2003, 224 s.
- MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*. Banská Bystrica: Dali-BB, 2007, 296 s.
- MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu III*. Banská Bystrica: DALI-BB, 2009, 444 s.
- MOROZOV et al. *Dějiny druhé světové války 1939 – 1945. Svazek 5*. Praha: Naše vojsko, 1979, 483 s.
- OVERY, Richard. *Rusové ve válce 1941 – 1945*. Praha, Plzeň: Beta-Dobrovský, 2004, 471 s.
- SEGEŠ, Vladimír et al. *Slovensko – Vojenská kronika*. Bratislava: Perfekt, 2007, 200 s.
- ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš: Biografický náčrt*. Bratislava: MO SR, 1998, 82 s.
- WALSH, Stephen. *Stalingrad (1942 – 1943). Pekelný kotol*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003, 177 s.

Zborníky, štúdie a články

- BAKA, Igor. Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 3, s. 47-64.
- BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 1, s. 4-63.
- KLUBERT, Tomáš. Obrnené jednotky slovenskej armády 1939 – 1945. In CSÉFALVAY, František (ed.). *Slovensko a druhá svetová vojna: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000*. Bratislava: Vojenský historický ústav MO SR, 2000, s. 247-265.

MIČIANIK, Pavel. Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov. In *Vojenská história*. 2009, roč. 13, č. 2, s. 43-70.

ŠTIBRANÝ, Viliam. Slovenskí vojaci v boji o Rostov na Done. In LACKO, Martin (ed.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I: Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19. – 20. apríla 2002. Trnava: Katedra histórie FF UCM Trnava, 2002, s. 141-153.

Obrazová príloha

Obr. 1 Začiatok operácie Fall Blau a postup nemeckých armád spolu s ich spojencami v júni 1942. Zdroj: WALSH, Stephen. *Stalingrad (1942 – 1943). Pekelný kotol*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003, s. 41.

Obr. 2 Postavenie a postup armádnych skupín A a B ako aj sovietskych frontov od júna do novembra 1942. Zdroj: OVERY, Richard. *Rusové ve válce 1941 – 1945*. Praha, Plzeň: Beta-Dobrovský, 2004, s. 199.

Obr. 3 Začiatok postupu jednotiek *Rýchlej divízie* cez rieku Mius 19. júla 1942. Zdroj: Vojenský historický archív Bratislava, fond Rýchla divízia, škatuľa 32, inv. č. 73, VRD – 2. odd., Situačné nákresy – júl 1942, príloha 35.

Obr. 4 Postavenie jednotiek II. práporu pešieho pluku 21 na Zelenom ostrove v Rostove na Done dňa 24. júla 1942. Zdroj: *Tamže*, príloha 42.

Obr. 5 Jednotky *Rýchlej divízie* pri prechode rieky Mius na gumových člnoch v júli 1942. Zdroj: CINCÍK, Jozef – DORÁNSKY, Ján. *Od Tatier po Kaukaz*. Turčiansky Sv. Martin: Ministerstvo národnej obrany, 1943, s. 163.

Obr. 6 Slovenskí vojaci počas postupu Rostovom na Done. Zdroj: *Tamže*, s. 168.

Obr. 7 Vojaci *Rýchlej divízie* v rostovských pouličných bojoch. Zdroj: *Tamže*, s. 172.

Obr. 8 Lávka vedúca zo Zeleného ostrova do Rostova na Done. Zdroj: *Tamže*, s. 176.

Obr. 9 Prehliadka obsadeného mesta. Zdroj: *Tamže*, s. 181.

Obr. 10 Počas bitky o Rostov na Done trpeli a umierali aj zvieratá. Zdroj: *Tamže*, s. 184.

Rapid Division in the Battle of Rostov-on-Don in 1942

The presented study deals with the activity of the Slovak Rapid division on eastern front from the beginning of German summer offensive Fall Blau till the fall of Rostov-on-Don in the summer of 1942. The study also describes the battle of Generalskoje – the outer defensive perimeter of Rostov-on-Don. A research had been carried out based on studying the archive materials that were included in an archival fund named Rapid division and its subordinate units. Front diaries and memories of direct participants of those war events served as additional sources of information. Various monographs, studies, and articles dealing with the topic of Slovak army activities on the eastern front were also used as secondary source of information.

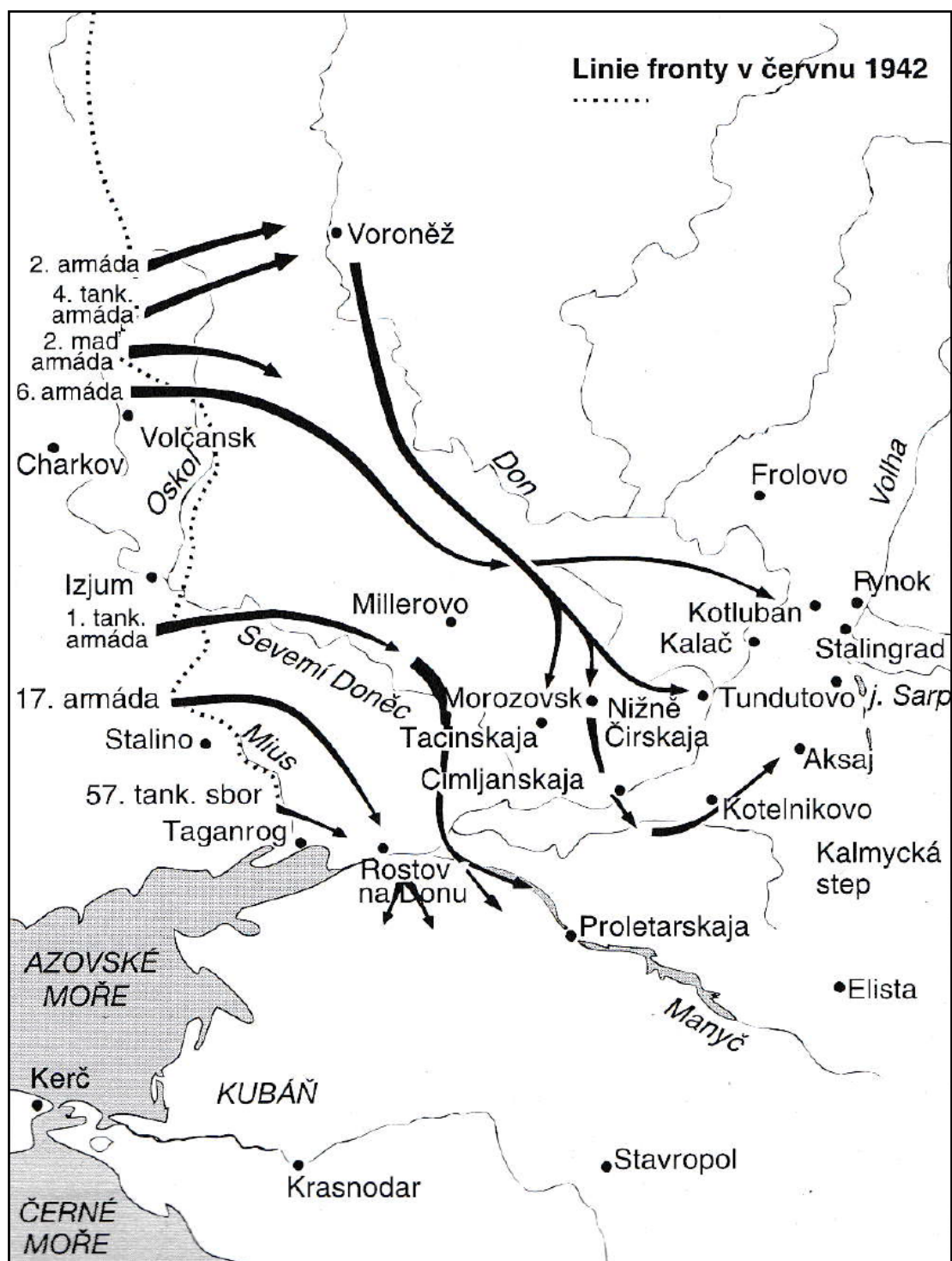
Keywords: WW2, Rapid division, Slovak army, eastern front, Fall Blau, Rostov-on-Don, 1942

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

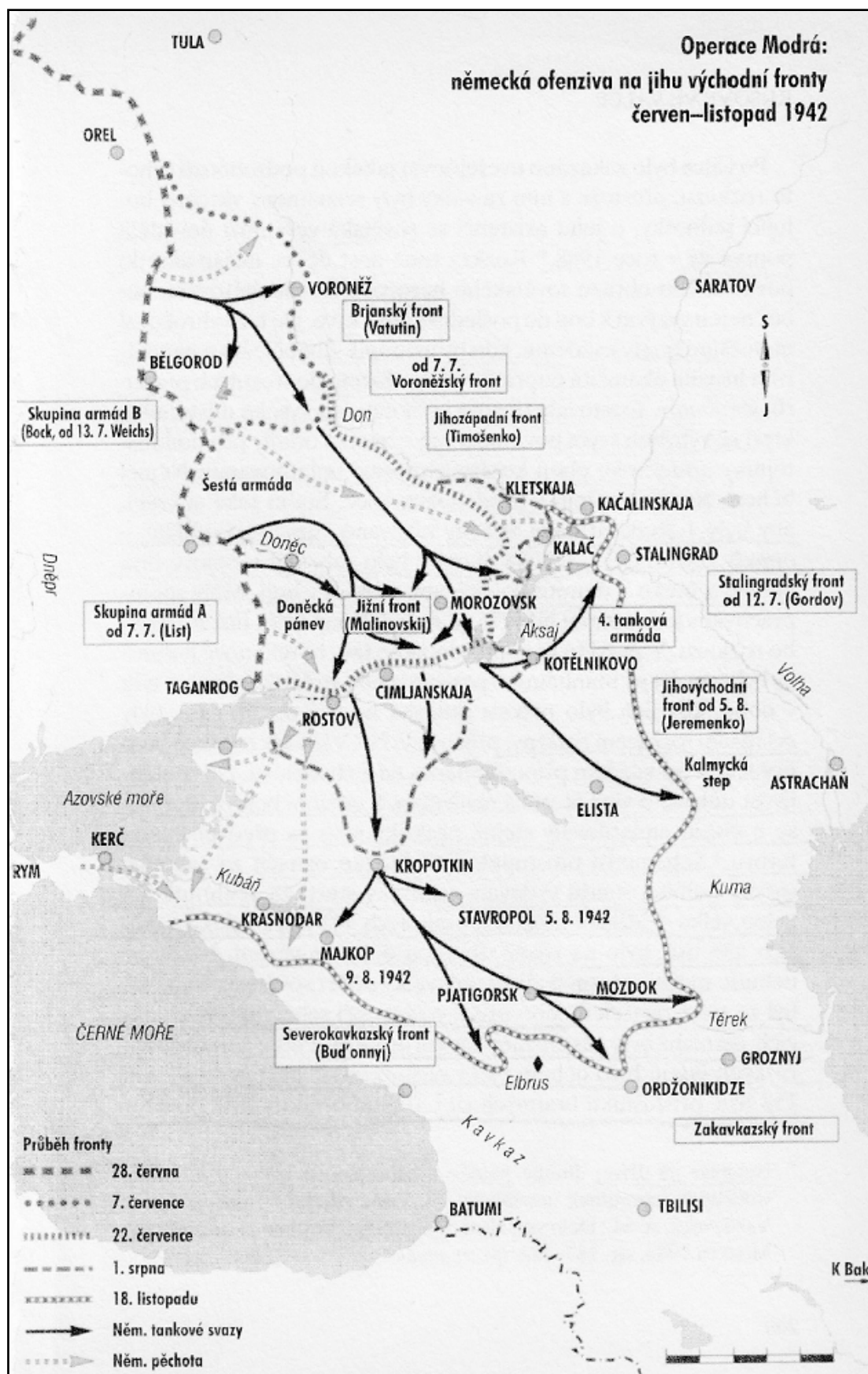
[50 903 znakov / 1,41 AH]

VANEK, Peter. Rýchla divízia v bitke o Rostov na Done v roku 1942. In *Opus signinum*. Historia nova 16. [online] Bratislava: Stimul, 202, s. 87-108. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf>

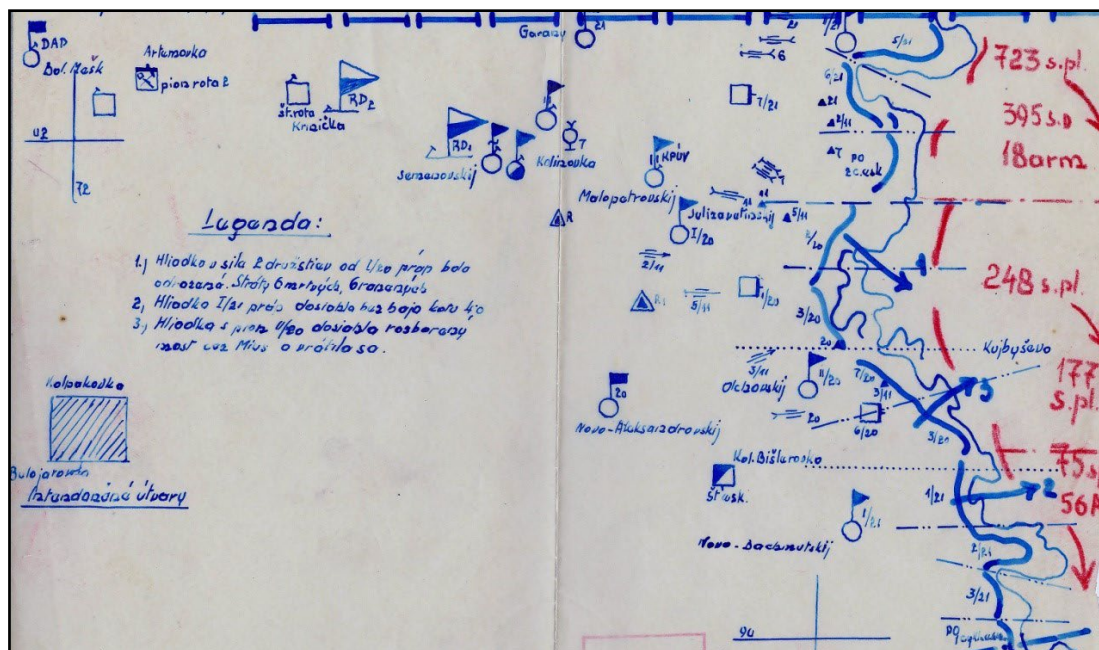
Mapy a dobové situačné nákresy

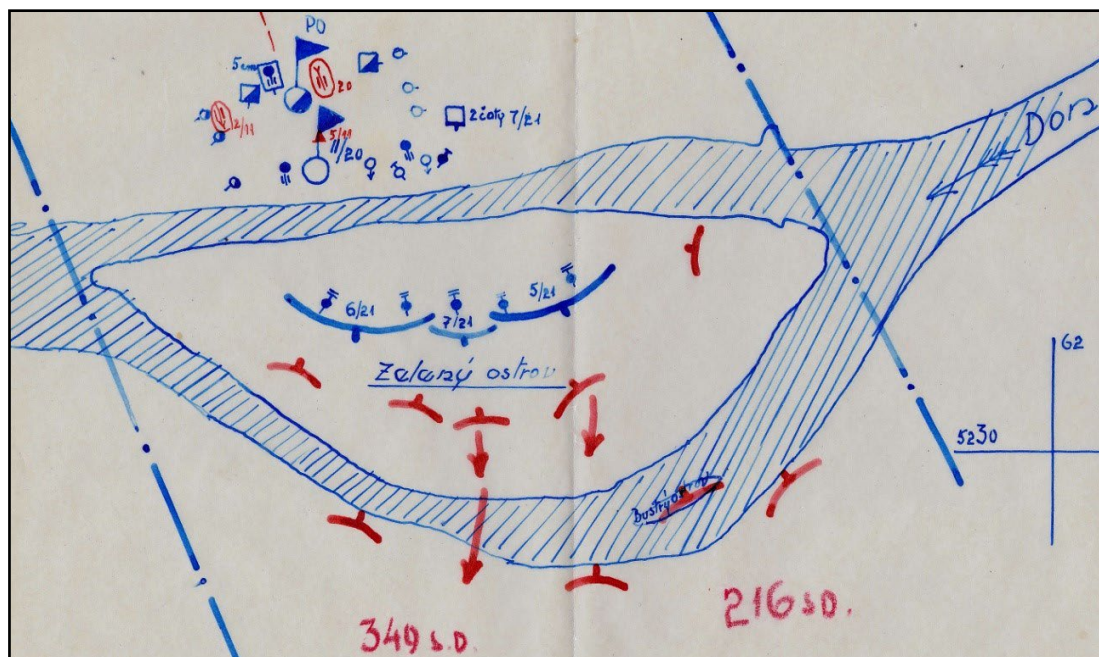
Obr. 1 Začiatok operácie *Fall Blau* a postup nemeckých armád spolu s ich spojencami v júni 1942.

Obr. 2 Postavenie a postup armádných skupín A a B ako aj sovietskych frontov od júna do novembra 1942.

Obr. 3 Začiatok postupu jednotiek Rýchlej divízie cez rieku Mius 19. júla 1942.⁷⁰

Obr. 4 Postavenie jednotiek II. práporu pešieho pluku 21 na Zelenom ostrove v Rostove na Done dňa 24. júla 1942.

⁷⁰ Slovenské jednotky sú na situačných nákresoch znázornené modrou a sovietske červenou. Prápory sú označené rímskymi a rotý arabskými číslicami. Napríklad „II/20“ znamená II. prápor pešieho pluku 20 a „3/20“ znamená 3. rota pešieho pluku 20.

Dobové fotografie

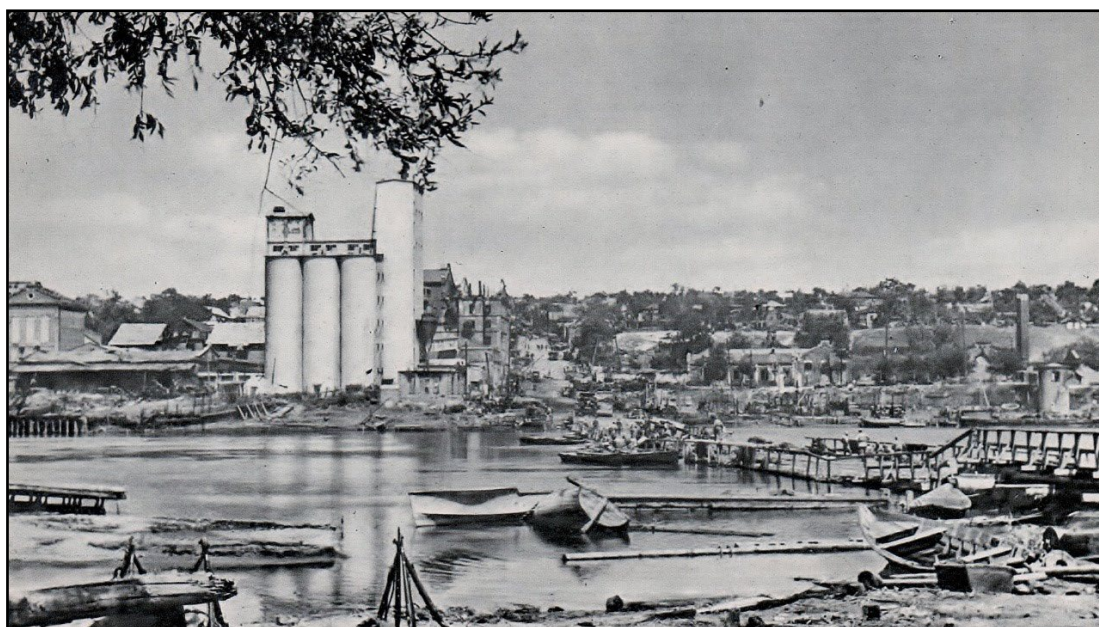
Obr. 5 Jednotky *Rýchlej divízie* pri prechode rieky Mius na gumových člnoch v júli 1942.

Obr. 6 Slovenskí vojaci počas postupu Rostovom na Done.

Obr. 7 Vojací *Rýchlej divízie* v rostovských pouličných bojoch.

Obr. 8 Lávka vedúca zo Zeleného ostrova do Rostova na Done.

Obr. 9 Prehliadka obsadeného mesta. Sprava doľava: Minister národnej obrany generál I. triedy Ferdinand Čatloš, veliteľ *Rýchlej divízie* generál II. triedy Jozef Turanec a náčelník štábu *Rýchlej divízie* podplukovník Štefan Tatarko

Obr. 10 Počas bitky o Rostov na Done trpeli a umierali aj zvieratá.

podujatia & správy

Konferencia „100 rokov Bratislavskej župy“, Modra, 24. 9. 2019

Juraj Hrica

Bratislavský samosprávny kraj roku 2010 položil konferenciou „*Kultúrne dedičstvo a hospodárstvo*“ bohumilú tradíciu každoročne organizovaných konferencií, zväčša v spolupráci s Pamiatkovým úradom SR, Academia Istropolitana Nova a Mestským úradom ochrany pamiatok v Bratislave. Podobne to bolo aj tento už 9. ročník, v rámci ktorého si organizátori zvolili aktuálnu „československú“ tému. Úvod konferencie patril diskusii medzi bývalými županmi BSK a ich kolegom, súčasným županom Jurajom Drobom, ktorý mal aj úvodný prejav. Po takmer hodinovej diskusii sa začal prvý tematický blok prednášok – *Historický exkurz k začiatkom župy*.

V prvej prednáške **Roman Holec z Historického ústavu SAV/Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave** hneď v úvode svojho vystúpenia (Výkladná skriňa medzi župami v historickom a sociálnoekonomickom kontexte) upozornil na zásadnú diskontinuitu medzi súčasným BSK, československou bratislavskou župou a jej predchodkyňou, uhorskou bratislavskou župou. Táto diskontinuita nebola iba geografického charakteru, ale týkala sa okrem správy aj politiky či daní. Za Uhorska boli župy formy šľachtickej samosprávy a župani či podžupani mali značné právomoci, napr. vyberali dane a voči centrálnej vláde v Budapešti disponovali značnými kompetenciami. Profesor Holec tiež zdôraznil historické korene súčasného sociologického fenoménu „bratislavskej kontrapozície“ voči zvyšku Slovenska, ktorá má historické korene ešte v Uhorsku. Bratislava spolu so Šopronom patrila k mestám s najvýraznejšou koncentráciou nemeckého obyvateľstva (s výraznou židovskou komunitou), z čoho plynula istá nedôvera budapeštianskej vlády voči mestu a túto nedôveru zdedila i nová československá republika a po nej aj 1. SR a dedičstvo tohto sociologického fenoménu je badateľné aj po vzniku samostatnej SR takmer pri každých parlamentných či prezidentských voľbách. Bratislava bola v 1. pol. 20. st. vystavená až 4 kultúrno-nacionálnym konceptom; „tvrdá“ maďarizačná línia budapeštianskej vlády (a po nej maďarský revizionistický pohľad na kultúrno-etnickú identitu Bratislavy), o niečo neskôr so vznikom ČSR koncept „tolerantnej trojjazyčnosti“ a špecifickej „prešporáckej“ identity a potom koncept „demaďarizačný“, či už v podaní štátnej moci ČSR v duchu čechoslovakizmu alebo špecifický slovakizačný variant v duchu prvorepublikového autonomizmu a obdobia Slovenského štátu (a po nich samozrejme ešte špecifickejšia situácia za komunistickej vlády).

Profesor Holec sa v druhej časti svojej zaujímavej prednášky venoval najmä téme procesu pripájania mesta Bratislavy do novej republiky (ktoré bolo pomerne dramatické a malo aj menej známu a tragickú dohru, tzv. „krvavú strelu“ vo februári 1919, ako reakciu československých predstaviteľov na štrajk zamestnancov pôšt a železníc), tvorenia novej podoby bratislavskej župy, nielen po personálnej, ale aj politicko-správnej stránke a osudu niektorých bratislavských podnikov v novom štáte s jeho programom ekonomického nacionalizmu, navyše s istým „macošským“ či skôr málo oceňujúcim prístupom pražskej vlády k Dunaju ako významnej európskej riečnej magistrále, ktorý sa menil iba postupne.

Druhý príspevok (Archívne svedectvo z prvých rokov fungovania župy) **Lenky Pavlíkovej a Michaely Urgošíkovej zo Štátneho oblastného archívu v Bratislave** autorky – archivárky venovali ako inak problematike archívnej pramennej bázy pre poznávanie pohnutých dejín vzniku či transformácie uhorskej bratislavskej župy v Československej republike. Fondy týkajúce sa župy v štátnom archíve Bratislava sú rozdelené na dve skupiny; Bratislavská župa I., prezidiálne spisy župana a Bratislavská župa II., dokumenty týkajúce sa slúžnovských okresov. Množstvo dokumentov sa týka oficiálne návštevy československej delegácie v meste 4. februára 1919. Dokumenty sú rôznorodé a obsahujú napr. korešpondenciu prvého československého župana Samuela Zocha, rôzne žiadosti, hlásenia a pod. Jeden z možno najzaujímavejších dokumentov, ktorý stále čaká na rozlúštenie, je šifrovaná správa ministra s plnou správou pre správu Slovenska Vavra Šrobára prvému županovi Samuelovi Zochovi.

Milena Sokolová z Historického ústavu SAV vo svojom príspevku (*Samuel Zoch, prvý župan*) priblížila pohnuté osudy modranského evanjelického farára a intelektuála Samuela Zocha, ktorý sa stal prvým županom Bratislavy po jej pripojení k ČSR a kľúčové obdobie prelomov rokov 1918/19, kedy sa rozhodovalo o osude Bratislavy ako nového hlavného mesta k Československu sa pripojivšieho Slovenska. Samuel Zoch, hoci evanjelický duchovný, si počínal veľmi rázne a pragmaticky a aj vďaka jeho značnému úsiliu sa Bratislava a veľká časť bývalej Bratislavskej župy dostala pod kontrolu československého štátu.

Ako horlivého lokálpatriota a významnú osobnosť mesta Modry priblížila prvého bratislavského župana **Agáta Petrakovičová z občianskeho združenia Modranská beseda** (*Prínos S. Zocha k rozvoju mesta Modra*). Zatiaľ čo v Bratislave ostalo významné politické dielo Samuela Zocha takpovediac polozabudnuté, v Modre túto významnú osobnosť mesta a evanjelickej cirkvi nevnímali iba ako rozhladeného politika, ale jeho činnosť a filantropické zameranie mala aj hmatateľnejšie črty, najmä v podobe spolupráce s významným architektom

Dušanom Jurkovičom. Ten na Zochovu objednávku v meste naprojektoval budovu evanjelického sirotinca a viacerých vilových budov pre úradníkov z Modry i okolia.

Prednáška Ľubice Vítkovej a Michala Bognára z Ústavu urbanizmu a územného plánovania Fakulty architektúry STÚ patrila tematicky do druhého bloku, pre pracovné povinnosti oboch prednášajúcich však bola preložená a nutné dodať, že hoci sa ich prednáška tematicky možno mierne vymykala z historického rámca konferencie, určite patrila k najzaujímavejším príspevkom, ktorý sa orientoval viac vizionársky. Ľubica Vítková najskôr zhrnula urbanistické koncepcie pre rozvoj Bratislavy, ktoré sú prekvapujúco o dosť staršie a Bratislava v období 1. ČSR zdedila plány ešte z uhorskej éry, od architekta Palóczyho. Výsledkom urbanistického plánu boli čiastočné regulácie brehov a ramien Dunaja a Moravy, pretekajúce územím mesta, resp. pri Devíne. Podobne zaujímavou informáciou bolo zistenie, že aj počas komunistického režimu sa v urbanistickom pláne Bratislavy rátalo aj s istými aspektmi možného prepojenia či spolupráce s Rakúskom. Michal Bognár vo svojej časti príspevku priblížil koncept tzv. porézneho mesta, teda neurbanizovaných častí vnútri miest a stručný vývoj predstáv o projektoch tzv. zelených prstencov, ktoré architekti predkladali už v 30. rokoch 20. st. a asi najznámejší a dodnes iba čiastočne realizovaný je zelený prstenec Londýna (a viac menej nerealizovaný v Paríži). Tiež sa dotkol veľmi aktuálneho problému, fenoménu tzv. suburbanizácie, kedy sa obyvateľstvo žijúce v Bratislave presúva bývať do okolitých obcí a mestečiek Záhoria, malokarpatského kraja či Žitného ostrova, pričom ostávajú pracovať v Bratislave a s tým sa spája množstvo problémov – od kolabujúcej dopravy cez alarmujúce devastovanie poľnohospodárskej pôdy, lesov, lúk, pasienkov a lokálnych ekosystémov až po vytváranie satelitných „obcí v obciach” bez dobudovanej vyhovujúcej infraštruktúry. Na záver predstavil projekt zeleného pásu v Bratislave, ktorého cieľom je oživiť dunajské pobrežie a lepšie prepojiť život mesta s týmto tokom.

Druhý blok (Kultúrno-historický potenciál župy a jeho využitie pre súčasný rozvoj) začal svojou nemenej zaujímavou prednáškou (Bratislavská župa na cestách pozemných i vodných), tematicky patriacou ešte k prvému bloku, **Ernest Húska z Múzea dopravy v Bratislave**. V nej načrtol vývoj cestnej siete v Bratislavskej župe od 2. pol. 19. st., pričom vyzdvihol skutočnosť, že za Uhorska štát v oveľa vyššej miere investoval do rozvoja železničnej siete ako to bolo za 1. ČSR, ktorej vláda naopak presadzovala masívnu výstavbu nových ciest a skvalitňovanie tých pôvodných. Za prvej republiky prišlo k výraznému skvalitneniu i zhutneniu cestnej siete nielen na území nielen župy, ale aj celého Slovenska. Húska zdôraznil, že župní predstavitelia sa snažili vyvarovať zadlžovaniu a pôžičky si brali najmä na ťažké a dlhšie úseky ciest a rovnako tiež nechceli po vojne zaťažovať zvýšenými

daňami obyvateľstvo župy. Hoci sa cestná sieť rozširovala, bežnou technikou stavania ciest naďalej ostávalo sypanie štrkom a jeho následné udupávanie ťažkými parnými valcami, ktoré však boli stále ešte pomerne neefektívne – asfaltovanie sa presadzovalo pomalšie a neskôr. Autor neobišiel ani dunajskú riečnu dopravu a dejiny bratislavského zimného prístavu a jeho veľký význam obchodný význam.

Zrodu a pohnutým dejinám ochrany pamiatkového dedičstva a jeho ochrany venovala svoj príspevok (*Ochrana pamiatok ako nástroj ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva*). **Martina Orosová z Pamiatkového úradu SR.** Hneď v úvode pripomenula, že aj keď vznikajúce Československo malo pri svojom vzniku úplne iné starosti, jedným z prvých zákonov nového štátu bol zákon na ochranu kultúrneho dedičstva – múzeí, galérií, knižníc, archívov i pamiatkovo cenných budov. Slovensko v dôsledku pričlenenia k ČSR prišlo o mnohé z kultúrnych pamiatok, ktoré si so sebou vzali na územie Maďarska či inde príslušníci uhorskej aristokracie alebo administratívy, ale vďaka pričleneniu k republike dostalo Slovensko v podstate úplne nový a veľmi pokrokový zákon o ochrane pamiatok, dokonca komplexnejší ako vo vtedajších českých krajinách. Alarmujúci nedostatok odborne školených pamiatkarov na veľké šťastie pre mladú republiku dokázal suplovať architekt Dušan Jurkovič, ktorý sa podieľal napr. pri preberaní bývalého spolku *Izabela*, založení družstva *Detva*, podpore tradičných vajnorských čipkárok alebo hrnčiarov zo Stupavy a Modry. Ako aj v iných oblastiach, aj tu našli uplatnenie českí vzdelanci a úradníci. Ďalšiu časť svojej prednášky Orosová venovala ochrane nehnuteľného kultúrneho dedičstva a ustanoveniu pamiatkových úradov a komisií, menovite v Bratislavskej župe a odhodlanej práce pamiatkarov pri záchrane starobylých románskych a gotických kostolov a ich prezentácii na celoštátnej výstave a hlavne pri snahe o záchranu bývalých šľachtických sídiel. Autorka tiež pripomenula, že problémy, ktoré riešia pamiatkari v súčasnosti, nie sú veľmi odlišné od tých, ktorým čelili ich kolegovia v minulosti – konkrétne v Bratislave to boli nové funkcionalistické stavby alebo dokonca veľkoplošné reklamy.

Rastislav Šenkirík z oddelenie kultúry Bratislavského samosprávneho kraja vo svojom vystúpení (Nehnutelný pamiatkový fond vo vlastníctve Bratislavského samosprávneho kraja) predstavil pamiatkový fond v správe kraja, proces jeho nadobudnutia, prevedenia niektorých pamiatok na mestské či obecné samosprávy ich stručnú históriu, súčasný účel a vízie do budúcnosti. Kraj vlastní 19 pamiatok vo výlučnom vlastníctve, dvadsiatu, kaštieľsky park v Malinove, vlastní z 1/3 obec. Väčšina z pamiatok sa nachádza v meste Bratislava, časť v okolí (Stupava, Pezinok, Modra, Malinovo, Senec) využíva primárne ako školské budovy a niektoré ako sídla múzea (Pezinok), domova sociálnych služieb (Stupava) či

divadla (Bábkové divadlo v Bratislave, Aréna v Bratislave). Kraj momentálne opravuje budovy Múzea Ferdiša Kostku v Stupave (ktoré organizačne patrí pod Malokarpatské múzeum v Pezinku) a najnovšie seneckú synagógu, v ktorej kraj plánuje zriadiť polyfunkčné kultúrne stredisko s prezentáciou dejín miestnej židovskej komunity či archeologické nálezy.

V záverečnom vystúpení (*Hlavné aktivity župy v oblasti podpory rozvoja kultúry*) predstavila **Tereza Langerová z oddelenia kultúry Bratislavského samosprávneho kraja** prezentovala inštitúcie v správe či úzkej spolupráci s krajom a podiel aktivít krajom podporovaných. Jedná sa o múzeá, divadlá, knižnice či osvetové centrá a potom rôznorodé podujatia o oblasti kultúry a umenia, na ktorých kraj participuje. Autorka tiež predstavila organizačnú schému dotačnej politiky kraja a hlavné vízie do budúcnosti, kde chce kraj pomáhať najmä začínajúcim aktivitám a podujatiam.

9. ročník konferencie Bratislavského samosprávneho kraja ponúkol v rámci úzkoprofilovej témy, akou je kreovanie prvorepublikovej bratislavskej župy, širokú škálu kvalitných a podnetných príspevkov, a to nielen z oblasti historiografie, archívniectva alebo pamiatkovej ochrany, ale napr. aj urbanizmu a architektonických vízií podoby Bratislavy a kraja, či súčasných aktivít na zachovanie a rozvíjanie kultúrneho dedičstva a potenciálu kraja. Potešujúcou správou je, že zborník z konferencie je už voľne dostupný na stránke Bratislavského samosprávneho kraja a ďalší, už jubilejný ročník, prinesie nové a podnetné príspevky historikov, archeológov a pamiatkarov.

Úryvok z diela *Den trifidů*, (s. 6) citovaný podľa WYNDHAM, John. *Den trifidů*. (preklad Jaroslav Kořán) Praha: Odeon, 1990, s. 102-104.

o autoroch

Mgr. Diana Balogáčová

vyštudovala učiteľstvo histórie a nemeckého jazyka a literatúry na Filozofickej Fakulte Univerzity Komenského. V súčasnosti pôsobí ako interná doktorandka na Katedre germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky.

Mgr. Lucia Gregoríková Branišová

v rokoch 2006 – 2011 študovala odbor učiteľstvo histórie a slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Štúdium úspešne absolvovala v roku 2011 obhájením diplomovej práce s názvom *Konštancia Uhorská – pokus o hagiografický obraz*. Od roku 2019 pôsobí ako interná doktorandka na Katedre slovenských dejín FiF UK. Zaoberá sa témou arpádovských princezien na dvoroch Přemyslovcov.

Mgr. Matej Čapo

je absolvent odboru história na FiF UK, od roku 2017 doktorand na Katedre všeobecných dejín FiF UK. Venuje sa problematike napoleonských vojen, predovšetkým vo vzťahu k územiu strednej Európy.

Mgr. Juraj Hrica

je absolvent magisterského štúdia histórie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, v súčasnosti kurátor dejín a zbierok 18. a 19. st. v Historickom múzeu SNM v Bratislave. Vo svojej diplomovej práci sa zaoberal analýzou makabejsko-spartskej korešpondencie a vzťahov helenizmu a judaizmu v 2. st. pr. Kr.

Mgr. Jakub Palko

študoval v rokoch 2012 – 2017 odbor história na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, neskôr pôsobil ako doktorand na Historickom ústave Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Od roku 2018 je interným doktorandom na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Zaoberá sa politickými dejinami Uhorského kráľovstva v 13. storočí so zameraním na problematiku tzv. vojny o babenberské dedičstvo.

Mgr. Peter Vanek, PhD.

pôsobí ako odborný asistent na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Vo výskume sa zaoberá dejinami hospodárskych odvetví na Slovensku v prvej polovici 20. storočia so špecializáciou na chemický priemysel. Dlhoročne sa taktiež venuje vojenskej histórii, s dôrazom na pôsobenie slovenskej armády na východnom fronte.

Opus signinum

HISTORIA NOVA 16

Editor: Peter Podolan

Autori: Diana Balogáčová, Lucia Gregoríková Branišová,
Matej Čapo, Juraj Hrica, Jakub Palko, Peter Vanek

Korektúry: Lucia Gregoríková Branišová, Blažena Križová, Jakub Palko

Jazyková úprava anglických textov: Zuzana Hajachová

Vydavateľstvo: STIMUL, Poradenské a vydavateľské centrum FIF UK

Bratislava 2020

Vydanie prvé; 116 s.

ISBN 978-80-8127-275-2

EAN 9788081272752